T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KARS'TA RUS HAKİMİYETİ DÖNEMİNDE (1878-1918) İNŞA EDİLEN KONUTLARIN GENEL MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE GÜNÜMÜZDEKİ KORUMA SORUNLARININ TOPÇU EVİ ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN İRDELENMESİ

GÜL HELİN ALINAK
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

GEBZE
2022

T.C.
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KARS'TA RUS HAKİMİYETİ DÖNEMİNDE (1878-1918) İNŞA EDİLEN KONUTLARIN GENEL MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE GÜNÜMÜZDEKİ KORUMA SORUNLARININ TOPÇU EVİ ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN İRDELENMESİ

GÜL HELİN ALINAK
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

DANIŞMANI
PROF. DR. ELİF ÖZLEM AYDIN

GEBZE
2022

T.R.

GEBZE TECHNICAL UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

THE GENERAL ARCHITECTURAL FEATURES OF THE HOUSES CONSTRUCTED IN THE PERIOD OF THE RUSSIAN DOMINATION (1878-1918) IN KARS AND THE EXAMINATION OF THE PRESERVATION PROBLEMS ON THE EXAMPLE OF TOPÇU HOUSE

GÜL HELİN ALINAK

A THESIS SUBMITTED FOR THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE

DEPARTMENT OF ARCHITECTURE

THESIS SUPERVISOR

PROF. DR. ELİF ÖZLEM AYDIN

GEBZE

2022

GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	**YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU**

GTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 07/02/2022 tarih ve 2022/08 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 17/02/2022 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Gül Helin Alınak'ın tez çalışması Mimarlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE (TEZ DANIŞMANI)	: Prof. Dr. Elif Özlem AYDIN
ÜYE	: Dr. Öğretim Üyesi Mine TOPÇUBAŞI
ÜYE	: Dr. Öğretim Üyesi Uzay YERGÜN

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi …… Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...…/……/…… tarih ve ……/…..... sayılı kararı.

ÖZET

Çalışmanın esasını Kars'ta Rus hakimiyeti döneminde (1878-1918) inşa edildiği bilinen "Topçu Evi" oluşturmaktadır. Giriş bölümü, amaç ve kapsam-yöntem şeklinde iki başlıkta incelenir. Bu kısımda çalışmanın içeriğine, kapsamına, ne amaçla yazıldığına ve süreç boyunca hangi yöntemlerin kullanıldığına dair genel bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde Kars'ın coğrafi konumu ve tarihçesine değinilmiştir. Üçüncü bölümde Osmanlı, Çarlık Rusya ve Cumhuriyet Dönemi'nde Kars kentinin gelişim tarihinden detaylıca bahsedilmiştir. Kars'ta Çarlık Rusya Dönemi'nde gelişen konut dokusu dördüncü bölümü oluşturmaktadır. Bu kısımda dönem konutlarının mimari özellikleri, planlama anlayışı, cephe özellikleri, yapım tekniği ve malzemeleri anlatılmaktadır. Çalışmanın merkezini belirleyen beşinci bölüm Topçu Evi örneklemine detaylıca değinmektedir. Bu bölümde yapının konumu, tarihçesi, mimari özellikleri, tespit edilen bozulmaları ve restitüsyon kararlarını içeren başlıklar bulunmaktadır. Mimari özellikleri, kendi içinde yapısal unsurların anlatıldığı başlıklar halinde incelenmiştir. Altıncı bölümde müdahale kararları ve içerdiği alt başlıklar incelenmiştir. Sonuç kısmı ise önceki başlıkların genel değerlendirmesini yaparak Topçu Evi'nin örneklemi kapsamında dönem yapılarının koruma sorunlarına ve bu sorunların çözüm önerilerine yer vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kars Konut Mimarisi, Koruma Sorunları, Topçu Evi, Restorasyon, Müdahale Kararları.

SUMMARY

The basis of the study is the "Topçu House", which is known to have been built during the Russian rule in Kars (1878-1918). The introduction part is examined under two headings as purpose and scope-method. In this section, general information about the content and scope of the study, for what purpose it was written and which methods were used throughout the process were given. In the second part, the geographical location and history of Kars are mentioned. In the third chapter, the history of the development of the city of Kars in the Ottoman, Tsarist Russia and Republican Periods is mentioned in detail. The residential texture that developed in Kars during the Tsarist Russian Period constitutes the fourth section. In this section, the architectural features, planning approach, facade features, construction technique and materials of the period houses are explained. The fifth chapter, which determines the center of the study, touches on the Topçu House sample in detail. In this section, there are titles including the location of the building, its history, architectural features, the detected deteriorations and restitution decisions. Its architectural features have been examined under the headings in which the structural elements are explained. In the sixth chapter, the intervention decisions and the sub-headings they contain are examined. The conclusion part, by making a general evaluation of the previous titles, gives place to the conservation problems of the period structures and solutions to these problems within the scope of the Topçu House's sample.

Keywords: Historic Kars Houses, Preservation Problems, Topçu House, Restoration, Intervention Desicions.

TEŞEKKÜR

Tez sürecindeki zorlu yolda benim yanımda olan, desteğini, bilgisini, fikrini ve tecrübesini benden esirgemeyen ve bana inanan değerli danışman hocam Prof. Dr. Elif Özlem Aydın'a sonsuz teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

Tez aşamasının en önemli adımı olan literatür araştırmasında, Kars Rus mimarisi ve konut dokusu kapsamında; kitaplarıyla, tezleriyle, dergi yayınlarıyla ve arşivleriyle tezime ışık tutan tüm akademisyenlere, mimarlara ve tarihçilere teşekkürlerimi borç bilirim.

Topçu Evi alan araştırmasında ve rölöve krokilerinin çizilmesi esnasında bilgisini, tecrübesini, desteğini ve değerli fikirlerini süreç boyunca bana aktaran değerli babam Abdurrahman Alınak' a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu uzun ve zorlu tez sürecinde kıymetli bilgileriyle, fikirleriyle, sonsuz arşiviyle yanımda olan dayım değerli tarihçi Doç. Dr. Yaşar Kop'a bilimsel yayınıma ışık olduğu için teşekkür ederim.

Topçu Evi alan çalışması kapsamında rölöve ölçülerinin alınması, mekân fotoğraflarının çekilmesi ve krokilerinin çizilmesi için evinin kapılarını açan Selçuk Topçu'ya teşekkür ederim.

Tamamlanan tez ve geçen zaman zarfında yanımda olan, benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, bana inanan ve güvenen, çalışmamın her aşamasına şahit olan annem Gül Alınak'a, babam Abdurrahman Alınak'a ve kardeşim Rojin Alınak'a sonsuz teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	v
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
TABLOLAR DİZİNİ	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	3
1.2. Kapsam- Yöntem	3
2. KARS'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ	5
2.1. Konumu	5
2.2. Tarihçesi	8
3. KARS KENTİNİN GELİŞİM TARİHİ	11
3.1. Osmanlı Dönemindeki Kentsel Gelişim (1534- 1878)	20
3.2. Çarlık Rusya Dönemi Kentsel Gelişim (1878- 1918)	27
3.3. Cumhuriyet Dönemindeki İmar Faaliyetleri (1923-)	36
4. 1878-1918 YILLARI ARASINDA ÇARLIK RUSYA DÖNEMİNDE GELİŞEN KARS KONUT DOKUSU	39
4.1. Dönem Konutlarının Mimari Özellikleri	39
4.1.1. Planlama Anlayışı	39
4.1.2. Cephe Özellikleri	49
4.1.3. Yapım Tekniği & Malzeme Özellikleri	55
5. TOPÇU EVİ ÖRNEKLEMİ	59
5.1. Konumu	59
5.2. Tarihçesi	60
5.3. Mimari Özellikleri	61

5.3.1. Planlama Anlayışı 61
5.3.2. Cephe Özellikleri 69
5.3.3. Yapım Tekniği ve Malzeme 77
5.3.4. Bezemeler 87
5.4. Topçu Evi'nde Tespit Edilen Bozulmalar ve Nedenleri 96
5.4.1. İnsan Kaynaklı Bozulmalar 105
5.4.1.1. Bakımsızlık-Terk 105
5.4.1.2. Vandalizm 109
5.4.1.3. Niteliksiz Onarımlar 111
5.4.2. Çevresel Faktörlere Bağlı Bozulmalar 112
5.5. Restitüsyon Kararları 114
6. TOPÇU EVİ KORUMA VE MÜDAHALE KARARLARI 123
6.1. Yeni İşlev Kararları 123
6.2. Müdahale Kararları 126
6.2.1. Sağlamlaştırma 127
6.2.2. Bütünleme 138
6.2.3. Yenileme 138
6.2.4. Yeni Ek 142
6.2.5. Müdahale Kararları Genel Değerlendirme 142
7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 149

KAYNAKLAR 154
ÖZGEÇMİŞ 158
EKLER 159
Diğer Ekler (CD) 159

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler ve Kısaltmalar		**Açıklamalar**
B01	:	Bodrum Kat Mahal No: 01
B02	:	Bodrum Kat Mahal No: 02
B03	:	Bodrum Kat Mahal No: 03
B04	:	Bodrum Kat Mahal No: 04
B05	:	Bodrum Kat Mahal No: 05
B06	:	Bodrum Kat Mahal No: 06
Cm	:	Santimetre
GTÜ	:	Gebze Teknik Üniversitesi
KAİP	:	Koruma Amaçlı İmar Planı
M^2	:	Metrekare
MZ01	:	Müştemilat Zemin Kat Mahal No: 01
MZ02	:	Müştemilat Zemin Kat Mahal No: 02
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
Z01	:	Zemin Kat Mahal No: 01
Z02	:	Zemin Kat Mahal No: 02
Z03	:	Zemin Kat Mahal No: 03
Z04	:	Zemin Kat Mahal No: 04
Z05	:	Zemin Kat Mahal No: 05
ZHOL	:	Zemin Kat Hol

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No:		Sayfa
2.1:	KGM, Türkiye karayolları haritasından faydalanılmıştır.	5
2.2:	Kars kuzeydoğu- güneybatı hâkim rüzgarları.	6
2.3:	Kars Stratigrafik Kesiti.	7
2.4:	Büyük Katedral / Fethiye Camii.	9
3.1:	Google Earth uydu görüntülerinin kolajlanarak oluşturulduğu kale kapılarının ve dış surlarının belirlenen muhtemel aksı.	12
3.2:	Google Earth uydu görüntülerinin kolajlanarak oluşturulduğu kale kapılarının ve adlarını aldıkları mahallelerin konumları.	12
3.3:	Kars Kalesi Eskizi- Mart 2020.	13
3.4:	Kars Kalesi Kars Çayı önündeki yerleşim- kale güneyi.	14
3.5:	Solda 12 Havariler Kilisesi ve sağda günümüzde yıkılmış olan çan kulesi.	14
3.6:	Google Earth krokisi üzerine işlenmiş kentsel gelişim şeması.	16
3.7:	Kars sit alanları ve potansiyel sit alanlarını gösteren harita.	18
3.8:	a) Kars şehir merkezi haritası, b) Lejant.	19
3.9:	Kars Taş Köprü. (Kültür ve Turizm Müdürlüğü)	20
3.10:	Osmanlı Kars'ı krokisi, kent sınırları- 1579 sonrası.	21
3.11:	1720 yılı Kars'ın güneydoğu yönünden bir gravürü-Kaleiçi yerleşimi.	22
3.12:	1855 Kars Şehir Planı 1855 Kars Şehir Planı.	23
3.13:	1579 inşa tarihli Laçin Bey Camii.	24
3.14:	1579 tarihli Vaizoğlu Camii.	25
3.15:	Kars Osmanlı evleri Kale altındaki yerleşimi.	25
3.16:	Kars- Osmanlı konutlarının bulunduğu sokak gravürü, Kaleiçi Mahallesi.	26
3.17:	Google Haritalar- Osmanlı konutlarının olduğu bölge; bugünkü Mimar Oktay Ekinci Caddesi, Kaleiçi Mahallesi.	26
3.18:	Çarlık Rusya'nın aşamalı olarak yaptığı demiryolu hattı krokisi.	28
3.19:	Rus işgali sonrası Kars şehir planı.	29

3.20: Rus işgali sonrası Kars şehir planı ızgara planın uygulandığı. ana akslar ve günümüz imar planı akslarının çakıştırılması. 29
3.21: Kars Çarlık Rusya dönemi Şehir Parkı. 30
3.22: 1910 Rus Dönemi Kars şehir planı. 31
3.23: St. Petersburg ve Kars benzer mimari ve planlama unsurlarının karşılaştırılması. 32
3.24: St. Petersburg ve Kars benzer mimari ve planlama unsurlarının karşılaştırılması. 33
3.25: Eski Konservatuar binası- açılı köşe alınlık detayı. 34
3.26: Kars Defterdarlık binası-pahlı köşe balkonu. 35
3.27: 1947 tarihli Kemal Ahmet Aru planı -Sezai Yazıcı Arşivi. 38
4.1: Plan tipoloji tablosu. 41
4.2: Google Haritalardan alınan görsel – Küçük Kazım Bey caddesi üzerinde L planlı iki katlı konut ve camekanı. 42
4.3: Konut tipolojileri. 43
4.4: Konut tipolojileri. 44
4.5: Konut tipolojileri. 45
4.6: Konut tipolojileri. 46
4.7: Konut tipolojileri. 47
4.8: Konut tipolojileri. 48
4.9: Çarlık yönetiminde konutlar. 49
4.10: Cephe tipolojisi. 52
4.11: Cephe süsleme unsurları. 54
4.12: Ahşap dikmeler ve oymalar. 55
4.13: Subasman seviyesindeki silme detayı. 55
4.15: Üst kat dış cephesi tuğla örgü yapı örneği. 57
4.16: Tamamı tuğla örgü tek katlı konut örneği. 58
5.1: Kars Topçu Evi konumu. 59
5.2: Aplikasyon krokisi-225 ADA 26 PARSEL. 60
5.3: a) 225 Ada- 26 Parsel şematik vaziyet planı, b) Vaziyet planı lejantı. 62
5.4: Topçu Evi bodrum kat planı. 63
5.5: Topçu Evi zemin kat planı. 63
5.6: Topçu Evi bodrum kat döşeme planı. 64

5.7 : Topçu Evi zemin kat döşeme planı. 66
5.8: Müştemilat – Depo zemin kat planı. 67
5.9: Müştemilat kesit & Depo görünüş. 67
5.10: Müştemilat güneybatı cephesi görünüşü. 68
5.11: Müştemilat bodrum kat planı. 68
5.12: Müştemilat & Depo zemin kat planları. 69
5.13: Topçu Evi ön cephe. 70
5.14: Topçu Evi ön cephe görünüş çizimi. 70
5.15: Avlu kemerli kapısı kilit taşı detayı. 71
5.16: Dış cephe pencere ve yassı kemerdeki çiçek motifi detayı. 71
5.17: Topçu Evi ahşap ana giriş kapısı detayı. 72
5.18: Çörten detayı. 73
5.19: Pencere ve kapı üstlerindeki kemerlerin kilit taşlarındaki çiçek motifleri. 73
5.20: Baca ve çörten detay çizimleri. 74
5.21: Topçu Evi veranda. 75
5.22: Ahşap oyma detayı. 75
5.23: Topçu Evi kuzeydoğu cephesi. 76
5.24: Topçu Evi ZMUTFAK birimi bağdadi tavanı. 77
5.25: a) Sistem detayı-1, b) Sistem detayı-2. 78
5.26: Topçu Evi bodrum kat ahşap tavan. 79
5.27: Topçu Evi kuzeydoğu cephesi ana giriş kapısı oyma detayları. 79
5.28: Rus mimarisi özgün demir kilit sistemi. 80
5.29: Topçu Evi ön giriş holü ve ahşap dış kapı. 80
5.30: Odaları birbirine bağlayan kapılar. 81
5.31: Peç ısıtma sistemi. 82
5.32: Topçu Evi peçleri görünüş ve plan çizim detayları. 83
5.33: Topçu Evi zemin kattaki peçler. 83
5.34: Peç sisteminin strüktür içindeki anlatımları. 84
5.35: Peç yakacak koyma kapağı. 85
5.36: Topçu Evi çatı örtüsü. 86
5.37: Topçu Evi çatı iskeleti. 86
5.38: Müştemilat çatı. 87
5.39: Topçu Evi freskli salon detayları. 88

5.40: Topçu Evi freskli salon pencereli cephe. 88
5.41: Topçu Evi freskli salon tavan bezemeleri. 90
5.42: Topçu Evi freskli salon tavan bezemeleri. 91
5.43: Topçu Evi freskli salon tavan bezemeleri. 92
5.44: Bezemeli salon tavan planı rölövesi. 93
5.45: Topçu Evi Freskli Salon. 94
5.46: Duvar bezemeleri – ortadaki bezemede taş köprü. 94
5.47: Kemerli avlu kapısındaki tarih ve Kiril alfabesinden harfler. 95
5.48: Kilit taşlarındaki çiçek motifi. 95
5.49: Topçu Evi dış cephe görünüş çizimi. 96
5.50: Topçu Evi mevcut rölöve çizimleri üzerine işlenen bozulma analizi lejantları. 96
5.51: Topçu Evi zemin kat planı bozulma analizi. 98
5.52: Topçu Evi ahşap pencerelerinde görülen bozulmalar. 99
5.53: Rus mimarisi geleneksel yapı elemanlarından ahşap kepenk. 99
5.54: Topçu Evi verandasındaki hasar. 100
5.55: a) Topçu Evi güneybatı cephesindeki merdivenlerde görülen bitki oluşumları, b) Korkuluklardaki korozyon. 100
5.56: Topçu Evi zemin kat tavan planı bozulma analizi. 102
5.57: Z02 birimindeki yalıtım sorunu. 102
5.58: a) Topçu Evi mutfak birimi bağdadi örgüsünde görülen hasar, b) Çizim detayı. 103
5.59 : Bodrum kat planı bozulma analizi. 104
5.60: Topçu Evi bodrum kat tavan planı bozulma analizi. 105
5.61: Topçu Evi'nin oturduğu parseldeki bakımsızlık sonucu âtıl durumda olan depo. 106
5.62: Freskli salon-Çatıdan alınan kar suyunun bezemeli tavanı çürütmesi. 106
5.63: Bakımsızlık & yapı terki. 108
5.64: Topçu Evi veranda. 108
5.65: Topçu Evi bodrum kat- toprak zemin suyu, rutubet ve neme bağlı sorunlar. 109
5.66: Bodrumda peç içinde vandalizm. 110
5.67: Topçu Evi dış cephede sprey boya ile yapılan tahribat. 110

5.68: Topçu Evi ıslak hacim plan. 111
5.69: Topçu Evi ıslak hacim. 112
5.70: Çatıdan alınan kar suyunun zemin kat bağdadi tavanında oluşturduğu tahribat. 113
5.71: Freskli salondaki yalıtım problemi kaynaklı sehim. 114
5.72: Topçu Evi'nin bugünkü sahipleri tarafından yapılan ıslak hacim. 116
5.73: Rölöve Çizimi- sonradan eklenen wc. 116
5.74: Restitüsyon kararları dahilinde yapılan çizim-sonradan eklenen ıslak hacmin restitüsyon çalışmasında bulunmaması. 116
5.75: Arka verandadaki ıslak hacim. 117
5.76: Kuzeydoğu cephedeki ana girişin üzerinde bulunan metal saçak strüktürü. 117
5.77: Muhdes eklerin şematik gösterimi. 118
5.78: MZ02 (ıslak hacim birimleri) restitüsyon çizimi. 119
5.79: Müştemilat muhdes ekler. 119
5.80: Topçu Evi bodrum kat döşeme planı- Restitüsyon. 120
5.81: Topçu Evi zemin kat döşeme planı- Restitüsyon. 121
5.82: Topçu Evi zemin ve bodrum kat planları- Restitüsyon. 122
6.1: Topçu Evi zemin kat restorasyonu ve işlevleri. 124
6.2: Topçu Evi bodrum kat restorasyonu ve işlevleri. 125
6.3: Müştemilat ve depo/atölye birimlerinin restorasyonu ve işlevleri 126
6.4: Topçu Evi güneybatı cephesindeki duvar çatlağı & derz erimesi. 128
6.5: Topçu Evi güneybatı cephesindeki duvar çatlağı & derz erimesi rölöve çizimi. 128
6.6: Topçu Evi güneybatı cephesindeki duvar çatlağı & derz erimesi sağlamlaştırma sonrası. 128
6.7: Rutubet kaynaklı yüzey nemlenmeleri. 130
6.8: Dış cepheden görülen kemer bozulması. 132
6.9: Avlu iç kapısından görülen kemer bozulması. 132
6.10: Kemer taşlarındaki bozulma. 133
6.11: Topçu Evi bütünleme gerektiren kapı yuvası çürümesi. 134
6.12: Topçu Evi Z01 kodlu birim- ahşap döşeme. 136
6.13: B05 birimindeki volta tavanda meydana gelen korozyon. 137
6.14: Müştemilat verandasındaki çörtende meydana gelen korozyon. 137

6.15: Topçu Evi bodrum kat tuğla peç. 139
6.16: Bezemede meydana gelen bozulmalar. 140
6.17: Topçu Evi verandasındaki hasar. 141
6.18: Topçu Evi ZVERANDA kodlu mekânın döşemesindeki hasar. 141
6.19: Bodrum kat peç tahribatı. 143
6.20: Dış cephede görülen boya izleri. 143
6.21: Kuzeybatı cephesi duvarında tespit edilen rutubet kaynaklı bozulmalar. 143
6.22: Bodrum kattaki korozyon ve rutubete bağlı bozulmalar. 144
6.23: Bodrum kat pencerelerinin çevresel faktörlerden etkilenmesi. 144
6.24: Bodrum kat ahşap bozulmaları. 144
6.25: Bodrum veranda altındaki ahşap bozulması. 144
6.26: Topçu Evi bodrum kat veranda altı bozulma tespitleri. 144
6.27: Topçu Evi bodrum kat holünde görülen bozulmalar. 144
6.28: Ahşapta böcek tahribatı evreleri. 144
6.29: Topçu Evi arka giriş ıslak hacim. 145
6.30: Tavan freski niteliksiz onarım. 145
6.31: Topçu Evi'nde ZWC ıslak hacim. 145
6.32: Topçu Evi müştemilatı mutfak & WC(MZ02). 145
6.33: Topçu Evi müştemilat verandasının merdivenleri. 145
6.34: Topçu Evi- kilerden ıslak hacme çevrilen mekân. 145
6.35: Avlu kapısındaki korozyon. 147
6.36: Çörtende görülen korozyon ve bitki oluşumları. 147
6.37: Topçu Evi ana giriş kapısının önünde bulunan basamaktaki bozulmalar. 146
6.38: Topçu Evi güneybatı cephesinde çatıdan sızan suların neticesinde oluşan çatlaklar. 147
6.39 : Topçu Evi Rölöve- Restitüsyon. 148

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo No:		**Sayfa**
6.1:	Topçu Evi'nde tespit edilen insan kaynaklı bozulmalar ve müdahale kararları	140
6.2:	Topçu Evi'nde tespit edilen çevre kaynaklı bozulmalar ve müdahale kararları	144

1. GİRİŞ

Kars ili kuzeyden Ardahan, güneyden Iğdır ve Ağrı, batıdan Erzurum illerine, doğudan ise Ermenistan'a komşudur. 9,939 km² yüzölçümüne sahiptir. Kars, komşu kentlerden Ağrı'ya 215 km, Erzurum'a 200 km, Iğdır'a ise 139 km, Ardahan'a 91 km mesafede bulunmaktadır (Demir, 2013).

Bulunduğu coğrafya nedeniyle pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Kars, sınır kenti olmasından dolayı asırlarca birçok kültürü bünyesinde barındırmış olup, sosyokültürel açıdan zengin bir yerleşimdir. Kars kent merkezine 45 km uzaklıktaki tarihi Ani şehri uzun yıllar ticaret başkentlerinden biri olmuştur. Ani'de bulunan İpekyolu Köprüsü'nün tarih boyunca ticaretin önemli bir geçiş güzergahı olduğu bilinmektedir (İslam Ansiklopedisi).

Kars'taki kültürel zenginliğe farklı dönemlerde farklı rejimler ve devletlerin egemenliğinde kalması da katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya'sı ve son olarak Cumhuriyet dönemine tanıklık eden bu coğrafya gerek etnik gerekse kentsel anlamda gelişim ve değişim sürecinden geçmiştir.

Kars'ta medeniyetin ilk izlerinin Paleolitik çağlara dayandığı bilinmektedir (İslam Ansiklopedisi). M.Ö. 900 yıllarında Urartuların hakimiyetiyle birlikte konumundan dolayı önemli bir merkez olmuştur. Daha sonra İskitler, Karsaklar, Sasaniler, Selçuklular, Gürcüler, Moğollar, Karakoyunlular ve Akkoyunlular bölgeye hâkim olmuşlardır. Daha sonra 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın komutasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bölgede uzun süre hakimiyet kuran Osmanlı Devleti, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda mağlup gelerek Kars'ı 40 yıllık Çarlık Rusya'sı egemenliğine bırakmıştır (İslam Ansiklopedisi).

Kars'taki kültürel miras potansiyeli incelendiğinde üç önemli dönem tespit etmek mümkündür. Bunlar; Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusya hakimiyeti ve Cumhuriyet Dönemi'dir. Kars, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 yılında kenti ele geçirmesiyle Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı Devleti egemenliğindeyken Çarlık Rusya tarafından kente 3 adet işgal düzenlenmiştir. Kars'a 1877 yılında yapılan dördüncü işgali sonucu kent Rus egemenliği altına girmiştir (İslam Ansiklopedisi). Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti boyunca Kars şehri sınır kasabası olarak kritik bir askeri öneme sahipti ve Kars Kalesi'nin çevresinden başlayıp Kars Çayı'na kadar yayılan bir alandan oluşmaktaydı. Kale etrafındaki topoğrafya gereği Kars Kalesi

şehrin çekirdeği konumundaydı. Kars Kalesi eteklerinde konumlanan yapılar Osmanlı egemenliğinde genelde bir veya iki katlı, toprak damlı ve cumbalı olup, kullanılan malzeme bakımından da ahşap, taş ve kerpicin yoğun olarak kullanıldığı yapılardır (Web 2, 1910).

Çarlık Rusya hakimiyetinde de kent yine konumundan dolayı stratejik ve askeri öneme sahiptir. 19. yüzyılda bölgede hakimiyetlerini sürdüren Ruslar, bulundukları süre boyunca mimari üslup anlamında kendi mimari karakterlerini yansıtacak yapılar inşa etmişlerdir. Bu yapıların büyük çoğunluğunu konutlar oluşturmaktadır. Garnizon kenti niteliği taşıyan Kars'ta şehir planı Baltık denizine sınırı olan ülkeler ve Çarlık topraklarının kuzey sınır şehirlerinde olduğu gibi ızgara şeklindedir. Kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde birbirini dik kesen ana akslar bulunmaktadır. Osmanlı hakimiyeti döneminde kale eteklerine yayılan geleneksel konut dokusuna müdahale etmeyerek surların dışına yeni bir ızgara şehir planlaması geliştirmişlerdir. Bu şekilde hem kendi üsluplarını uygulamışlardır hem de garnizon kenti olma özelliğini planlamaya aktarmışlardır. Garnizon kentlerinin kurulmasının temelinde var olan kent dokusunu bozmayıp, kent içerisinde yeni bir bölgeye konumlanmak yatmaktadır. (Ortaylı, 1978).

Çarlık Rusya'nın 40 yıllık hakimiyetindeki Kars, son ve kesin olarak 30 Ekim 1920 tarihinde Türk egemenliğine girmiştir (İslam Ansiklopedisi). Bu süreçte 1. Dünya Savaşı'nı da içine alan 40 yıllık işgal döneminin sonlarından Cumhuriyet'in ilanına kadar büyük mücadeleler verilmiştir. Bolşevik ayaklanmasının da baş gösterdiği bu yıllarda Çarlık Rusya'sında değişen dengeler Kars ve çevresini de büyük ölçüde etkilemiştir. 1878 yılında Ayestefanos antlaşmasıyla Kars'a hakimiyet kuran Çarlık Rusya'sı, 3 Mart 1918 yılında Brest-Litowsk antlaşması ile Kars- Ardahan-Batum bölgesini Türk egemenliğine bırakmıştır (İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, 1991).

Yeniden Türk egemenliğine geçen Kars kenti 1920-1950 arasında kentsel gelişme anlamında yeni akslar kazanmıştır. Büyük bir milli mücadele sürecinden geçen bölgede, dış cephelerde taşlara oyulan inşa yılları veya iç mekanlardaki detaylı incelemeler sonucu elde edilen genel bilgiler ile ilgili ipuçları dışında yapılarla ilgili özel bilgilere ulaşılamamaktadır.

Şehir planlamasına değinilecek olursa; savaşların, yoğun mücadelelerin geçtiği 1734-1878 yılları arasında yapılan 46 adet tabyanın büyük çoğunluğunun kentin güneyindeki demiryolu hattı ve kuzeyindeki Kars Çayı'yla çevrelendiği tespit

edilmiştir (Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müd., 2021). 19. yy. sonlarında Rus egemenliğindeki Kars, tabyaların iç kısmında kalan, kuzeydoğu-güneybatı akslarına doğru büyümeye başlamıştır. Rus hakimiyetinde planlanan kent güneyindeki demiryolu hattının Kars istasyonuna kadar genişlemiştir. Genellikle iç göçler neticesinde bu bölgelere konut yapıları inşa edilmiştir.

Kars kent planlamasında coğrafi koşullardan dolayı kuzeye yönlenmekten kaçınılmıştır. Bu durumun 1950-1970 yılları arasında da devam ettiği tespit edilebilmektedir. Artan göçler neticesinde özellikle barınma ihtiyacını karşılamak adına şehir kuzey yönü hariç her yönde genişlemiştir (Altunsoy A., 2005).

1.1. Amaç

Bu çalışma; Kars kent merkezinde Rus hakimiyeti döneminde (1878-1918) inşa edilen konut tiplerinin genel planlama anlayışları, cephe özellikleri, yapım tekniği ve malzemeleri, yapı elemanları ve bezeme unsurlarının belirlenmesini amaçlamaktadır. Literatürde bu dönem yapılarının çatı ve cephe özellikleri üzerinde sınırlı çalışmalar bulunsa da bu dönem konutlarının genel mimari özellikleri yakın zamanda ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Çalışma bu açıdan literatüre önemli katkı sağlayacaktır. Çalışma kapsamında Rus mimarisi konutlarından Topçu Evi örneklemi üzerinden bu dönem konutlarında yapı terki, çevre koşullarının bu yapılarda yarattığı olumsuz etki, değişen fonksiyon ve insan ihtiyaçları neticesinde yapılan niteliksiz müdahaleler doğrultusunda ortaya çıkan koruma sorunlarının tespiti ve uygun müdahale kararlarının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

1.2. Kapsam- Yöntem

Kars'ın uzun tarihsel süreçte değişen sosyo-kültürel ve kentsel dokusu incelenirken, yerleşimde günümüze ulaşabilmiş önemli sayıda Rus döneminde inşa edilen konut dokusu çalışmanın esasını oluşturmaktadır. Konutların tipolojik olarak kendi içinde kategorize edilmesi ve Topçu Evi örneklemi üzerinden detaylı bir şekilde değerlendirilmesi çalışmanın kapsamını özelleştirmiştir.

İlgili araştırmada Mimarlar Odası arşivinde bulunan kaynaklardan, konuyla ilgili yazılmış tezler, makaleler ve çeşitli seyahatnamelerden yararlanılmıştır. Kars

Valiliği'nden elde edilen 2009 yılına ait Kars tarihi yapıları envanter kataloğundan yararlanılmıştır. Bu bağlamda araştırılan kaynakların yanı sıra Kars'ta alan çalışması yapılmış ve çeşitli fotoğraflarla görsel bir arşiv oluşmuştur. Alan araştırmasıyla birlikte; konutlar arasındaki üslup benzerliklerini ve farklarını ortaya koyan çıkarımlar yapılmıştır.

Rus dönemi geleneksel konutu olarak incelenen Topçu Evi'nde yürütülen çalışmalar kapsamında birçok teknik yönteme başvurulmuştur. İlk olarak yapılan alan çalışmalarında mekân Canon dijital fotoğraf makinesi ile detaylı bir şekilde fotoğraflanmıştır. Fotoğraflama işlemi sırasında bir yandan da mahal krokileri plan ve kesit olarak kâğıda aktarılmıştır. Her mahal için tavan, döşeme ve duvarlar fotoğraflanmış ve çizilen krokilerde bu yapı elemanlarının malzeme detayları yazılmıştır. Ölçüm aşamasına geçildiğinde; çelik şerit metre, lazer terazi ve lazer metreden yararlanılmıştır. Lazer terazi, ölçümü gerçekleştirilecek olan her odaya sırasıyla kurulmuş ve çapraz ölçülerin doğruluğunu belirleyen hizayı dengelemiştir. Belirlenen +1,00 m kotundan lazer metre ve çelik şerit metre yardımıyla alınan çapraz ölçüler krokiye aktarılmıştır. Bu aktarım sayesinde yapının aks eğrilikleri belirlenmiştir. Kesit krokilerinin ölçümü yapılırken tavan yükseklikleri lazer metreyle saptanmış olup, varolan sehim değerleri de bu yolla yapılan hassas ölçümlerde belirlenip kesit çizimlerine aktarılmıştır. Yapının ölçümleri esnasında, Topçu Evi verandasındaki ahşap dikmelere zarar veren kuru çalılar ve ölü ağaç dalları ölçümü de zorlaştırdığından alan çalışması esnasında kesilmiştir. Alan çalışması 8 gün sürmüş olup bir yandan da çizilen krokiler ve alınan ölçüler bilgisayarda teknik çizim ortamına aktarılmaya başlanmıştır. Topçu Evi'nin oturduğu parselde ana yapı (Topçu Evi), müştemilat ve depo/atölye olarak kullanıldığı tespit edilen yapının kat planları, kesitleri ve görünüşlerinin çizimleri 1/50, vaziyet planı ise 1/100 ölçekte dijital ortama aktarılmıştır.

Yerinde yapılan teknik çalışmalar neticesinde yapının planlama anlayışı, mimari özellikleri, yapım teknikleri ve kullanılan malzemeler belirlenmiştir. Bu teknik incelemeyle birlikte yapıdaki bozulmaların türleri ve nedenleri araştırılmıştır. Yapının özgün durumuna yönelik belirlenen restitüsyonun esasları kapsamında müdahale kararları belirlenmiştir.

2. KARS'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

2.1. Konumu

Kars kenti, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan Kars-Erzurum plato sahasında, Kars Çayı kuzey ve güney sahilleri, Karadağ yamaçları ve hafif dalgalı volkanik zeminler üzerinde Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinde bulunan, 9.939 km^2 yüzölçümüne, 1760 m rakım yüksekliğine sahip büyük bir plato üzerine kurulu bir kenttir. Bitki örtüsü bozkırdır. Bahar aylarında özellikle Kars-Ardahan platosunda bitki çeşitliliği bakımından çayırlar zenginleşir (Demir, 2013) (Şekil 2.1).

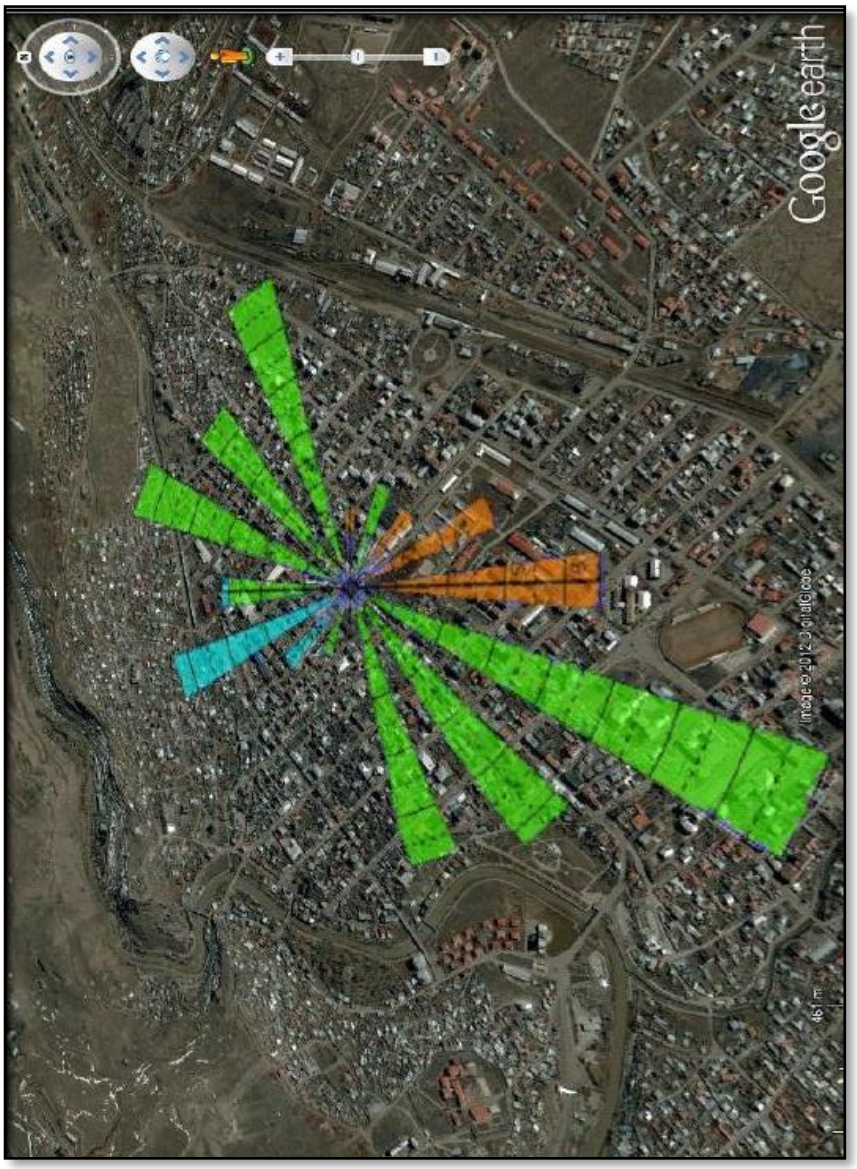

Şekil 2.1: KGM, Türkiye karayolları haritasından faydalanılmıştır.

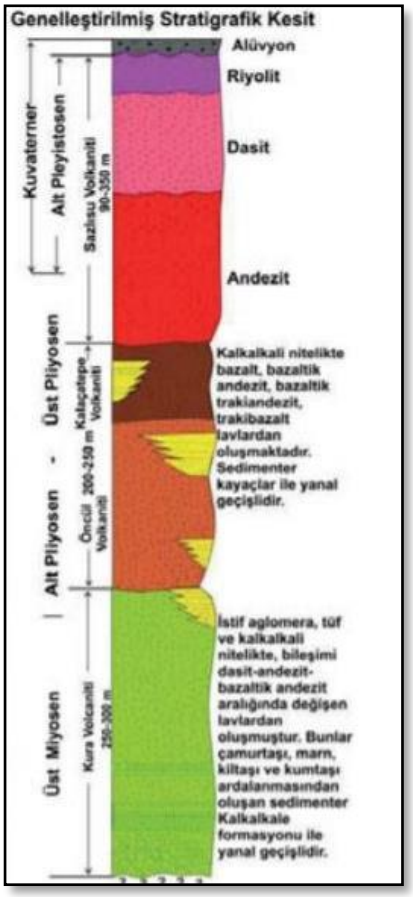
Bölgede Sarıkamış tarafındaki Allahuekber Dağlarında 22.519 hektarlık bir orman bulunmaktadır. Rakımdan dolayı Türkiye'deki en yüksek orman Sarıkamış ormanı kabul edilir. Rakımsal olarak orman oluşumunun doğal alt sınırı 1900-2000 metredir. Bölgede, dağlar üzerinde yer alan ormanda en yaygın ağaç türü yüksek rakımdaki soğuğa dayanabilen sarıçamdır. İklim değişiklikleri, sıcaklık farklılıkları, savaşlar ve yangınlardan önce orman alanı daha geniş bir yer kaplarken; günümüzde sadece Sarıkamış'taki yüksek bölgelerle sınırlı kalmıştır (Demir, 2013).

Sert karasal iklimin hâkim olduğu Kars ilinde bahar ve yaz ayları serin ve yağışlı, kış ayları sert ve kar yağışlıdır. Don olaylarının olduğu bölgede kış yedi ay sürer. Sibirya yüksek basıncının tesiri altında kalan şehirde kar yağışı ortalama 50 gün sürerken, toprak 100 günün üzerinde karla kaplıdır. Hâkim rüzgâr yönü kuzeydoğu-güneybatıdır (Şekil 2.2) (Demir, 2013).

Bölgede geçmişten bu yana kullanılan yapısal malzemeler yereldir. Jeolojik yapısı zengin olan Kars'ta Rus işgali döneminde inşa edilen yapıların temel yapı malzemelerinden bazalt, andezit, tüf taşları bölgenin en önemli jeolojik kaynaklarındandır (Şekil 2.3) (Demir, 2013).

Şekil 2.2: Kars kuzeydoğu- güneybatı hâkim rüzgarları.

Şekil 2.3: Kars Stratigrafik Kesiti.

Jeolojik olarak önemli deprem riski bulunmayan Kars'ta, hasara sebep olan depremler günümüze kadar kenti fazla etkilememiştir. Kentin, zemin özelliklerinden kaynaklanan ve yerleşimini etkileyecek jeolojik bir sorunu bulunmamaktadır.

2018 yılı TÜİK verilerine göre (Web 8, 2018) 288.878 nüfuslu olan Kars şehri, kendi içinde yaşadığı değişken tarihi süreçlerle bağlantılı olarak geçmişten beri göç alıp-vermiştir. Günümüzde özellikle 1990yılı itibariyle, köyden kente göç söz konusudur. Bunun temel sebepleri; merkezde artan iş imkanları, yaşam standartlarının kaliteli hale gelmesi, sert iklim koşullarının köyleri ve kasabaları daha çok etkilemesi, eğitim koşulları şeklinde sıralanabilir. Kars'ta bulunan Kafkas Üniversitesi'nin de son 15 yılda kent nüfusunun dönem dönem artmasında büyük etkisi vardır.

Bulunduğu coğrafi konumun getirdiği zor şartlardan dolayı temel ihtiyaçlarını karşılamada sıkıntılar yaşayan halk, özellikle beslenme, barınma ve ısınma gibi önemli ihtiyaçların yanı sıra geçimlerini sağlamak için de geleneksel çözümler bulmuşlardır. Sert hava koşullarına rağmen düz bir ova üzerinde bulunmasından dolayı Kars'ta küçük ve büyük baş hayvancılık yaygındır. Yine topografyası ve özellikle bahar

aylarında çokça yağış almasından dolayı bitki örtüsü çok çeşitlidir ve Kars Ardahan Platosu olarak adlandırılan bölge bitki çeşitliliği bakımından zengin bir örnektir. Bitki çeşitliliğinin de hem hayvanların sağlıklı otlanıp, sağlıklı ürünler vermesinde hem de bal ve polen oluşumunda katkısı büyüktür. Böylelikle sert iklim koşullarının yaşandığı bu coğrafyada yaşamın döngüsü bitkiden hayvana, hayvandan insana bu doğallıkta aktarılır.

İklimsel zorluklar karşısında barınma ihtiyacı da bu zorlukları gözetecek şekilde doğmuştur. Coğrafi koşulların doğal bir sonucu olarak geçen tarihsel süreçlerde farklı milletlerin kendi kültürlerini yansıttığı farklı malzeme ve tekniklerle inşa edilen konutlar, günümüze kadar pek çok evreden geçmiştir.

19. yy. sonu 20. yy. başında kagir konutların karakteristik ısı elemanı olan peçler genellikle tuğlayla örülmüş duvarlar arasından açılan yollar ve/veya borular aracılığıyla ısının evin beden duvarları arasında yayılmasını sağlayan bir sistemdir. Soba ve kalorifer sisteminden daha farklı olan peçler, sert iklim koşullarına geleneksel bir çözüm olarak gösterilebilir.

2.2. Tarihçesi

Kars tarih öncesine dayanan geçmişiyle kadim bir sınır şehridir. Geçmişten bugüne kadar pek çok devletin egemenliğinde kalmış olması nedeniyle sosyo-kültürel açıdan oldukça zengin bir yerleşimdir.

Kars, adını Gürcüce kari (kapı) kelimesinden aldığı, bölgenin Ermenistan ile Gürcistan arasında bulunması sebebiyle "kapıdaki şehir" anlamında Kariskalaki şeklinde anıldığı ileri sürülmektedir (İslam Ansiklopedisi). Ayrıca bu adın Türkçe 'de Karsak kelimesine dayandığı ve Bulgar Türklerinin Karsak boyunun bölgedeki hâkimiyetinin bir hâtırası olduğu da belirtilmektedir (İslam Ansiklopedisi).

Gerek coğrafi konumu gerekse barındırdığı etnik kültürler, Kars'ın tarihi gelişim sürecini destekleyici nitelikler barındırır. Tarih öncesi süreçten beri insan yaşayışları bugüne de ayna tutmuştur. Kentte, Paleolitik çağa ait ilk buluntular insan ve hayvan figürlerinin çizimlerini içermektedir. Bu durum, doğa koşullarının avcılık ve toplayıcılığa uygun olduğu şeklinde yorumlanabilir (Çiftçi, 2000). Tarih öncesi çağdaki hayvan figürleri hayvancılığın olduğuna da işaret eder. Bu durumdan büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın tarih öncesinden başlayıp günümüze kadar

devam ettiği çıkarılabilir. Paleolitik çağdan günümüze kadar pek çok tarihi süreçten geçen şehir, yazılı tarih dönemine M.Ö. 900 yılında Urartularla geçmiştir. Urartuların 250 yıllık egemenliklerinden bugüne pek bir şey kalmamasına rağmen, halkın tarım ve hayvancılıkla geçindiği bilinmektedir (Çiftçi, 2000). 810-875 yılları arasında büyük Kral Menua döneminde tarihi çağlara giren Kars, Urartuların en parlak çağını bu yıllar arasında Kral Menua ile yaşamıştır (Temel Britannica, 1993). Büyük fetihlerin yanı sıra ülkenin imar ve altyapısal gelişmelerine de imza atılmıştır. (Temel Britannica, 1993).

Arap fetihlerinin Kars'a ulaştığı 7. Yüzyıldan itibaren Bizans ordusuyla birlikte Türklerin de yayılma alanına dâhil olan Kars ve çevresinin jeopolitik ve coğrafi önemi, asırlar sürecek bir hâkimiyet mücadelesi oluşturmaktadır. Tuğrul ve Çağrı Beyleri zamanında Türkler tarafından stratejik önem kazanan kent, Sultan Alparslan'ın 16 Ağustos 1064 Ani'yi fethiyle Türk hakimiyetine girmiştir. Sultan Alparslan'ın zaferinden sonra Ani bölgesinde bulunan Büyük Katedral camiye çevrilmiş ve Fethiye Camii ismini almıştır (Kars "Beyaz Uykusuz Uzakta", 2006) (Şekil 2.4).

Şekil 2.4: Büyük Katedral / Fethiye Camii.

Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Alparslan tarafından 1064'te fethedilmesi hem Türkler hem de kent açısından yeni bir dönemin kapısını açmıştır. 1071 Malazgirt Zaferi'ni takiben Anadolu'nun vatan yapılmasında Kars'ın rolü büyüktür. (Kars "Beyaz Uykusuz Uzakta", 2006)

Sultan Alparslan'ın fethinden sonra, 1092 ye kadar Selçuklu egemenliğinde kalan Kars, daha sonra Anadolu beyliklerinden Saltuklu Beyliği'nin egemenliğine geçmiştir. 1239 yılında Moğolların istilasına uğramıştır. Sonrasında 1356 yılında Altınordu, 1380'de Karakoyunlu hakimiyetine, 1387'de Timurlu Devleti egemenliğine girmiştir. 1405'te Timur'un ölümünün ardından Karakoyunluların

himayesinde 1468'e değin kalmıştır. Akabinde bölgeye hâkim olan Akkoyunlular, 1473'teki Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Safeviler bölgede güç kazanmıştır (Kırzıoğlu, Kars Tarihi, 1953). Bu durum 16. Yüzyılın neredeyse ikinci yarısına kadar sürecek olan Osmanlı – Safevi mücadelesine dönüşmüştür (Ural, 2011). 1534 yılında Safevi mücadelesinden sonra Osmanlı egemenliğine geçen kent, Erzurum eyaletine bağlanmıştır. 1548 yılında Osmanlı egemenliğindeki Kars kenti, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle onarılmıştır. 1579 yılında Kars'ın il olmasının akabinde kent, 1604 yılında Safevi'lerin saldırısına uğramıştır. 1616 yılında Sadrazam Mahmut Paşa tarafından kurtarılan Kars kenti yeniden onarıma alınmıştır. 1744 yılında İran kuşatması altında kalmıştır (Kırzıoğlu, Kars Tarihi, 1953).

19. yüzyılın başından itibaren yayılmacı faaliyetlerini hızlandıran Rus İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı oldukça saldırgan bir politika izlemiştir. Fransız İhtilali'nin etkisiyle yükselen milliyetçilik akımı Panslavizm (Slav Birliği) hareketini doğururken, Rus İmparatorluğu bu paralelde Osmanlı egemenliği altındaki Slav halklarını da özgürleştirmeye yönelik çabalarda bulunmuştur. Hem Panslavizm fikri hem de Rusların boğazları ele geçirip sıcak denizlere inme amaçlı stratejisi Rus İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu'nu birçok kez karşı karşıya getirmiştir (Yetişgin, 2006).

Rusların amaçlarına ulaşmasında stratejik bir öneme sahip olan Kars; 1807, 1828, 1855 yıllarında işgale uğratılmıştır. Fakat bu işgallerde Çarlık Rusya'sı her seferinde Osmanlı İmparatorluğu tarafından mağlup edilmiştir. En son 1878 yılındaki Rus işgalinde galip gelen Çarlık yönetimi bölgeyi 40 yıl egemenliği altında tutmuştur (Çiftçi, 2000).

1918 yılında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasının ardından Kars yeniden Türk topraklarına dahil edilmiştir. Daha sonrasında 1919 yılında İngilizler tarafından işgal edilen kent, son ve kesin olarak 30 Ekim 1920 yılında Anadolu topraklarına dahil olmuştur (Kırzıoğlu, Kars Tarihi, 1953).

Yeni kentsel düzen bağlamında, demografik yapı değişmiştir. Kafkasya'dan gelen Türk boylarının nüfusunda artış görülürken; Ruslar, Ermeniler, Rumlar ve diğer etnik grupların nüfusunda azalma meydana gelmiştir. Kars'ın tarih boyunca savaş ve işgallere şahit olmasından dolayı garnizon kent özelliği göstermesi, Cumhuriyet'in ilanından sonra da sürmüştür. Kent merkezinde askeri kökenli ailelerin varlığından söz edilirken, kent bütününde mezheplere dayalı geleneksel yaşam biçimi baskın hale gelmiştir (Kırzıoğlu, Kars Tarihi, 1953).

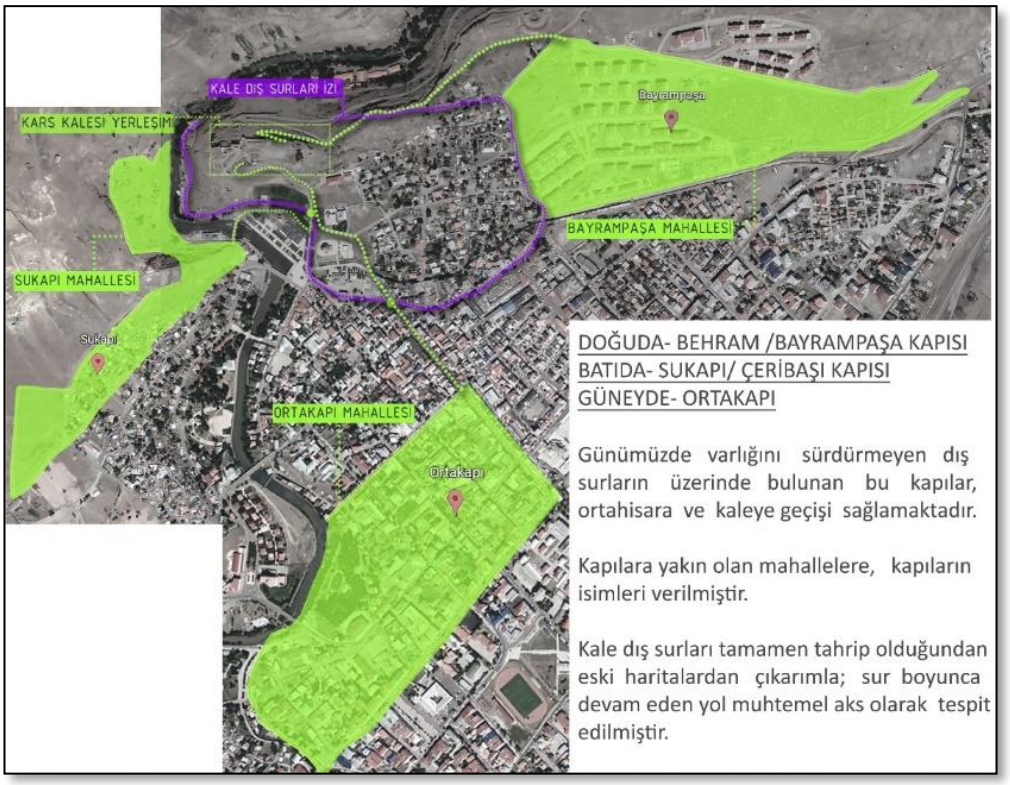
3. KARS KENTİNİN GELİŞİM TARİHİ

Tarihi çağlardan bugüne jeopolitik konum olarak büyük bir öneme sahip olan Kars gerek sınırdaki garnizon şehri olmasıyla gerekse birçok etnik kökeni bünyesinde barındırmasıyla kentsel anlamda değişim ve gelişim sürecinden geçmiştir. Etrafı dağlarla çevrili olan kentte bilinen ilk izlere yine bir yamaç üzerinde rastlanmıştır. Kafkasya'dan, Anadolu'ya giden yolları gözlemleyen ve bu yüzden kentin tepe noktasına inşa edilen İç Kale ya da bugünkü adıyla Kars Kalesi (Şekil 3.3), Urartular döneminde yapıldığı düşünülen (Demir, 2013), Kars'ın ilk yerleşim alanını oluşturmaktadır. Kuruluşu ve idari yapılaşmanın başlama tarihi tam olarak bilinmese de Kars Kalesi'nin ve çevre kalelerin inşasıyla idari yaşamın başladığı kabul edilmektedir (Demir, 2013).

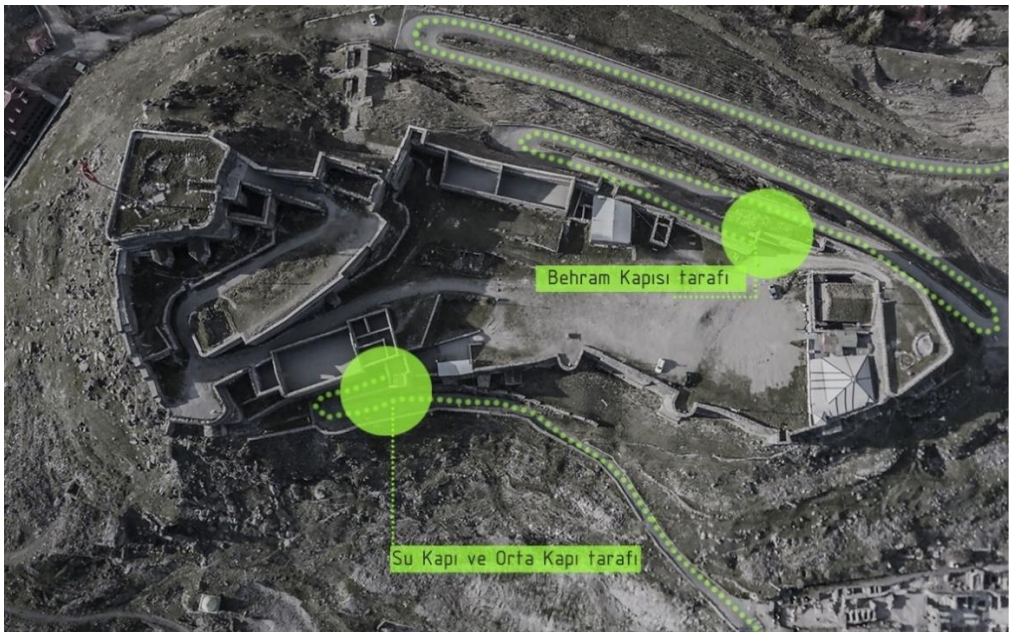
Saltuk Beylerinden İzzettin Han tarafından XII. Yüzyıl ortalarında yapıldığı bilinen Kars Kalesi (Şekil 3.1, 3.2), tarih boyunca birçok kez onarım görmüştür. 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı'nda ve sonrasında tahribata uğramıştır. Günümüzde, şehir merkezinin kuzey tarafında bulunan tepede konumlanan kale iç ve dış olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Dış kalenin çevresi 27 km olup, iç ve dış kalelerde toplam 220 adet burç, kule ve 2000'den fazla mazgal bulunmaktadır. (Topbaşlı & Pajo, 2017)

Kalenin dış cephe surları bölgenin doğal malzemesi olan bazalt taştan yapılmıştır. Kalenin üç büyük kapısı vardır:

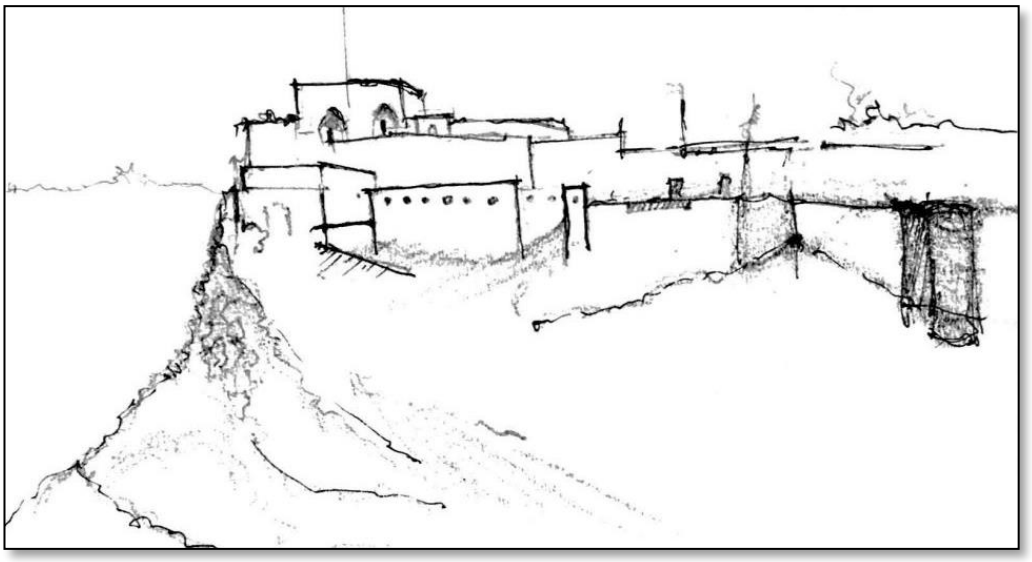
- Behram Kapısı veya Bayrampaşa Kapısı (doğuda)
- Ortakapı (güneyde)
- Sukapı veya Çeribaşı Kapısı (batıda) (Şekil 3.1, 3.2)

Şekil 3.1: Google Earth uydu görüntülerinin kolajlanarak oluşturulduğu kale kapılarının ve adlarını aldıkları mahallelerin konumları, günümüzde varolmayan kale dış surlarının belirlenen muhtemel aksı (Alınak, 2019) (Lider Haber Ajansı'nın Nisan 2018 yılında yayınladığı bir haber için çektiği kuşbakışı kale fotoğrafı).

Şekil 3.2: Google Earth uydu görüntülerinin kolajlanarak oluşturulduğu kale kapılarının ve adlarını aldıkları mahallelerin konumları, günümüzde varolmayan kale dış surlarının belirlenen muhtemel aksı (Alınak, 2019) (Lider Haber Ajansı'nın Nisan 2018 yılında yayınla.

Şekil 3.3: Kars Kalesi Eskizi- Mart 2020.

Zaman içinde, kalenin etrafında oluşan sivil yerleşmelerin, su ihtiyacı için kalenin bulunduğu yamaçtan, Kars çayı kıyılarına doğru indiği anlaşılmaktadır (Şekil 3.4) (Kırzıoğlu, Kars Tarihi, 1953). Bu bakımdan Kars Çayı kentin ilk yerleşiminde önemli bir rol oynamıştır. M.S. 10. yüzyılda, Bagratlı Devleti'nin üç yönetim merkezinden biri olmasıyla, sınırlarını genişletip gelişen bir kent olmuştur. 937 yılında, Kral II.Abbas tarafından yaptırılmış olan On İki Havariler Kilisesi'nin ibadete açılmasıyla, bilinen ilk kentsel mimari eserlerden biri daha kendini göstermiştir (Şekil 3.5) (Kırzıoğlu, Kars Tarihi, 1953).

Şekil 3.4: Kars Kalesi Kars Çayı önündeki yerleşim- kale güneyi.

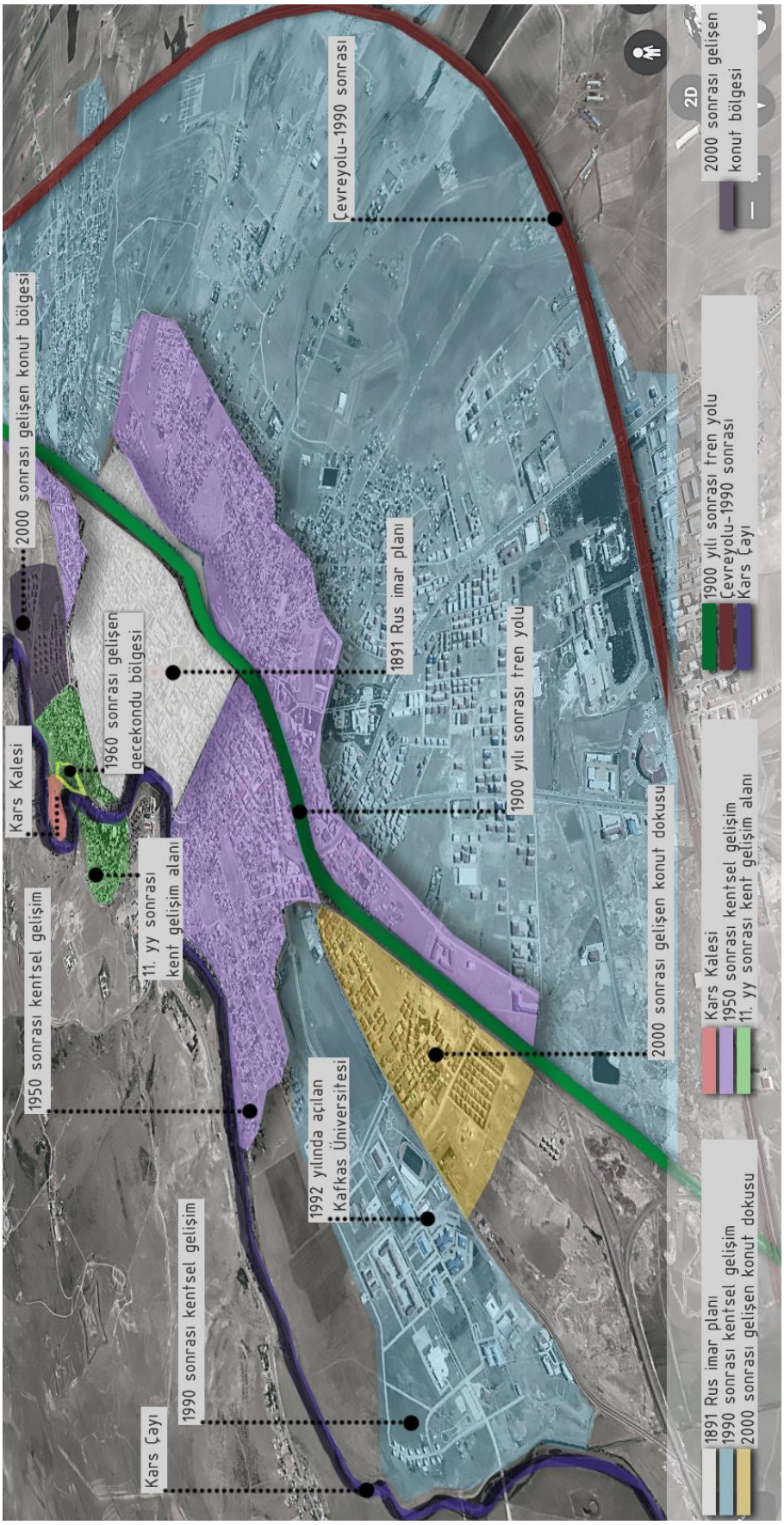

Şekil 3.5: Solda 12 Havariler Kilisesi ve sağda günümüzde yıkılmış olan çan kulesi.

Kentin savunmaya uygun yamaçlar üzerinde kurulduğu ve Kale'nin kuzeyinden kenti çevreleyen Kars Çayı'yla başlayıp doğuya ve güneye doğru büyüdüğü, dönem haritalarından tespit edilmiştir (bknz. Bölüm 3.1.'deki Şekil 3.11).

Kars birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve birçok kültürü bünyesinde barındırmıştır. Mimari ve kentsel dokusu da belirli periyotlarda bölgede hüküm süren devletlerin kültüründen ve yaklaşımından etkilenmiştir. Bu etkileşimler arasında savaşlar, saldırılar olmuş ve kent büyük oranda tahrip edilmiştir. Neticede geçirdiği onarımlar sayesinde günümüze büyük bir miras bırakmıştır.

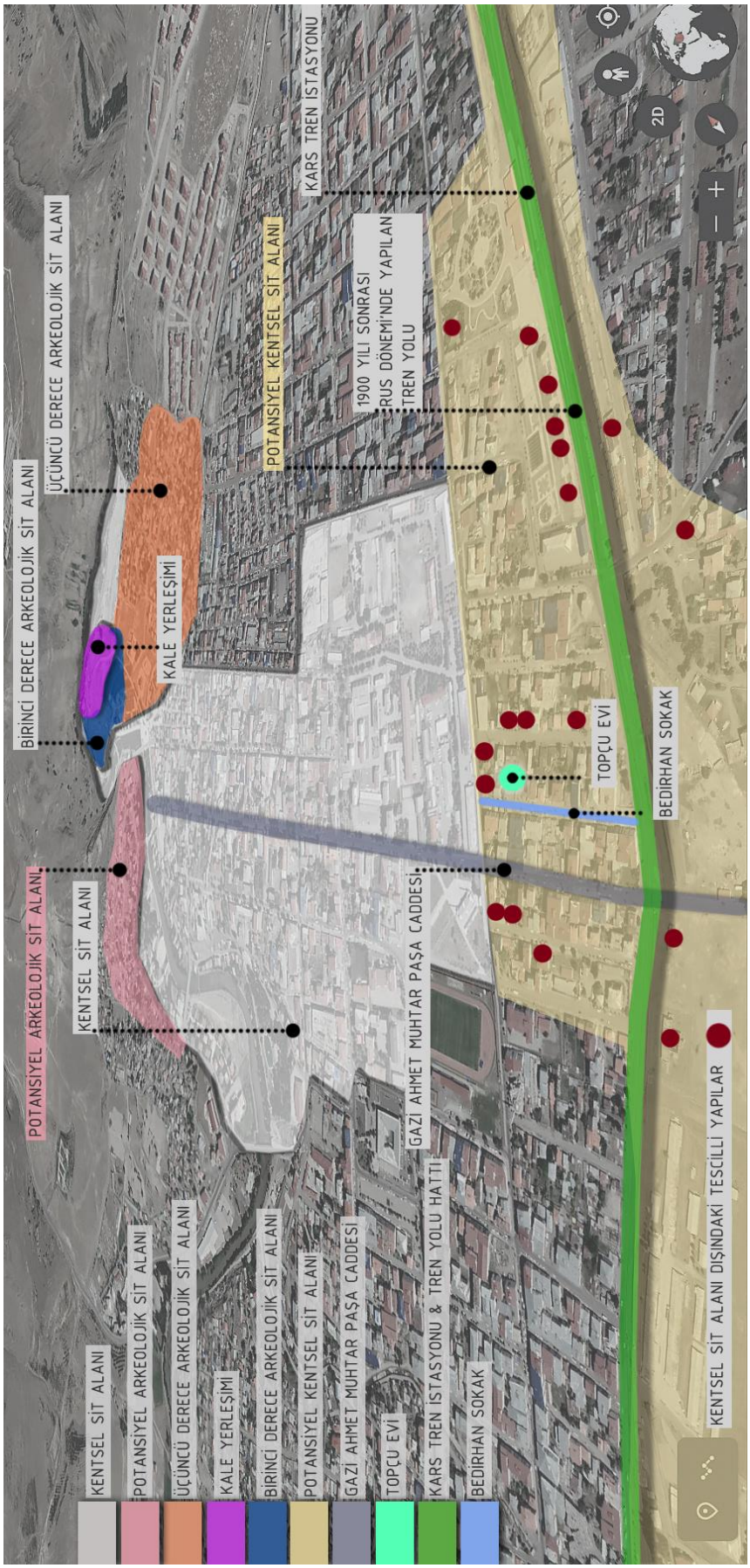
Kars'ta kentsel alan içerisinde; Kars Kalesi ve çevresindeki, günümüzde varlığını sürdüren Osmanlı yerleşimleri, kale surları dışında gelişen Rus geleneksel mimarisi, dini yapılar, askeri alan olarak değerlendirilen tabyalar, Kars Çayı, istasyon ve demiryolu; planlamayı, mimariyi, peyzajı ve genel anlamda kent formunu etkileyen önemli mekânsal unsurlardır (Şekil 3.6). Bunlara ek olarak 2000 sonrası gelişen kent sınırlarında yer alan şeker fabrikası, çimento fabrikası, Kafkas Üniversitesi ve Harakani Havaalanı kent makroformunu etkileyen ve büyümesini sağlayan diğer unsurlardır. Son yıllarda gelişen sanayi bölgesi de bu makroformu etkileyen unsurlar arasındadır. Kenti çevreleyen bu donatılar kentsel gelişim sürecinin birer parçasıdır (Barlas, 1990).

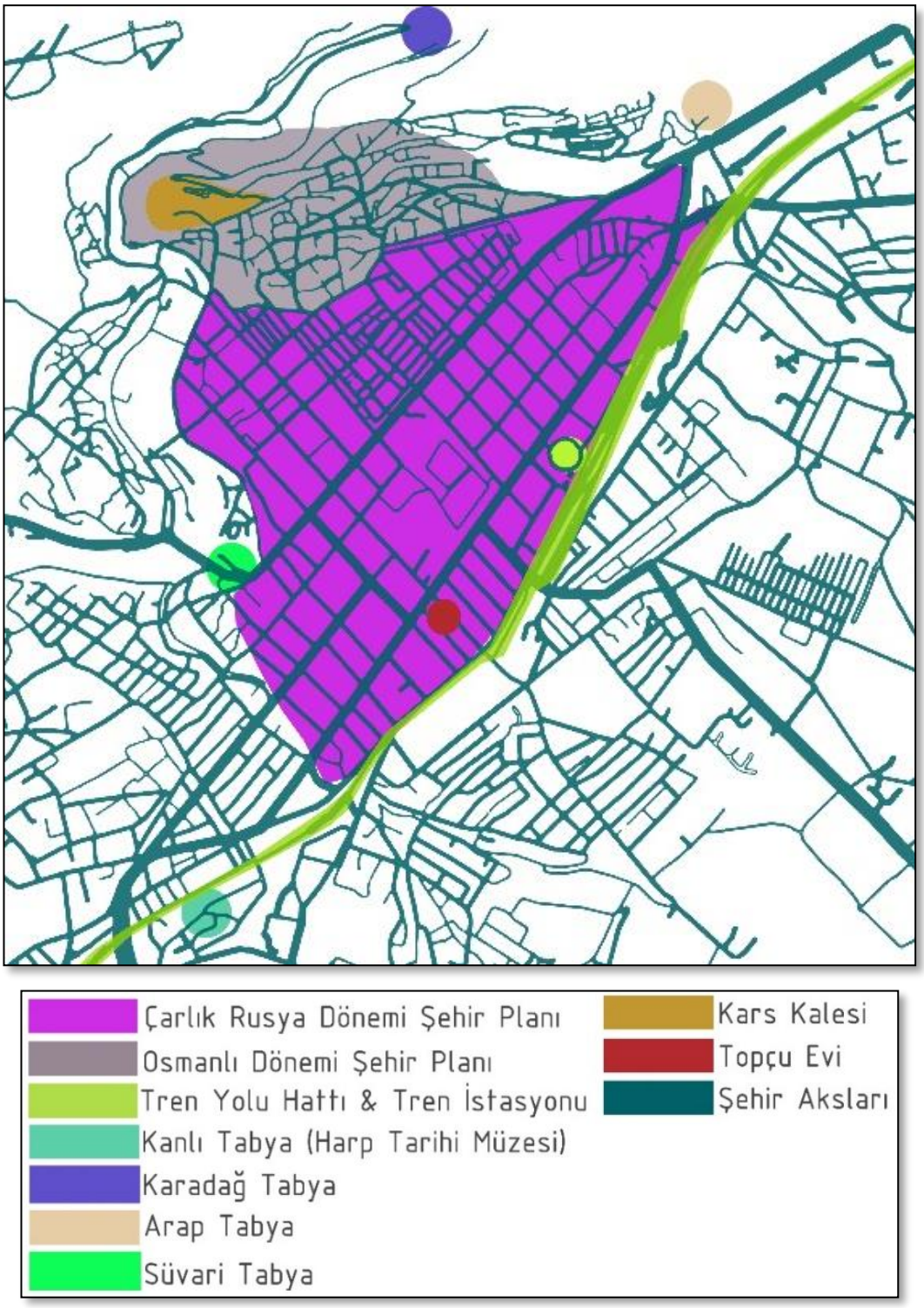
Şekil 3.6: Google Earth krokisi üzerine işlenmiş kentsel gelişim şeması.

Kars, birinci ve üçüncü derece arkeolojik sit alanlarına, kentsel sit alanına ve tabyalar özelinde tarihi sit alanlarına sahip (Şekil 3.8), koruma potansiyeli olan bir kenttir. Osmanlı mirası, birinci ve üçüncü derece arkeolojik sit alanlarına dahil olan bölgede yer almaktadır. Bu bağlamda Kaleiçi Mahallesi, Sukapı Mahallesi ve Bayrampaşa Mahallesi kentin tepe noktasında önemli bir silüet hattı oluşturabilecekken, bugün özellikle Sukapı Mahallesi'nde yoğun gecekondular yer almaktadır. Günümüzde Sukapı Mahallesi'nde herhangi bir dönem mimarisinin özgün örneği bulunmamakla birlikte, var olan çarpık yerleşim kent silüetini de bozmaktadır. Şekil 3.7'de belirlendiği üzere, bu yerleşim potansiyel arkeolojik sit alanı sayılabilecek bir değerdedir. Tarih boyunca kentin korunması bağlamında önemli bir cephe konumundaki bu Osmanlı mahallesi dönem mimarisi ögeleri barındırmasa da eski bir yerleşim alanı olduğu için arkeolojik anlamda değerli bir bölge olarak değerlendirilir. Bunların neticesinde bölge potansiyel arkeolojik sit alanı olarak önerilebilmektedir.

Topçu Evi'nin de dahil olduğu Yeni Mahalle ve tren istasyonu hattını izleyen miras günümüzde kentsel sit alanı sınırları dışında olduğundan bu bölge de potansiyel kentsel sit alanı olarak görülebilmektedir. Yine Şekil 3.7'de yapılan araştırmalar neticesinde yeni mahalle ve tren yolu çevresinde hem tren yolu mirası hem de sivil mimarlık örnekleri tespit edilmiştir. Kentsel sit alanlarına dahil olmayan Yeni Mahalle, tamamen ya da kısmen bu alana dahil edilebilir (Şekil 3.7).

Şekil 3.7: Kars sit alanları ve potansiyel sit alanlarını gösteren harita.

Şekil 3.8: a) Kars şehir merkezi haritası (Harita sınırları içinde kalan 4 adet tabya dahil şehir sınırları içerisinde 46 adet tabya bulunmaktadır.), b) Lejant.

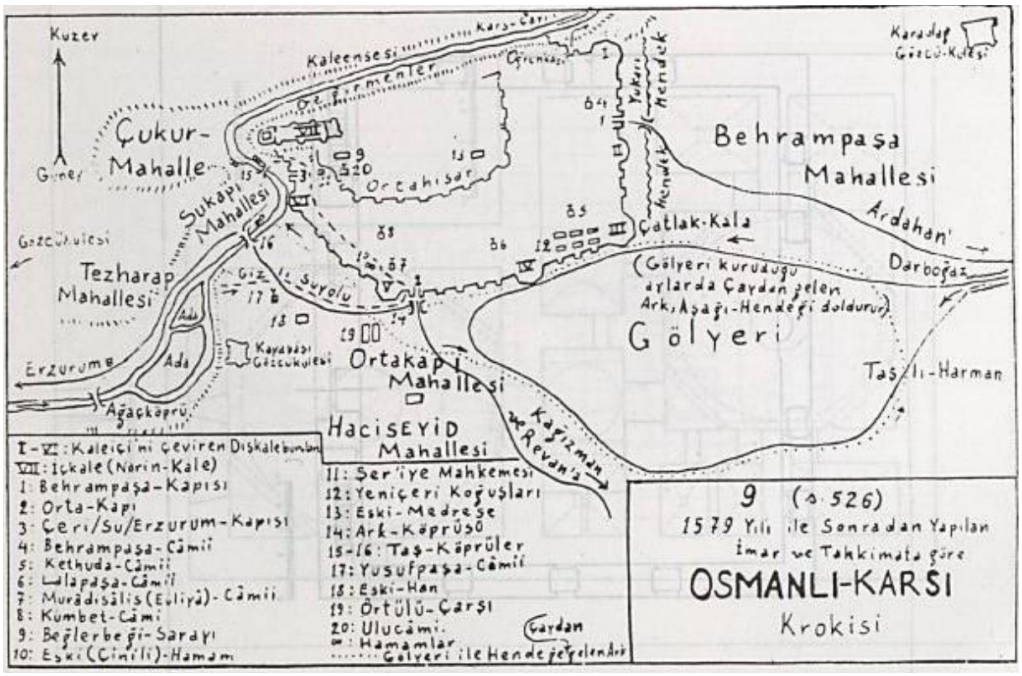
3.1. Osmanlı Dönemindeki Kentsel Gelişim (1534- 1878)

Birçok kez doğudan gelen güçlerce tahribata uğrayıp 1387 yılındaki Timur yıkımından sonra, yaklaşık 161 yıl ıssız bir harabe olarak kalan kent, 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde, I. İran Seferi ile sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. Kanuni'nin emriyle 1548 yılında Osmanlı Devleti geniş çapta bir onarımı gerçekleştirmiştir. Bu onarım neredeyse tamamı yıkılan kaleyle başlamıştır. Aynı yıl Safevi saldırıları sebebiyle tekrar yıkıma uğrayan kentte yapılan imar çalışmaları başarısız olmuştur (Kırzıoğlu, Kars Tarihi, 1953). Safevilerin yıkımından sonra, 1579'da Osmanlı Dönemi'nde Lala Mustafa Paşa kontrolünde savaşlardan ve yıkımlardan dolayı tahrip olmuş kaleyi 28 gün; kenti ise yaklaşık 58 günde onararak kentte bugün de izleri belli olan dokuyu oluşturmuşlardır (Kırzıoğlu, 1998). Padişah III. Murat'ın emriyle burada cami, medrese ve hamam yapılmıştır (İslam Ansiklopedisi). Lala Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilen Osmanlı Dönemi eserlerinden olan Taş Köprü, Kars Çayı üzerinde yapılmıştır. Daha sonrasında yıkılan köprü, 1719 yılında Kars eşrafından Hacı Ebubekir Karahanoğlu tarafından yeniden yaptırılmıştır (Şekil 3.9).

Şekil 3.9: Kars Taş Köprü (Kültür ve Turizm Müdürlüğü).

Kalenin bulunduğu yamacın düzlüğe indiği bölgede, kalenin güneydoğusunda bugünkü Âşık Murat Çobanoğlu ve Halitpaşa Caddelerini takip eden 27000 m uzunluğunda bir dış surun yeniden yapılmasıyla kentin sınırları genişletilmiştir (Şekil 3.10) (Kırzıoğlu, Kars Tarihi, 1953).

Şekil 3.10: Osmanlı Kars'ı krokisi, kent sınırları- 1579 sonrası.

Kale dış surlarıyla, iç kale arasında bulunan ve bugünkü Kaleiçi mahallesini kapsayan yaklaşık 74 hektarlık alandaki, sivil yapılar yeniden oluşturularak Kars'ın bu dönemde, tam bir kale kent yerleşimi haline geldiği tarihi belgelerden ve yerinde yapılan tespitlerden de anlaşılmaktadır (Demir, 2013). Şekil 3.11'de görüldüğü üzere Kars Çayı sınırlarından kalenin güney doğusuna doğru inen dış surların içinde kalan yapılar, genişleyen kent sınırlarını işaret etmektedir. Buradaki yeni yapılaşmanın planlı bir şekilde düz ve birbirine paralel iki aks üzerinde oluştuğu söylenebilmektedir. Fakat sur dışında gelişen kent dokusunun daha organik olduğu görülebilmektedir (Şekil 3.11).

Evliya Çelebi yazdığı Doğu Seyahatnamesi'nde (Çelebi, 1641) surların dışında da yerleşimlerin olduğundan bahsetmiştir (Şekil 3.11) (Demir, 2013). Seyahatnamede bahsettiği sur dışı yerleşimler Evliya Çelebi'nin bölgeyi gezdiği 17. yüzyılda oldukça seyrek olsa da sonraki yüzyıllarda özellikle kale güneyi ve Kars Çayı batısına yoğun yerleşimlerin olduğu 19. yüzyıl haritalarında görülmektedir (Alamy).

Şekil 3.11: 1720 yılı Kars'ın güneydoğu yönünden bir gravürü-Kaleiçi yerleşimi (Joseph Pitton de Tournefort, Relation d'un voyage au Levant, II, 290) (İslam Ansiklopedisi) Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bahsettiği sur dışı yerleşimler de gravürde görülmektedir.

Seyahatnamede değindiği üzere şehirde bağ ve bahçelerin olmayışı dikkat çeken başka bir unsurdur (İslam Ansiklopedisi). Evliya Çelebi şehri ziyaret ettiğinde Kars'ta kırk yedi adet mihraplı cami bulunduğundan, fakat sadece sekiz tanesinde cuma namazı kılındığından söz etmiştir (Çelebi, 1641). Bunlardan bazıları daha sonraları kiliseden camiye çevrilmiştir (İslam Ansiklopedisi).

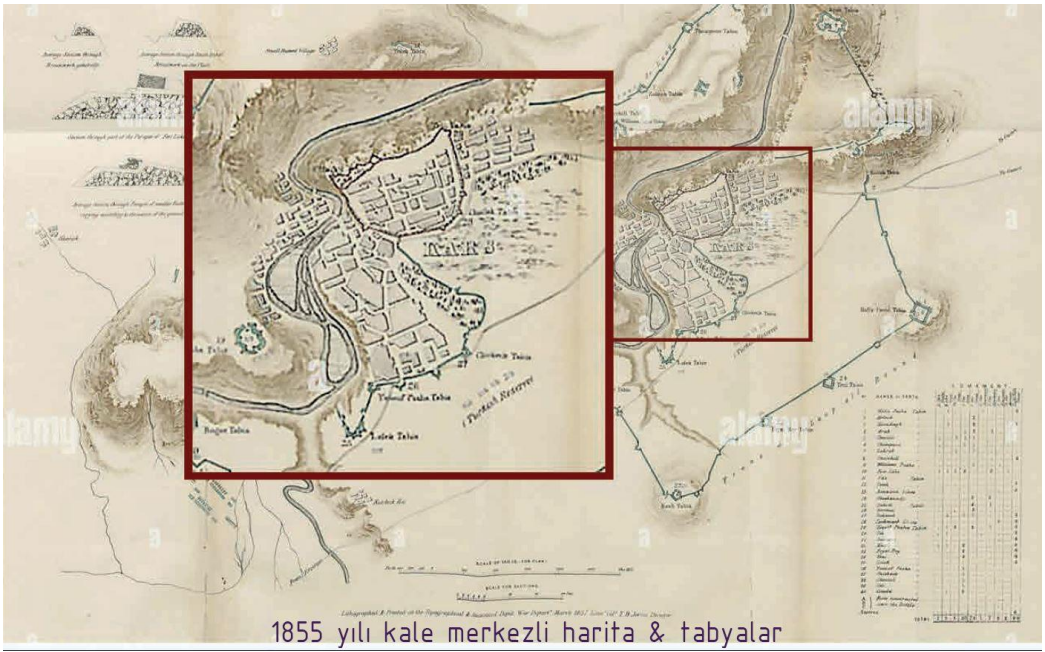
1743 yılında kentte 35 gün süren yoğun güz yağmurları sebebiyle Kars Çayı'nın seviyesi ciddi oranda yükselip, çayın sınırındaki konutların neredeyse tamamının yıkılmasına sebep olmuştur (Çiftçi, 2000).

İskoç sanatçı, yazar ve gezgin olan Sir Robert Ker Porter 1817 yılında Kars bölgesine gelip birtakım araştırmalar yapmıştır (Porter, 1822). Notlarında Kars'ta yaklaşık olarak 10000 kişinin yaşadığını tespit etmiştir. Bu durumda o dönemde Kars'ta 2000 konut olduğu çıkarımı yapılmaktadır. Yine Kars'ta 1842 yılında gelen İngiliz dağcı ve jeolog W.J.Hamilton'un Rus kuşatmasında bölgeyi işgal etmelerinden önce kentte 3000 kadar ev olduğunu yazması (Hamilton, 2013) araştırmacı Ker Porter'ın envanteri ile aşağı yukarı örtüşmektedir.

Aleksandr Puşkin'in 1836 yılında yayınlanan Erzurum Yolculuğu adlı kitabında Kars'tan geçerken, kale eteklerindeki kentin kirli ve düzensiz olduğundan, savaş ve kuşatma kaynaklı tahribatları varlığından söz etmiştir. Aynı zamanda Kars Kalesi'nin

oturduğu yamacın dik oluşundan bahsedip, bu sebeple kentin kuşatılmasının imkansıza yakın olduğu yorumunu yapmıştır (Puşkin, 2014).

1855 yılında Kars Kuşatması zamanları bölgeyi gezip bazı tespitleri kaleme alan İngiliz ordu doktoru Dr. Humphrey Sandwith, kentin dış surlarının içinde kalan ve surların dışına taşan kısımlarıyla ilgili gözlemler yapmıştır (Sandwith, 1856). Kentin genel görünümünün, Osmanlı akslarının, konutlarının, kültürünün ve yaşayış şekillerinin analizlerini alan sınırları içerisinde yaptığı gezilerde kaleme almıştır. Dr Sandwith'in tespitlerini içeren bazı kavramlar o günkü yaşayışa ışık tutmaktadır (Sandwith, 1856). Kentin, görkemli olarak tasvir ettiği Kars Kalesi'nin altına konumlandığından bahsetmiştir (Şekil 3.11, 3.12) (Kırzıoğlu, 1955).

Şekil 3.12: 1855 Kars Şehir Planı 1855 Kars Şehir Planı.

Kars Çayı sınırından kale güneyine ve batısına uzanan kent formunu organik olarak tanımlarken, bir yandan da sokakların dar ve kirli olduğundan bahsetmektedir. Bir veya iki katlı, taş duvarlı, toprak damlı sivil mimarlık örneklerine rastladığını tasvir etmiştir. Bunlara ek olarak çamurdan kulübelerin varlığından da söz etmiştir. Sandwith aynı zamanda kentteki dini ve nitelikli yapıların dışında düzensiz ve kötü durumda olan sivil mimarlık örneklerini anlatmıştır (Türkan, 2017).

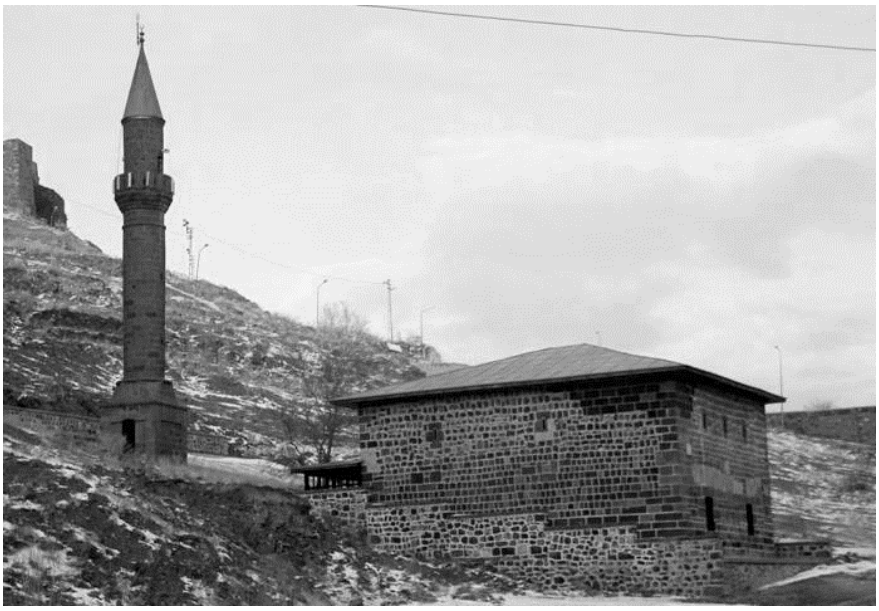
Kars, 17. yüzyılda Erzurum yolu ile gelen Acem kervanlarının uğrak yeri olmasına rağmen bedesten yoktu. Bunun yerine Mısır, İran, Hint ve Çin mallarının

bulunduğu 200 civarında dükkânı olan bir çarşıya sahipti. Ayrıca esnafın büyük çoğunluğu kale surları içinde yer almaktaydı (İslam Ansiklopedisi).

Çarlık Rusya'sıyla belli periyotlarda karşı karşıya gelen Osmanlı Devleti, bu işgallerde 1878 yılına kadar Rusya'ya yenilmese de gerçekleşen kuşatmalardan kentsel anlamda hasarlar almıştır (Kırzıoğlu, Kars Tarihi, 1953). 1807 tarihli kuşatmada kenar mahallelerde büyük bir yıkıma sebebiyet veren Rusya, 1828'de tekrar kuşatma girişiminde bulunmuşlardır. Kent nüfusunun da düşmesine sebep olan, Rusların yaptıkları kuşatmanın neticesinde sur içindeki Osmanlı kent merkezinde bulunan 72 cami ve medreseden 24 tanesi sağlam kalmıştır (Kırzıoğlu, Kars Tarihi, 1953) (Şekil 3.13, 3.14).

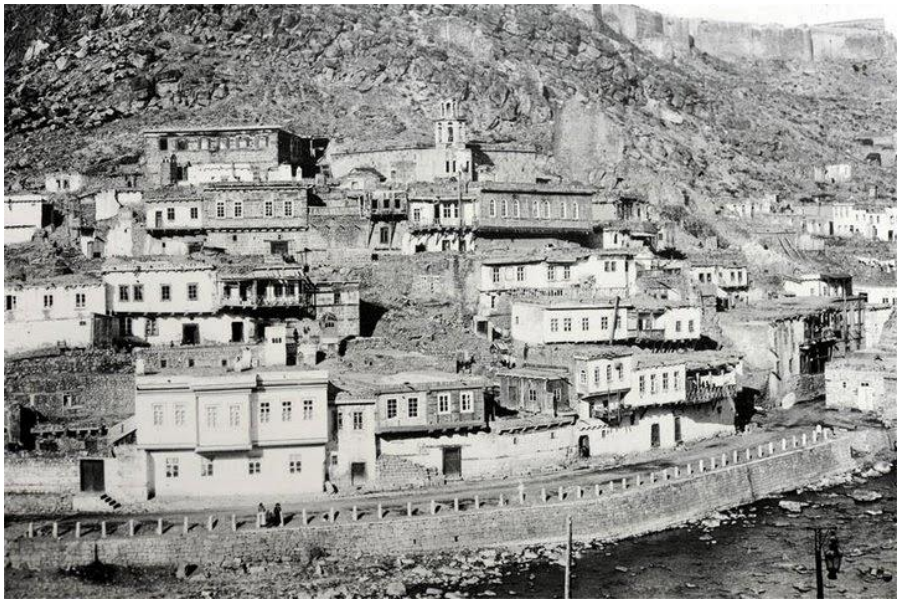

Şekil 3.13: 1579 inşa tarihli Laçin Bey Camii.

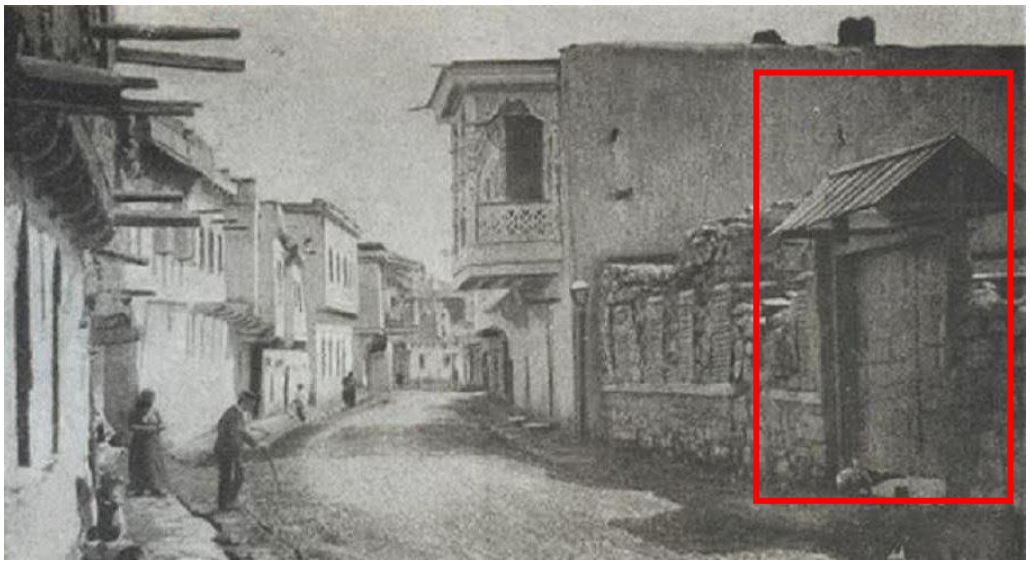
Şekil 3.14: 1579 tarihli Vaizoğlu Camii.

Osmanlı döneminde kale eteklerine kurulan şehirde konutlar, geleneksel Osmanlı evleri tipolojisinde inşa edilmişlerdir. Genellikle kâgir veya yığma olan yapılar kale eteklerinde konumlanmıştır. Yapıların kale eteklerine yerleşiminde, topografyaya uygunluğun esas alındığı görülmektedir. Şekil 3.15'te (Web 2, 1910) görüldüğü üzere yapılar Kars Çayı'nın organik formuna ayak uyduracak şekilde konumlandırılmıştır ve birbirinin ışığını kesmemek esas alınmıştır.

Şekil 3.15: Kars Osmanlı evleri Kale altındaki yerleşimi.

Bölgedeki Osmanlı Dönemi geleneksel konut mimarisinde belli başlı mekânsal unsurlar dikkat çekmektedir. Yapılardaki birimlerin kullanım fonksiyonları incelendiğinde; alt katta ahır, depo, kiler, kömürlük, tandır gibi mekanlar bulunurken, üst kat genellikle yaşama alanıdır (Türkan, 2017) (Şekil 3.16).

Şekil 3.16: Kars- Osmanlı konutlarının bulunduğu sokak gravürü, Kaleiçi Mahallesi.

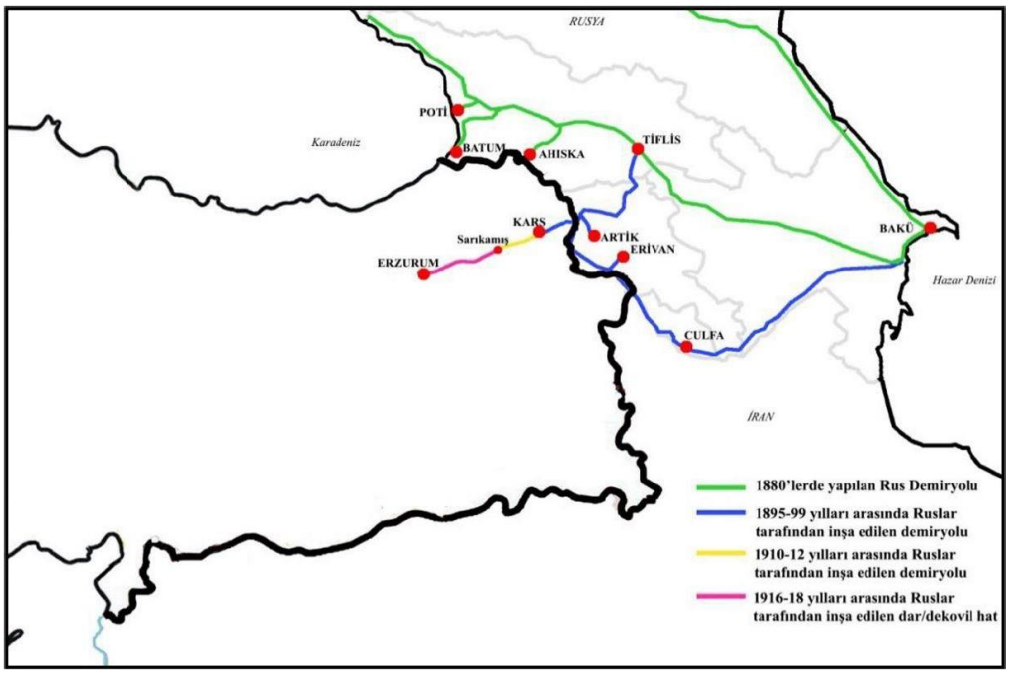
Şekil 3.17: Google Haritalar- Osmanlı konutlarının olduğu bölge; bugünkü Mimar Oktay Ekinci Caddesi, Kaleiçi Mahallesi.

Konutların çoğunda üst katlarda cumba çıkmalar mevcuttur. Kat silmesi olarak sayılabilecek ahşap kirişleri ön cephelere yansımaktadır. Genellikle iç mekâna girişler avludan sağlanmaktadır. Konutların çatıları genellikle ahşap kirişler üzerine sıkıştırılmış topraktan oluşan düz dam olmakla birlikte dönem arşivlerinde ve

gravürlerde eğimli çatıya sahip örneklere de rastlanabilmektedir. Islak mekanlar ise genellikle esas yapının dışında yer almaktadır. Pencere ve kapı boyutları geleneksel Türk evi oranlarında yapılmış olup malzeme olarak da çoğunlukla ahşap kullanılmıştır (Türkan, 2017). Sert ilkim koşullarında ısınmak için soba kullanılan evlerde, genelde büyük ve küçük baş hayvanların dışkılarından yapılan yakıtlar kullanılmıştır. Böylelikle doğanın geri dönüşümü ısınma ihtiyacında da kendini göstermiştir (Türkan, 2017).

3.2. Çarlık Rusya Dönemi Kentsel Gelişim (1878- 1918)

Kars bir sınır şehri olmasından dolayı çok fazla mücadeleye sahne olmuştur. Rus İmparatorluğu 19. yüzyılda bu bölgeyi Transkafkasya'dan Anadolu'ya önemli bir geçiş noktası olarak görmüştür. Bu stratejik önem sebebiyle kenti idaresi altına almak için Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşa girmiştir. Daha öncesinde Çarlık Rusya'sı tarafından üç kez kuşatılan kent bu kuşatmalar neticesinde ciddi hasarlar almıştır. 1878 yılında Kars'ı ele geçiren Rus İmparatorluğu, aynı yıl imzalanan Berlin Antlaşması neticesiyle bölgeyi sınırlarına katmıştır. 1878'de Kars'ın merkezi olduğu Karskaya Oblast (vilayet) idari birimi kurulmuştur (Serbest & Demirci). Karskaya Oblastı; Kars, Kağızman, Ardahan ve Oltu olmak üzere 4 alt birime bölünmüştür. Bu kısa süre içinde idare değiştiren sadece politik ve idari anlamda değil sosyolojik, ekonomik, askeri ve planlama alanlarında da büyük değişimler göstermiştir. Rus kültürüne hızlı adımlarla geçen şehir Rus egemenliği süresince Avrupa'nın çeşitli yerlerinden getirilen pek çok girişimcinin fikir ürettiği bir yer haline gelmiştir. (Serbest & Demirci). Kars, Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya arasındaki bir sınır kent olmasından dolayı Rusya açısından ileriye yönelik işgallerde jeopolitik olarak önemli bir konumdadır. Bu sebeple bölgeye Ruslar tarafından askeri amaçlarla demiryolu hattı döşenmiştir. Doğukapı-Akyaka-Kars-Sarıkamış-Erzurum demiryolu hattı; Rusya'nın Transkafkasya demiryollarına bağlı ve Batum-Tiflis-Gümrü demiryolunun devamı olarak yaptırılmıştır (Şekil 3.18). Yaptırılan bu hat, Anadolu topraklarında Osmanlı iradesi dışında uygulanmış tek demiryolu hattıdır (Yavuz, Haziran 2012).

Şekil 3.18: Çarlık Rusya'nın aşamalı olarak yaptığı demiryolu hattı krokisi.

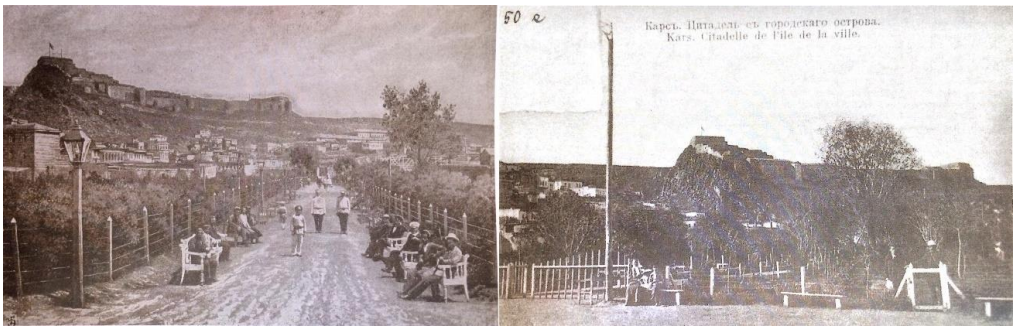
Yeni bir kentin en temel özelliklerinden biri, kentsel planlama anlayışında yapılan değişimlerdir. Kars'ta oluşan yeni dokunun karakterini belirleyen en önemli özellik 1881 yılında Ruslar tarafından tamamlanan imar planıdır. Yapılan planlama doğrultusunda kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde birbirini dik kesen ana akslar bulunmaktadır. Osmanlı hakimiyeti döneminde kale eteklerine yayılan geleneksel konut dokusuna müdahale etmeyerek surların dışına yeni bir ızgara şehir planlaması geliştirmişlerdir. Bu sebeple kent merkezi de kale eteklerinden, Tahtdüzü adındaki kale güneyinde bulunan ovaya taşınmıştır. Bu şekilde hem kendi üsluplarını uygulamışlardır hem de garnizon kenti olma özelliğini planlamaya da bu yolla yansıtmışlardır (Ortaylı, 1978).Yeni şehir aksları birbirini dik kesen dört adet ana cadde üzerine kurulmuştur (Şekil 3.19, 3.20). Bu ana caddeler arasında akslara paralel konumlanan bağlantı yolları oluşturulmuştur. Kars Çayı üzerinde birden fazla sahibi olan bir arsa, Rus hükümeti tarafından satın alınarak kamulaştırılıp park haline getirilmiştir (Şekil 3.21) (Badem, 2010). Izgara şehir planlamasında bazı parsellerin kesişim noktalarına kamusal alanlar, meydanlar, parklar yapmak dönemin planlama üslubunda görülen karakteristik özelliklerdendir.

Şekil 3.19: Rus işgali sonrası Kars şehir planı.

Şekil 3.20: Rus işgali sonrası Kars şehir planı ızgara planın uygulandığı ana akslar ve günümüz imar planı akslarının çakıştırılması.

Şekil 3.21: Kars Çarlık Rusya dönemi Şehir Parkı.

Değişen planlama anlayışı, mimari üslup değişimini de beraberinde getirmiştir. Bölgenin doğal malzemesi olan bazalt taşın kullanım alanı artmıştır. Özellikle yapıların beden duvarlarında ve ön cephelerinde kullanılan düzgün kesme bazalt taş hem sağlamlık hem de cadde boyunca estetik süreklilik sağlamaktadır. Rus hükümetinin kararıyla dönemin inşa edilen idari yapıları Rus halkı tarafından, konut yapıları ise genellikle Rum ve Ermeni halk tarafından yapılmıştır (Badem, Eylül, 2018). 1878 yılından itibaren, kent planlamasının önemli bir unsuru olan elektrikli aydınlatma elemanları cadde ve sokaklara yerleştirilmiştir. 1879 yılında şehirdeki park ve bahçelere dikilmek üzere Kağızman, Ardahan ve Ahıska'dan ağaçlar getirilmiştir (Badem, 2010).

Yapılan imar planına göre, ana caddelerin, 10 sajen (21,3 metre), sokakların 4-5 sajen (8.5-10,6 metre) olması kararlaştırılmıştır (Badem, 2010). Kentte, düz ve geniş caddelerin üzerinde, bazalt taş malzemeden, konutlar ve kamu yapıları inşa edilecektir. Ancak, plan çeşitli nedenlerle hızlı ve bütüncül bir şekilde tamamlanamamıştır. 1883-1888 yılları arasında, toplamda birkaç kilometrelik cadde, 50 kadar konut, 90 kadar depo, atölye ve dükkân yapılmıştır. İmar faaliyetlerine ayrılan bütçe az olduğundan dolayı, planlama çalışmalarının çok yavaş ilerlediği, her yıl yaklaşık beş yüz metre kadar uzunlukta caddenin kentsel tasarım bağlamında uygulandığı bilinmektedir (Şekil 3.22) (Badem, 2010).

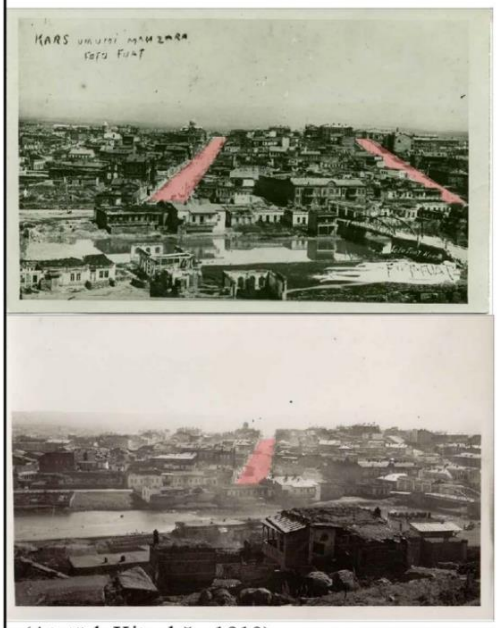

Şekil 3.22: 1910 Rus Dönemi Kars şehir planı.

Çarlık Rusya'sının bir yönetim geleneği olan feodal sınıflandırma, Kars'ta birçok alanda uygulandığı gibi şehir planlama ve mimari alanda da kendini göstermiştir. Kentin manzaralı kesimleri yüksek rütbelilere ve soylu ailelere konutlar ve/veya yeni yönetimde kullanılmak üzere resmi binalar için ayrılmıştır. İkinci dereceden önemli şahıslara ve din adamlarına cadde kesişimlerindeki köşe binalar tahsis edilmiştir. Son olarak kentli ve köylüler için tek katlı konutlar inşa edilmiştir. Kentin idari yapıları genel olarak Haydar Aliyev Caddesi (Ordu Caddesi) üzerindedir (Badem, 2010).

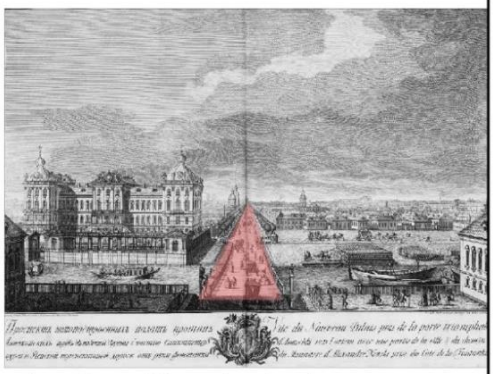
Kars' ta Rus Dönemi mimari üslubu incelendiğinde özellikle bürokratik ve kamusal yapıların ve bulunduğu aksların planlamasında St. Petersburg'daki tasarım anlayışının hâkim olduğu çıkarımı yapılabilir (Gündoğdu H. , 2007). Geleneksel malzemelerin ve demografik yapının getirdiği farklılıkların mimariye ve şehir planlamasına yansıdığı göz önüne alındığında oldukça benzer karakteristik özelliklere sahip olan bu iki şehirdeki ortak mimari unsurlar Şekil 3.23 ve Şekil 3.24'te görülmektedir.

1878 yılında Rus egemenliğine geçen Kars şehri - 1880'lerde başlayan planlamanın neticesinde oluşan ızgara planlı şehir aksları

(Atatürk Kitaplığı, 1910)

1703 yılında I. Petro döneminde İsviçre doğumlu İtalyan mimar ve şehir plancısı Domenico Trezzini tarafından planlanan St. Petersburg - ızgara planlı şehir aksı

(http://expositions.nlr.ru/eng/ex_map/mozaika_Saint-Petersburg/plans_18_century.php)

1950'lerden sonra yıkılan ve yerine camii yapılan, Gazi Ahmet Muhtar Caddesi üzerindeki Ayios Yorgis Rum Kilisesi - Kars (Atatürk Kitaplığı, 1910)

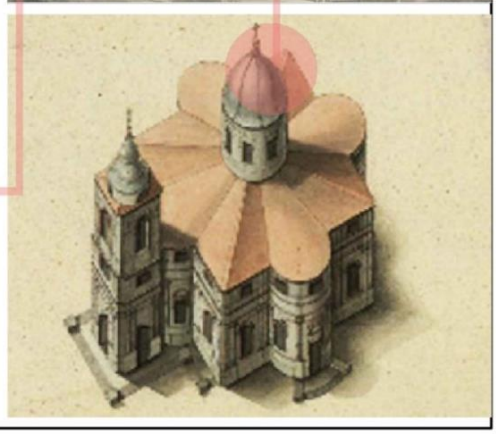

Kars Taş Köprü (Atatürk Kitaplığı, 1910)

1858 yılında yapımı tamamlanan Saint Isaac Katedrali & taş köprü St. Petersburg (https://vivaldi.nlr.ru/lo000000064/details)

Şekil 3.23: St. Petersburg ve Kars benzer mimari ve planlama unsurlarının karşılaştırılması.

Aleksandr Nevski Kilisesi veya Kazak Kilisesi olarak bilinen yapı, 1885 yılında inşa edilmiş olup, Cumhuriyetin ilk yıllarında kapalı spor salonu olarak kullanılmış, günümüzde camiiye çevrilmiştir (Fethiye Camii) - Kars

St. Petersburg'da bulunan Aleksandr Nevski Manastırı

(http://expositions.nlr.ru/eng/ex_map/mozaika_Saint-Petersburg/plans_18_century.php)

St. Petersburg şehir akslarının krokisi Kars Rus mimari anlayışının temelini oluşturan iç avlulu düzen St. Petersburg planlama ve mimarisinde de göze çarpmaktadır (Şema 2, Kroki 1).

Saint Isaac Meydanı (https://primo.nlr.ru/primo-explore/fulldisplay?vid=07NLR_VU1&docid=07NLR_LMS010107077&context=L&search_scope=default_scope)

Şekil 3.24: St. Petersburg ve Kars benzer mimari ve planlama unsurlarının karşılaştırılması.

Izgara plan üzerine konumlanmış konut yapıları genel olarak bir, iki ve üç katlıdır. Süsleme detayları, bahçe büyüklükleri, avlu kapısına sahip olması ve kat sayısı evin sahibinin toplumdaki rolüne, mesleğine ve ekonomik duruma göre doğru orantılı olarak artmaktadır. Genel planlama anlayışında sokağa bakan cephelerde yapıların girişleri mevcuttur. İdari yapılar sokak kesişim noktalarında ise köşeleri 45°lik açılarla sokağa estetik ve anıtsal bir görünüm kazandırmıştır. Pahlı cepheler genellikle alınlık, kapı ve pencere gibi dengeleyici mimari unsurlarla kesişen caddelere ve geniş kaldırımlara estetik bir değer kazandırmıştır. (Şekil 3.25, 3.26).

Şekil 3.25: Eski Konservatuar binası- açılı köşe alınlık detayı.

Plan tipolojisinde yaygın olarak karşılaşılan balkonlar özellikle resmi yapılarda kendini göstermektedir. Karakteristik unsurlar barındıran balkonlar, genellikle ahşap döşeme üstünde ferforje korkuluklarla hafif ve zarif bir görünüme sahiplerdir.

Şekil 3.26: Kars Defterdarlık binası-pahlı köşe balkonu.

Bu görkemli balkonlar genellikle dönemin resmi yapılarında görülür (Şekil 3.26). Konut yapılarında ise durum daha farklıdır. Dönemin önde gelen idarecilerinin konutları dışında halkın yaşadığı konutlar dıştan ufak süslemeler ve belirli dönem üslupları hariç oldukça sadedir. Giriş kapısı sokağa açılsa da asıl hayat arka verandadaki bahçededir. Genellikle avlulu olan bu yapılar bazen birçok konutun tek bir avluyu kullanmasıyla da çözümlenmiştir.

Yeni planlama anlayışındaki bu gelişmeler sırasında o dönem azınlık olarak yaşayan Osmanlı halkının kale eteklerindeki yerleşimleri yıkılmamıştır.

Konut yapılarının ve idari yapıların yanı sıra önemli bir askeri üs haline gelen kente askeri yapılar da yapılmıştır.

Garnizon şehri konumunda olan Kars, idarenin son yıllarında devletlerarası siyasi uyuşmazlıklar neticesinde 1878 yılında kurulan Karskaya Oblastı 1917 yılında Rus devrimi ile son bulmuştur. Bu süreçten sonra şehri terkeden Rus yetkilileri, aileler ve diplomatları, günümüzde tarihe ışık tutması beklenen önemli bilgi belgeleri de ya yakmışlardır ya da kendileri ile götürmüşlerdir. Şehre bırakılan onlarca eserin çoğunun kaydı bulunmamakta veya az da olsa bilgiye erişebilmektedir. Kars'taki Rus yapılarının tescil tarihi olan 1980ler sonrasında ve uzmanların incelemeleri sonucunda bazı bilgilere kısmen erişilmiştir. Rus döneminde inşa edilen yapıların büyük bölümü Cumhuriyet döneminde 1988 yılında tescillenmiştir. Günümüzde şehir merkezi ve ilçeler dahil olmak üzere Kars'ta 748 tescilli yapı bulunmaktadır. Merkez ve ilçelerde

toplam 443 tane sivil mimarlık örneği yer almaktadır (Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müd., 2021).

3.3. Cumhuriyet Dönemindeki İmar Faaliyetleri (1923-)

1920'den sonra Cumhuriyet Dönemi'nde Kars şehri güney ve doğuya doğru düzlük alanlarda gelişmeye başlamıştır. Kentin güneybatı-kuzeydoğu istikametindeki demiryolu hattının kent güneyindeki demiryolu istasyonu istikametinde gelişmesi sürmüştür (Bknz. Bölüm 3. Şekil 3.8).

1950-1970 arasındaki zaman diliminde şehir iklim koşullarını gözeterek kuzey yönü dışında her yönde gelişmiş, özellikle Erzurum ve Arpaçay ile Sovyet Rusya karayolu çıkışları boyunca büyümesi devam etmiştir. Bu dönemde eski bir köy olan Paşaçayır, bir mahalle olarak şehre bağlanmıştır. (Altunsoy A., 2005)

1970-1995 yılları arasında ise ilk defa şehrin kuzey yönündeki Kale eteklerinde gecekondulaşmalar oluşmaya başlamıştır. Bu durumda nüfus artışıyla da birlikte yeni iş olanağı arayışı ortaya çıkmıştır ve belli bölgelere iş tesisleri kurulmuştur. Bu dönem kurulan kamu kuruluşları dalga dalga büyüyen şehir merkezinde en son halkalarda güney, doğu ve batı aksına konumlandığından, Rus hakimiyetinden sonra ilk kez kamu kuruluşları şehir merkezinden uzağa yerleştirilmiştir. Bu durum artan sanayileşme, kurulan fabrikalar ve buna bağlı olarak köyden kente göç etme durumu ve gelişen ulaşım imkanlarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Altunsoy A., 2005).

2000lerde Kale eteklerindeki gecekonduların artmasıyla, bölge boşaltılmış ve inşa edilen gecekondular bölgeden temizlenmiştir. Hem birinci derece arkeolojik hem de kentsel sit alanı olan bölgeden çıkarılan halk Digor yolu üzerinde yapılan toplu konutlara yerleştirilmiştir.

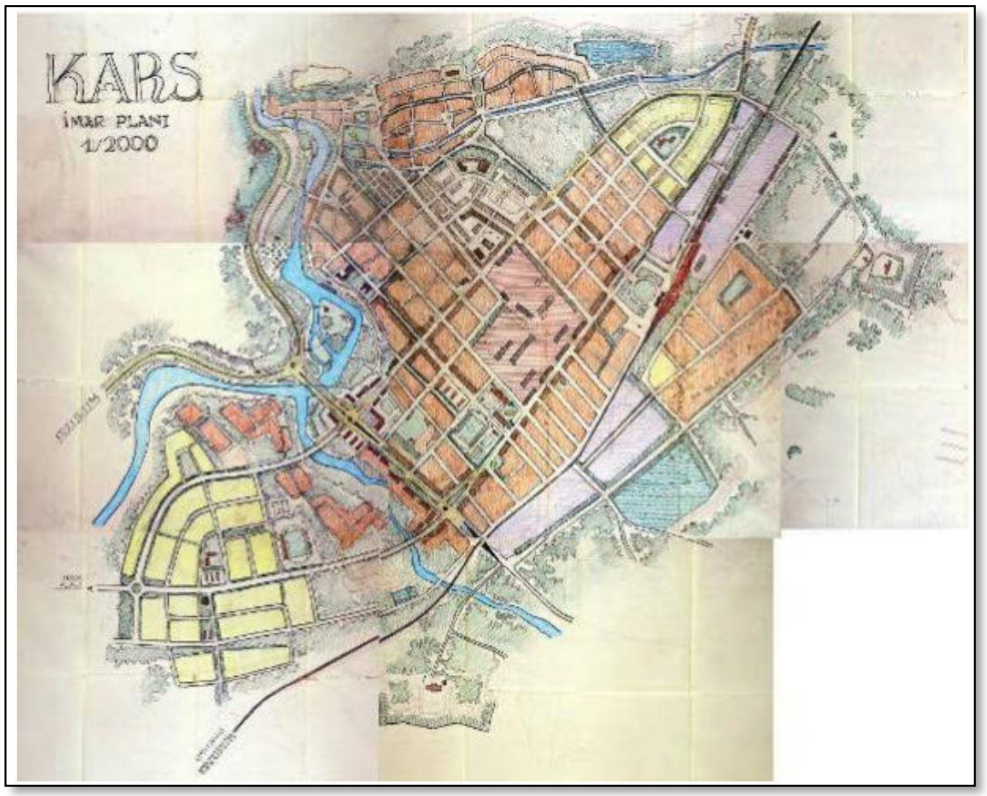
Erzurum yolu üzerindeki Paşaçayır Mahallesi yakınlarında sanayi bölgesi kurulmuştur. Arpaçay yolu çıkışında ise genellikle kamu kuruluşları yer almıştır. Bu dönemde şehrin dışına kurulan çeşitli kamu kuruluşları şehrin batı, güney ve doğu yönlerinde konumlanarak merkezden uzakta kalmıştır. Bu dönemde açılan bazı kuruluşlar şu şekildedir:

- Kars Çimento Fabrikası
- Organize Sanayi Bölgesi (Şehrin batısında, Erzurum yolu üzerinde)

- Küçük Sanayi Sitesi (Şehrin batısında)
- Kafkas Üniversitesi (Şehrin batısında)
- Şeker Fabrikası (Güneyde)
- Başbakanlık Toplu Konut Mahallesi (Güneyde)
- 1988 de yapılan Havaalanı (Güneyde) (Altunsoy A., 2005)

Günümüzde süren imar faaliyetleri Osmanlı ve Çarlık Rusya'nın konumlandığı bölgenin dışında gerçekleşmektedir. Bu durum şehrin merkezini de tarihi dokunun bulunduğu bölgeden uzaklaştırmaktadır. Bu yeni yerleşimler var olan şehir planını değiştirmemekle birlikte mevcut aksları izlemeyip farklı rotalar yaratmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde gelişen imar faaliyetlerinin ilki 1947 yılında Prof. Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanan şehir planıdır. 1/5000 ölçekte 5 pafta, 1/1000 ölçekte 39 pafta olarak detaylıca hazırlanan planda (Şekil 3.27) tarihi doku aktarılırken, buradaki adalarda yapıların olmadığı parseller boş bırakılmıştır. Fakat tarihi dokuya zarar vermemek adına verilen bu planlama kararına günümüzde uyulmamış ve tarihi dokuda bulunan boş parsellere dokuya uymayan niteliksiz yapılar inşa edilmiştir.

Şekil 3.27: 1947 tarihli Kemal Ahmet Aru planı -Sezai Yazıcı Arşivi.

1977 yılında Haluk Berksan tarafından yapılan ikinci imar planı, daha çok Kemal Ahmet Aru'nun 1947'de yapmış olduğu ilk planlamanın revizesi niteliğindedir (Barlas, 1990). İkinci planlamada esas alınan değişiklik kat adetlerinin dört kata kadar çıkarılması olmuştur. Son olarak 1988'de yapılan imar planı hala yürürlükte olan ve 1600 hektar ile 150 bin kişilik nüfusu kapsamaktadır (Barlas, 1990). 1988 yılında Erzurum KTVKK tarafından alınan karar neticesinde Kars Kalesi 1. Derece arkeolojik sit alanı, günümüzde Kaleiçi Mahallesi'ndeki eski Osmanlı kentinin kurulduğu alan ise 3. derece arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiştir. Kalenin doğusunda yer alan Karadağ tepesi üzerindeki, askeri tabyaların bulunduğu alan 2009 yılında tarihi sit alanı olarak tescillenmiştir. Kalenin güneyindeki ızgara planlı, Rus Dönemi yerleşim dokusu ise 2002 yılında kentsel sit alanı ilan edilmiştir (Bknz. Bölüm 3. Şekil 3.6) Kars merkez ve ilçelerde bulunan toplam 748 tescilli eserin 415 tanesi Kars merkezde yer almaktadır. Bunların 280 tanesi sivil mimarlık örneğidir. (Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müd., 2021) (Arslan, 2015).

4. 1878-1918 YILLARI ARASINDA ÇARLIK RUSYA DÖNEMİNDE GELİŞEN KARS KONUT DOKUSU

4.1. Dönem Konutlarının Mimari Özellikleri

Çarlık Rusya egemenliğinde gelişen Kars'taki konut mimarisi: plan tipolojileri, bahçe ve avlu alanları, cephe özellikleri, yapım tekniği ve malzemeler alt başlıkları altında incelenmiştir.

4.1.1. Planlama Anlayışı

Dönem konutlarının planlama anlayışları Rus feodal yapısına uygun olarak biçimlenmiştir. İki ve üç katlı konutlar bölgede yaşayan bürokratlar ve devletin ileri gelenlerine, tek veya iki katlı cadde kesişimlerindeki bazı köşe yapıları gelir düzeyi iyi olan ailelere ve din adamlarına (Badem, 2010), tek katlı nitelikli yapılar bölgede maddi durumu iyi olarak değerlendirilebilecek ailelere ve tüccarlara, tek katlı niteliksiz konutlar ise diğer kentli ve köylülere tahsis edilmiştir. Geçmişte kamu yapısı olarak belirlenen bazı çok katlılar, günümüzde konut yapısı olarak varlığını sürdürmektedir.

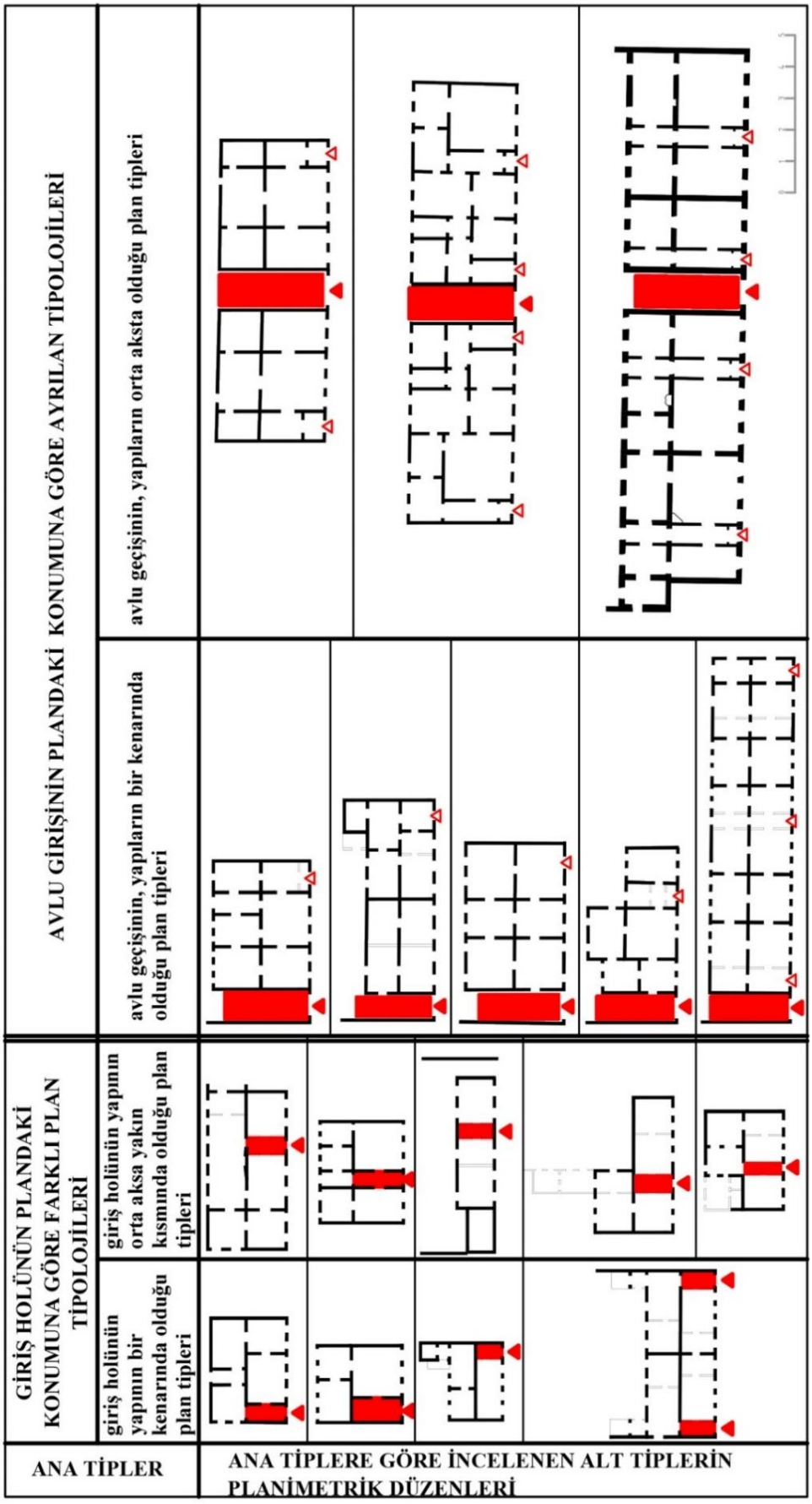
Konutların hemen hepsinin ana giriş kapıları sokağa bakan cephede bulunmaktadır ve arka bahçeleri ile verandaları neredeyse her tipolojide kendini göstermektedir. Sokağa bakan ön cepheler hol, salon ve odalara ayrılırken, arka verandaya bakan birimlerde ise genellikle günlük yaşamın sürdürüldüğü ortak kullanım alanları bulunmaktadır. Yapıların arkasında bulunan hayat kısmına verandadan çıkılırken, kimi zaman da iklim koşullarından korunmak amacıyla bu verandalar kapatılarak camekana dönüştürülür. İki katlı konutlarda verandalar ikinci kata geçiş hattı olarak da değerlendirilmektedir (Çiftçi, 2000). Ön cephedeki hareketsizlik kendini arka cephede büyük bir hareketliliğe bırakır. Konut sakinleri hayat kısmını aktif olarak kullanmakta ve bu bölgeye çeşitli fonksiyonlar vermektedir. Yaşayışları gereği kümes, ahır, depo, mandıra, atölye gibi fonksiyonlarla hayat kısmı belli amaçlara hizmet eden ve yaşayan bir mekâna dönüşmektedir.

Rus geleneksel konutlarının en belirgin özelliklerinden birisi de evin içinde koridorların bulunmamasıdır. Bazı konut tipolojilerinde ana girişten arka veranda

girişine devam eden hol, odalar arasındaki geçişi sağlamaktadır. Koridor ihtiyacı duyulan konutlarda bu ihtiyaç hollerle karşılanmaktadır. Hol geçişi olmayan konutlarda, ana giriş kapısı bir odaya açılmaktadır. Konutların hemen hepsinde odalar arasında birbiri içine geçen kapılar olduğundan dolayı ana girişten odalara dağılım bu sofadan sağlanabilmektedir. Bu geçişler çift kanatlı, yaklaşık 3 m yükseklikte ahşap kapılarla sağlanmaktadır.

Avlu geçişi ve ana girişin planimetrik düzendeki konumları incelendiğinde belli oranların yapılarda uygulandığı görülmektedir. Öncelikle avlu geçişleri ele alındığında, planda orta akstan veya orta aksa yakın bölgelerden verilen kemerli avlu geçişleri genellikle birkaç konutun ortak kullandığı hayat bölümüne çıkmaktadır. Bu örnekler tek ve birden fazla katlı olan konutlarda görülmektedir. Avlu geçişi yapının bir yanında görüldüğünde ise çoğunlukla tek yapıya ait olan hayata çıkışlar mevcutken, bazı çoklu yapı gruplarında da bu tipolojiye rastlanmaktadır. İncelenecek bir başka tipoloji farklılığı olan ana giriş hollerinde de aynı yönelim söz konusudur. Ana giriş kapıları tek ve çok katlı konutların bazılarında orta aksa yakın kısımlarda, bazıların da ise kenar akslarda yer alır.

Avlu geçişleri ve ana giriş hollerinin konumlarının incelendiği ve Asuman Çiftçi'nin yaptığı çalışmadan referansla yeniden tablolaştırılmış olan tipolojiler şu şekilde belirlenmiştir (Şekil 4.1):

Şekil 4.1: Plan tipoloji tablosu.

İnşa edildiği dönem konut olarak kullanılması amaçlanan yapılar günümüzde farklı fonksiyonlar kazanmıştır. Planlama anlayışı olarak genellikle dikdörtgen formda olan yapıların yanı sıra L ve U planlı özgün geleneksel konutlar da kentte varlığını sürdürmektedir. Planlama anlayışına göre genellikle sokağa bakan ön cephelerde planimetrik düzen bağlamında hareketlilik olmazken, arkadaki avlulu bölüme doğru yapının U veya L biçiminde büyüdüğü tespit edilmiştir. Bu durumdaki konutlarda genellikle veranda yapının uzadığı formla aynı aksta uzar ve camekan olarak kullanımını sürdürür. Hizmet birimlerinin de bu kısımda toplandığı, planlamada kendini gösteren kararlardandır. Ayrıca U ve L biçimli ve çok katlı konutlarda camekan olarak değerlendirilen verandalar avluya bakan ve sirkülasyonu sağlayan koridor görevi görürken iç mekâna da doğal ışık sağlar (Şekil 4.2).

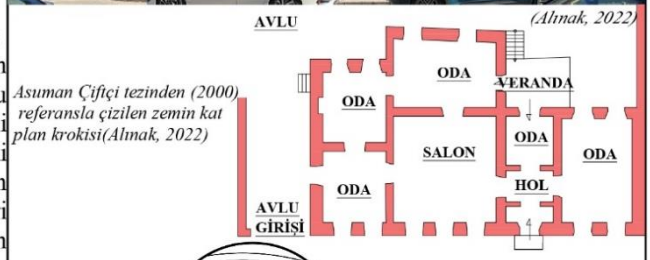
Şekil 4.2: Google Haritalardan alınan görsel – Küçük Kazım Bey caddesi üzerinde L planlı iki katlı konut ve camekanı.

Form olarak farklılıklara sahip bu özgün konutlardan birkaçı örnek gösterilerek çeşitli kriterlerin incelendiği tablolar yapılmıştır (Şekil 4.3, 4.4, 4.5, 4.6, 4.7, 4.8)

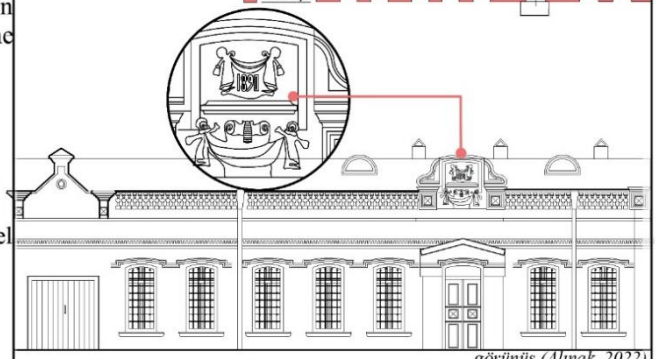
Tuncer Güvensoy Evi
-Tescil tarihi: 26.08.1988
-1890 yılında inşa edildiği bilinen Rus mimarisi konutu
-Özgün kullanımı: Kışlık konak
-Cumhuriyet'in ilanından sonraki kullanımı: Ticaret Borsa binası
-Mülkiyet durumu: Özel Mülkiyet
-Bugünkü kullanım durumu: konut
-Plan tipolojisi: Bodrum + zemin katı bulunan yapıda; avlu kapısından hayata geçiş, dışarıdaki soğuk havanın iç mekana girmesini engellemek için yapıldığı tahmin edilen rüzgarlık, her odanın birbiri arasında oluşturduğu sirkülasyon gibi temel planlama prensiplerine rastlanmaktadır.
-Cephe süslemeleri: Zemin kat üst seviyesini kuşatan ve oldukça kalın olan çok katmanlı dişli kat ve çatı silmesi, giriş bölümlerinin üzerinde yer alan biri üçgen diğeri eğrisel olan alınlıklar, giriş üstündeki eğrisel alınlıkta bulunan tarih detayı ve bu detayı çevreleyen bombeli perde motifi işlemesi, çatıda bulunan yarım daire şeklindeki ışıklıklar

(Alınak, 2022)

Asuman Çiftçi tezinden (2000) referansla çizilen zemin kat plan krokisi(Alınak, 2022)

görünüş (Alınak, 2022)

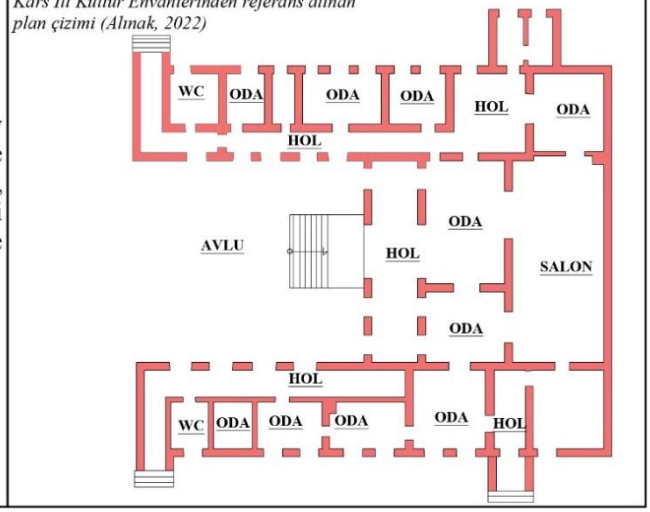
Eski Vali Konağı
-Tescil tarihi: 23.06.1988
-1883 yılında inşa edildiği bilinen Rus mimarisi konutu
-Özgün kullanım: Kışlık konak
-1921'de Kars Antlaşmasının imzalandığı konak
-Cumhuriyet'in ilanından sonraki kullanımı: Vali Konağı
-Mülkiyet durumu: İl Özel İdaresi
-Plan tipolojisi:
U planlı, avlulu, tek katlı plan düzeni, birbiri içerisinde geçişi sağlanan mahaller ve avluya bakan pencereleriyle yapıya doğal ışık sağlayan hollerden oluşan yapının 2009 yılında restorasyonu tamamlanmıştır.
-Cephe süslemeleri: Haydar Aliyev Caddesi'ne bakan doğu cephesinde bulunan plasterler ve rölyefler, yarım daire alınlıklar, taş işlemeli pencere söveleri, metal çörtenlere işlenmiş çiçek motifleri

Kars İli Kültür Envanterinden referans alınan plan çizimi (Alınak, 2022)

Şekil 4.3: Konut tipolojileri.

Yusufpaşa Mahallesi'ndeki Tek Katlı Atıl Konut

-Tescil tarihi: Bilinmiyor

-İnşa tarihi bilinmeyen Rus mimarisi konut yapısı

Özgün kullanımı: Konut

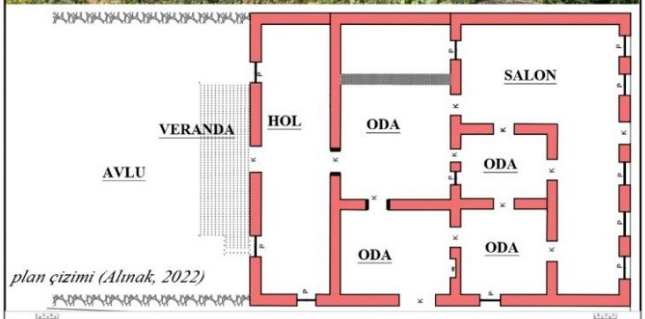
-Mülkiyet durumu: Özel Mülkiyet

-Bugünkü kullanım durumu: Atıl

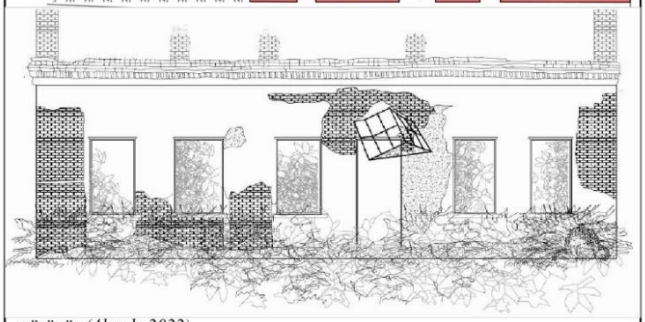
-Plan tipolojisi: Dikdörtgen formlu, bodrum + zemin katlı, Kars Çayı'na bakan veranda ve avlulu, odalar arasındaki yarı geçirgenlik, avludaki verandadan geçişi olan bodrum mahzeni

-Cephe süslemeleri: Saçak altında bulunan tuğla örgü dişli silme,pencere ve kapı açıklığının üst kotlarındaki söve detayı, ana giriş kapısının üstündeki beşik sundurma ferforje

plan çizimi (Alınak, 2022)

görünüş (Alınak, 2022)

Mustafa Topçu Evi

-Tescil tarihi: 23.06.1988

-Özgün kullanım durumu: Konut

-Mülkiyet durumu: Özel Mülkiyet

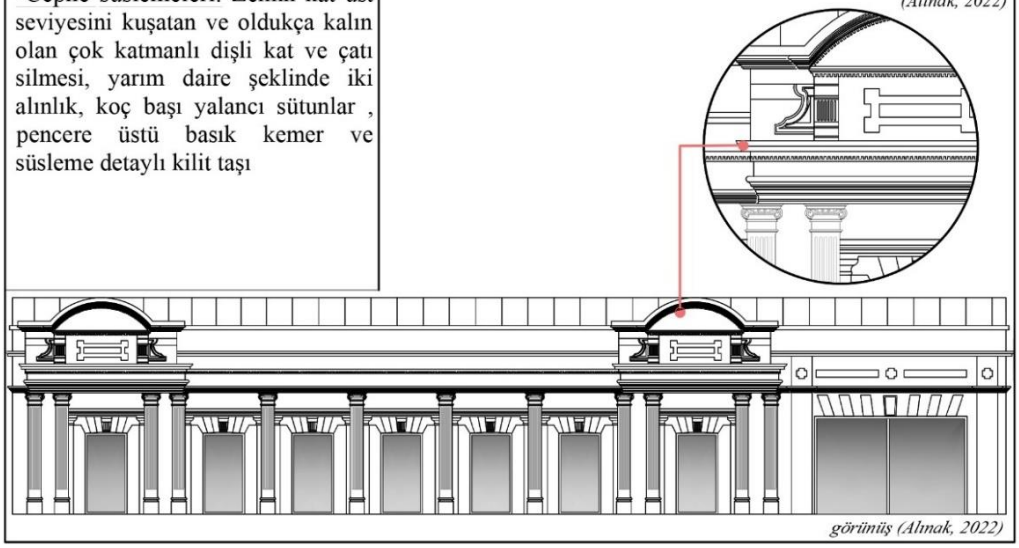
-Bugünkü kullanım durumu:Ticari

-Tek katlı konut tipolojisi olan yapının içine girilemedi.

-Cephe süslemeleri: Zemin kat üst seviyesini kuşatan ve oldukça kalın olan çok katmanlı dişli kat ve çatı silmesi, yarım daire şeklinde iki alınlık, koç başı yalancı sütunlar , pencere üstü basık kemer ve süsleme detaylı kilit taşı

(Alınak, 2022)

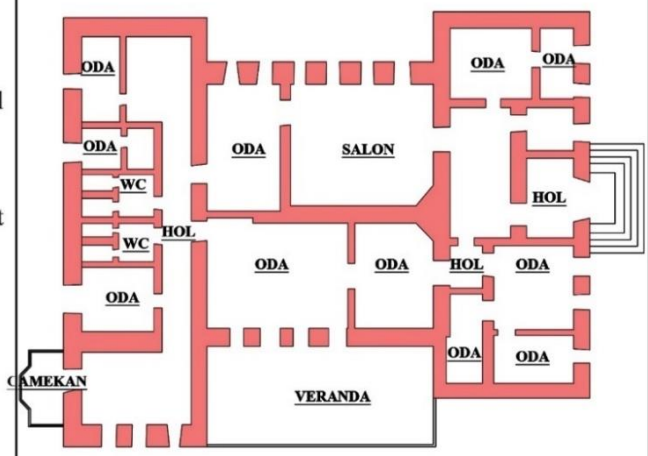
görünüş (Alınak, 2022)

Şekil 4.4: Konut tipolojileri.

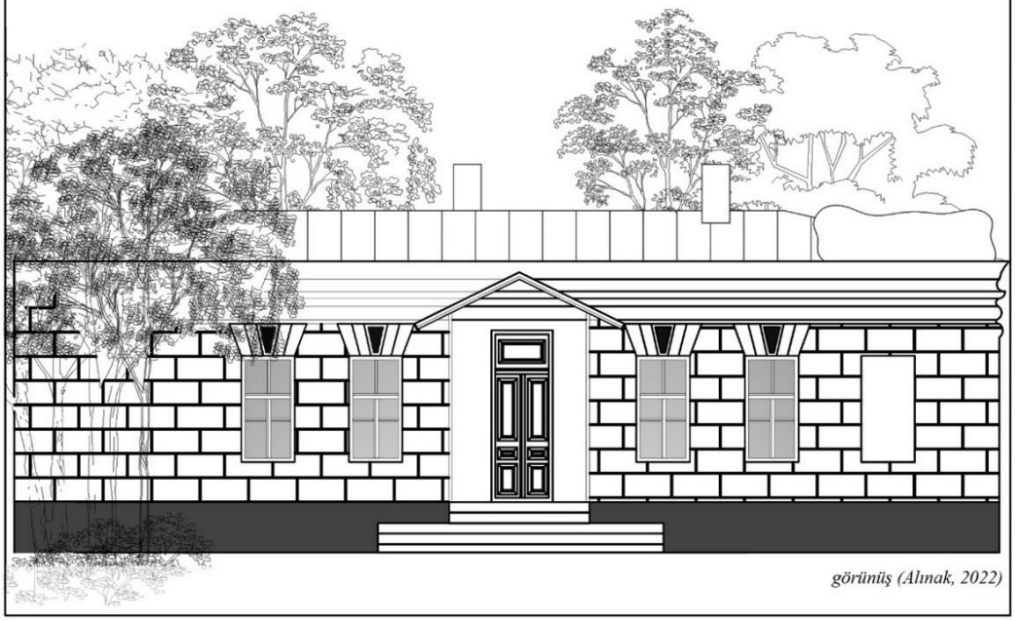
Paşa Konağı
-Tescil tarihi: 17.03.1989
-19.yy Rus mimarisi konut yapısı
Özgün kullanımı: Kışlık konak
-Cumhuriyet'in ilanından sonraki kullanımı: kışlık köşk
-Mülkiyet durumu: Özel Mülkiyet
-Bugünkü kullanım durumu: Konut (1960 itibariyle)
Plan tipolojisi: 90cm subasman belirlenerek basamakla çıkılan konut girişi, arka bahçeye bakan veranda, planda birbiri içinde geçişi olan odalar, 1 metreye yakın beden duvarları, geleneksel ısıtma sistemi olan peçler, camekanlı veranda geçişi
-Cephe süslemeleri: Metal işlemeli
sundurma, ritmik pencereler, pencerelerin ve kapının üzerinde yassı kemer ve kabartmalı kilit taşı,
saçak altı silmesi

Paşa Konağı görsel(Kars İli Kültür Envanteri, 2009)

plan çizimi (Alınak, 2022)

görünüş (Alınak, 2022)

Şekil 4.5: Konut tipolojileri.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Caddesi'nde güneybatı yönündeki bitişik nizam konutlar

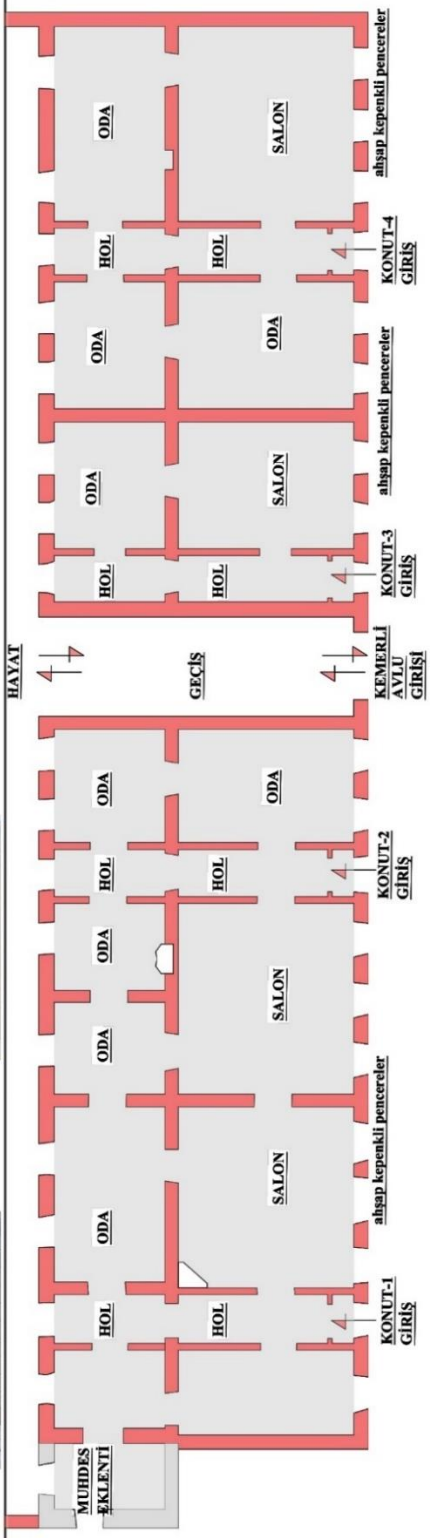
-Tescil tarihi: 17.03.1989
-19.yy Rus mimarisi konut yapısı
-Özgün kullanımı: Konut
-Mülkiyet durumu: Özel Mülkiyet
-Bugünkü kullanım durumu: Konut
-Plan tipolojisi: Arka bahçeye bakan veranda, planda birbiri içinde geçişi olan odalar, verandanın dört duvarda da ortak kullanımı, ortak avlulu dört konutun ortak avlu geçişi, hollerden odalara geçiş
-Cephe süslemeleri: odaları ayıran duvar akslarında plasterler, kapı ve pencere üstlerinde yassı kemerler, açıklıkları çevreleyen ve derinlik algısı katan söveler, denizlik kotunda, cephe boyunca 10 cm genişliğinde ve çatıda bulunan silmeler, özgün ahşap kepenkler

girişi belirten beşik sundurma ve özgün ahşap kepenkler (Alınak, 2022)

kemerli avlu girişi (Alınak, 2022)

Asuman Çiftçi (2000) tezinden referansla çizilmiş zemin plan krokisi (Alınak, 2022)

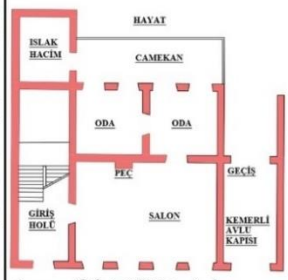

Şekil 4.6: Konut tipolojileri.

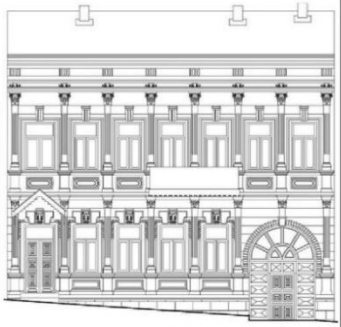
Resul Yıldız Evi
-Tescil tarihi: 23.06.1988
-Yapım yılı: Bilinmiyor
-Özgün kullanım durumu: Konut
-Cumhuriyet'in ilanından sonraki kullanımı: kışlık köşk
-Mülkiyet durumu: Özel Mülkiyet
-Bugünkü kullanım durumu: Konut
-Plan tipolojisi: İki katlı plan düzeni, arka bahçeye bakan camekanlı veranda ve planda birbiri içinde geçirgen olan odalar, katlar arası geçişin holde bulunan merdivenden sağlandığı tipoloji (Türkan, 2017)
-Cephe süslemeleri: metal korkuluklu, ahşap kaplamalı zemin çevresinde metal işlemelerin yer aldığı konsol balkon sac kaplama ahşap oymalı beşik sundurma, ritmik cephe süslemeleri ve pencere düzeni, kapının kemer bölümünde yivli kabartmalardan oluşan söve ve kilit taşı, pencere altlarında yatay dikdörtgen panolar, tüm kapı ve pencerelerin kenarlarında kaideli, gövdesi yivli ve başlık kısmında bitkisel motifler bulunan gömme sütunlar, kat silmeleri

(Alınak, 2022)

Asuman Çiftçi (2000) tezinden referansla çizilmiş zemin planı (Alınak, 2022)

görünüş (Türkan, 2017)

Kemal Aksu Evi
-Tescil tarihi: 23.06.1988
-Yapım yılı: Bilinmiyor
-Özgün kullanım durumu: Bilinmiyor (plan şemasına bakıldığında, kamu yapısı veya üst mevkideki bir kamu görevlisine tahsis edilmiş konut yapısı olabileceği tahmin edilmektedir.)
-Cumhuriyet'in ilanından sonraki kullanımı: kışlık köşk
-Mülkiyet durumu: Özel Mülkiyet
-Bugünkü kullanım durumu: İşletme - hizmet sektörü
-Plan tipolojisi: L plan şeması, veranda ve camekan bağlantısı, birbiri içine geçişli-sıralı odalar, üst kata çıkan merdivenlerin holdeki konumu
-Cephe süslemeleri: çatı ve kat silmeleri, kemerli avlu girişi, plasterler, üçgen alınlık, çevresinde metal ferforje işlemeli konsol balkon, ritmik cephe süslemeleri ve pencere düzeni, kapının kemer bölümünde yivli kabartmalardan oluşan söve ve kilit taşı

bezemeler (Kars İli Kültür Envanteri, 2009)

görünüş (Türkan, 2017)

(Alınak, 2022)

Asuman Çiftçi (2000) tezinden referansla çizilmiş zemin plan krokisi (Alınak, 2022)

Şekil 4.7: Konut tipolojileri.

Şekil 4.8: Konut tipolojileri.

4.1.2. Cephe Özellikleri

Kars Rus döneminde yapılan konutların cephe özellikleri, aynı dönemde inşa edilen idari yapıların cephelerinden daha sade ve gösterişsizdir. Dönemin yönetimde başta gelenleri, belli statüdeki aileleri dışında bölge halkının konutları sadedir. Kullanılan malzeme bazalt taş olduğundan konut yoğunluğu fazla olan bölgelerde sokağa bakan cepheler tekdüze ve düzenli görünür.

Rus döneminde değişen mimari belli başlı kuralları da beraberinde getirmiştir. Mimari ve planlamadaki belirlenen kurallar arasında cephe kararlarıyla ilgili olanları da vardır. Rus hükümeti genel ölçüde resmi ve idari yapılarda dış cephelerin boyanmasına izin verirken, konutlarda taşların yalın olarak kalması kararını almıştır. Böylelikle resmi yapılar diğerlerinden ayrılabilmiş ve sokak siluetinde sayıca baskın olan konutların aynı ritimde kalması sağlanmıştır (Şekil 4.9) (Çiftçi, 2000). Bu durumun sonucunda konut sakinleri diledikleri durumda -varsa- avluya bakan arka cepheleri dilediği şekilde boyayabilmişlerdir.

Şekil 4.9: Çarlık yönetiminde konutlar boyanmayıp doğal taş renkleriyle bırakılmış ve böylelikle planlamada bir bütünlük oluşması sağlanmıştır.

Konut yapılarının cephelerinin en büyük özelliği cephelerde, balkonlar haricinde herhangi bir çıkma olmamasıdır. Buna rağmen cephe tek düze değildir. Cepheyi hareketli yapan en önemli unsurlar kapı, uzun ve üstü düz veya yassı kemerli ve altı silmeli pencereler, kat silmeleri, nitelikli örneklerde rastlanan yarım ay veya üçgen alınlıklar, plasterler, yalancı sütunlar, dış kapı üstündeki sac kaplamalı giriş saçağı (sundurma), metal malzemeden yapılmış genellikle çiçek motifli çörtenler, çok

katlıysa üst katlardaki balkonlar ve bitki desenleriyle süslemeli ferforje demirleri, kemerli avlu kapısıdır. Pencere düzeni aynı ölçüde belirli aralıklarla cephe boyunca devam etmektedir. Her konutta bulunan fakat bazılarında iç mekâna, bazılarında cepheye yansıyan ahşap pencere panjurları da dönem mimarisinin karakteristik unsurlarındandır.

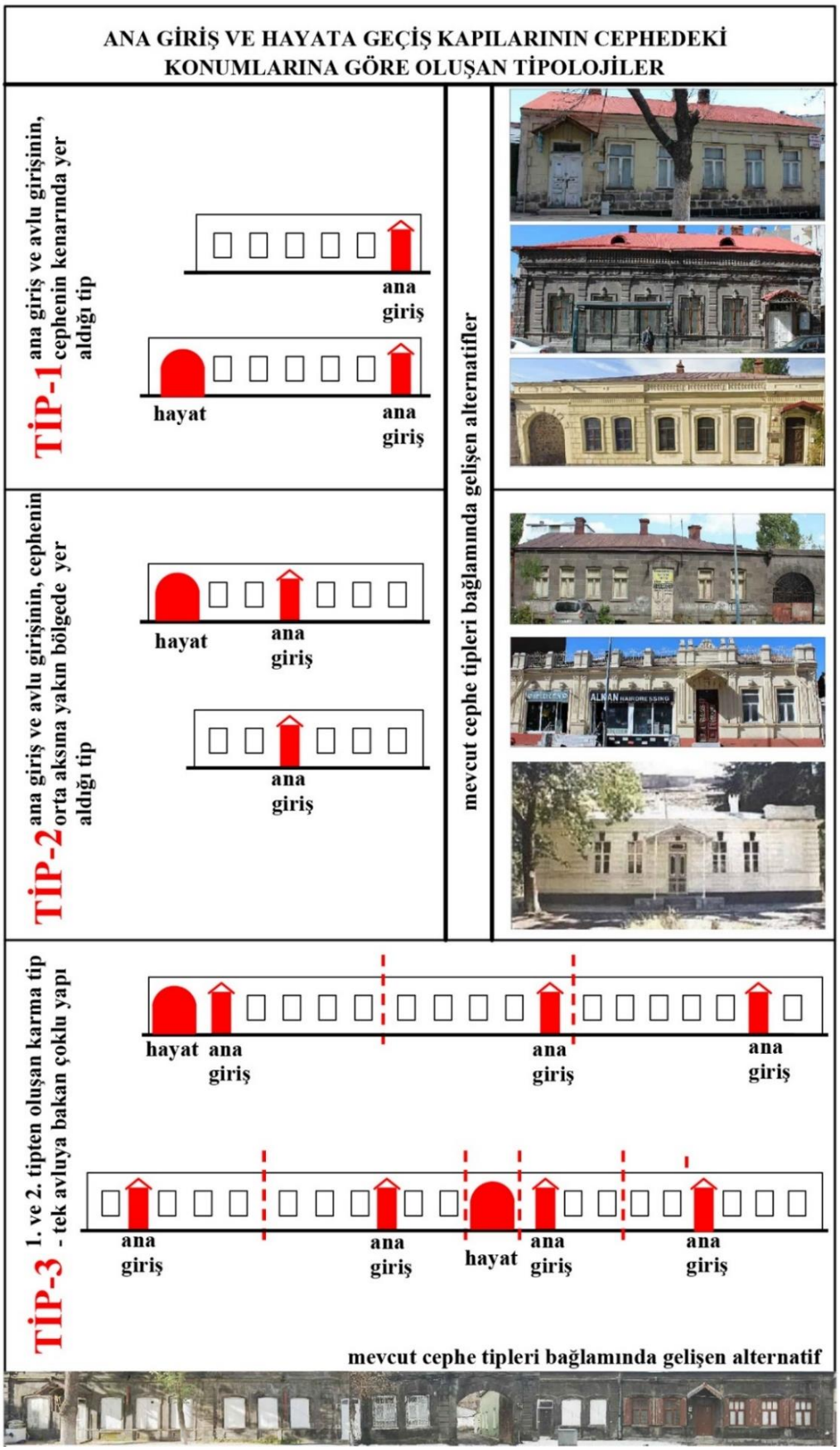
Cephelerde çatı saçağının olmaması da başka bir radikal tasarım kararıdır. Yine her konut yapısında olduğu gibi karakteristik bir görünüşe sahip olan çinko malzemeden yapılmış çörtenler kış ve bahar aylarındaki kar ve yağmur sularını tahliye görevi görürken, estetik olarak da cepheye mimari tarz katmaktadır (Çiftçi, 2000). Yapısal unsurlarıyla daha belirgin olan yapılardan bazılarında sokağa bakan cephelerde aynı ritimdeki koçbaşı yalancı sütunlar, bu sütunlar üzerine işlenmiş olan akantus yaprakları ve benzeri başka işlemeler, pencere üstü düz veya hafif eğimli kemerler bulunmaktadır. Bütün bu unsurlar ve yapıya uygulanış kararları birleşince kentin tasarlanmasında en etkili üslup olan Neoklasisizm akımının eklektik bir biçimde yapılara yansımış olduğu görülmektedir (Çiftçi, 2000).

Tüm bu cephe özellikleri göz önüne alındığında tek bir tipoloji çıkartmak oldukça imkansızdır. Belli başlı karakteristik cephe unsurları olsa bile bunların kullanıldığı yerler, kullanım yoğunlukları gibi faktörler düşünüldüğünde bir gruplandırmaya gidilmelidir. Bu gruplandırma ana hatlarıyla incelendiğinde planlama anlayışına yansıyan değişiklikler cephelerde de kendini göstermektedir. Değişiklikleri ana hatlarıyla belirleyen unsurlar ana giriş kapısının ve hayata geçiş olan avlu kapısının konumudur. Konuma göre orta ve kenar akslarda bulunmak üzere iki ana grupta incelenmiş olan girişlerin yerleşimi, cephedeki süsleme unsurlarının dizilimini de etkilemektedir. Örneğin nitelikli bir konut yapısında giriş kapısını belirtmek adına, taş süsleme motifleri ve alınlıkların kullanımı oldukça önemlidir. Bu durumda bu süs unsurlarının kullanım yönünü belirten ana etken girişlerin verildiği kısımlardır (Şekil 4.10).

Giriş kapısının cephedeki yeri iki tipe ayrılabilmektedir (Şekil 4.10). Birinci tipte giriş kapısı yapının kenar akslarından birinde bulunur ve giriş kapısının bulunduğu akstan diğer köşeye kadar genellikle dört veya daha fazla pencere bulunur (Çiftçi, 2000).

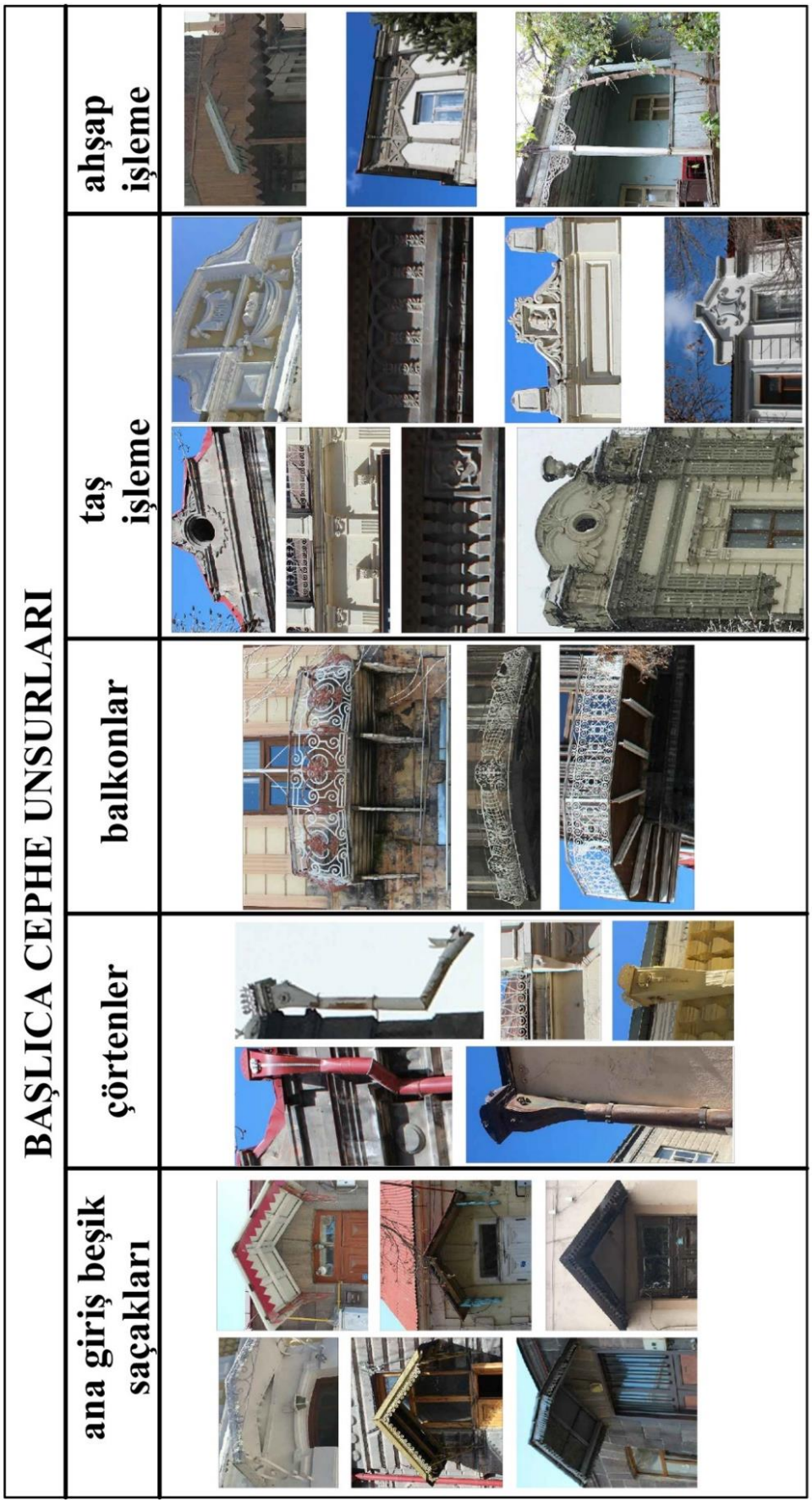
İkinci tipte kapının giriş kapısı cephede tam ortada yer almaktadır (Şekil 4.10). Bu tipolojide genellikle kapının sağında ve solunda ya eşit sayıda ya da her iki tarafta da farklı sayıda pencere bulunur. Plan tipolojisinde ise bu, giriş kapısının iki yanında

birer oda anlamına gelmektedir. Giriş kapısından içeride sağlı sollu odalar ve yapının genişliğine göre bir veya daha fazla hol bulunur. Giriş kapıları ortada olan konut tipolojilerinin bir diğer özelliği ise girişten hole devam edildiğinde arka verandaya ve hayata açılan kapının da aynı aksta olmasıdır. Arka cephede de hemen hemen öndeki pencere akslarıyla aynı hizada olacak şekilde pencereler mevcuttur (Şekil 4.10).

Şekil 4.10: Cephe tipolojisi.

Cephelerin düzenlerine ek olarak eklektik süsleme unsurları konut yapılarına ortak bir anlatım kazandırmıştır (Şekil 4.11). Avluya bakan arka cephelerdeki veranda ve camekanı taşıyan ahşap dikmelerin başlarında silme detayları sık rastlanan arka cephe süslemelerindendir. Bir diğeri ise bu dikmelerin arasında birbirini simetrik olarak tamamlayan ahşap oyma plakalardır (Şekil 4.12, 4.13). Bu oymalara genellikle yaprak, çiçek gibi yuvarlak hatlı motifler işlenir. Bu süs unsurları hemen her konut yapısında bulunmaktadır (Çiftçi, 2000). Genellikle süsleme ögeleri ön cephede bulunduğundan arka cephedeki doluluk- boşluk hissi verandayla ve ahşap dikmelerdeki süsleme detaylarıyla sağlanır. Ön cephede ise kapı pencereler gibi belli bir ritimle oluşturulmuş süsleme unsurları bulunmaktadır. Tek başına incelendiğinde her bir süsleme detayı ayrı anlamlar ifade etse de cephe bütününe bakıldığında bu detaylar birleşir ve yapıya karakteristik bir anlam kazandırır. Sokağa bakan cephelerde en çok görülen elamanlar arasında plasterler bulunmaktadır. Bu cephe elemanları, yapıya hareketlilik katmaktadır. Kimi zaman ritmik bir anlam için cephede yerini bulsa da genellikle odaların bölücü duvarlarının izlerini takip etmektedir. Plasterler gibi, yapıda çok karşılaşılan başka bir süs unsuru ise silmelerdir. Silmeler dış cephede, içerideki kat izlerini yansıtmaktadır. Çok katlı yapılarda bu silmeler zemin kat ve birinci kat arasındaki döşeme hattını; bodrum pencereli zemin girişi yüksek olan yapılarda ise, zemin kat döşemesinin izini belli etmektedir (Şekil 4.13). Silmeler pencere altlarında da hem cephe süsleme elemanı olarak değerlendirilir, hem de denizlik görevindedir.

Şekil 4.11: Cephe süsleme unsurları.

Şekil 4.12: ahşap dikmeler ve oymalar.

Şekil 4.13: Subasman seviyesindeki silme detayı.

4.1.3. Yapım Tekniği & Malzeme Özellikleri

Konut yapıları, cephe özellikleri ve plan tipolojileri bakımından benzerlik gösterdiği gibi yapım tekniği ve kullanılan malzeme özellikleri de hemen hemen aynıdır. Yapı içi mimari elemanlar ayrı ayrı düşünüldüğünde; beden duvarları sokağa bakan ön cephelerde yan ve arka cephelere göre farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar yapım tekniği ve malzeme özellikleri olarak incelendiğinde yan ve arka beden duvarları genellikle yığma moloz taş olarak örülüp kalınlığı 60-100 cm arasında değişmektedir. Beden duvarların bu kalınlık aralığında olmasının en temel sebeplerinden birisi yapının ana taşıyıcı unsurları olmalarındandır. Konut tipolojileri incelendiğinde, genellikle yapı içindeki 25 cm kalınlıktaki bölücü bağdadi duvarların yükünü beden duvarlara aktaran yığma bir sistemle inşa edildikleri tespit edilmiştir. Bunun dışında yapının sert iklim koşullarından etkilenmemesini sağlayan en önemli faktör beden duvarlarının kalın olmasıdır. Kalın duvarlar, yazın iç mekânda serinlik sağlarken kışın da sıcağı içeride tutar ve soğuk geçişini önlemeye yarar. Bu durum beden duvarlarının zorlu iklim koşullarına karşı sağladığı ekolojik faydadır.

Geleneksel ısıtma sistemi de duvar içlerindeki tuğla kanallarla sağlandığından; mekanların ısı dağılımında duvarların önemi büyüktür. Duvarlar ne kadar kalın olursa yalıtım o kadar iyi sağlanır. Arka ve yan cephelerde örülen moloz taş duvarlar da yine 60-100 cm arasındadır. Bu kalınlık iç mekânda yeterli ısı yalıtımını sağlamaktadır. Sokağa bakan ön cephe beden duvarları kesme bazalt taş duvardır. Bölgenin jeolojik zemininde doğal olarak bulunan bazalt taş hem ön cephelerde karakteristik bir süreklilik sağlarken hem de sağlamlığı ve bölge koşullarına uygunluğuyla en çok tercih edilen yapı malzemesidir.

Yapılarda bazalt taşın yanı sıra yaygın olarak kullanılan bir başka taş ise andezit taşıdır. Gözenekli ve boşluklu bir yüzeye sahip olan ve oldukça kolay işlenebilen ve nispeten oldukça yumuşak olan andezit taş genellikle ön cephe kaplamalarında kullanılır (Çiftçi, 2000). Sokağa bakan ön cephelerdeki zengin işlemeli taş motifleri andezit taşlarda uygulanmıştır. Yapıldığı dönemde Rus hükümeti konutların dış cephelerinin doğal taş renginde kalmasını, herhangi bir renge boyanmamasını istemiş olsa da günümüzde onarımdan geçen yapıların dış cephelerindeki andezit kaplamalar ve düzgün kesme bazalt taşlar dokuya uygun kabul edilebilecek renklerle boyanmaktadır.

Her ne kadar dönem mimarisi konutlarında genel hatlarıyla bazalt ve andezit kullanılsa da ateş tuğlasının kullanımı da bu yapılarda oldukça yaygındır. Kapı-pencere kenarlarında, çatı- duvar birleşimlerinde, iç duvarların peç kısımlarında, bacalarda ve volta döşemelerdeki (Şekil 4.14) metal taşıyıcıların arasında kullanımı oldukça yaygındır. Hatta bazen bazı yapıların tamamı tuğladan örülmüştür (Şekil 4.15, 4.16)

Şekil 4.14: Tuğla örgü volta tavan.

Şekil 4.15: Üst kat dış cephesi tuğla örgü yapı örneği.

Şekil 4.16: Tamamı tuğla örgü tek katlı konut örneği.

İç mekânda tavan, yer döşemesi, taşıyıcı kirişler, merdivenler, veranda, balkon dikmeleri ve oyma süslemeler ahşap malzemelerden oluşturulmaktadır. İç mekandaki bölücülerin yanı sıra döşemeler de ahşap kirişler üzerine oturmaktadır. Ahşap kirişler genellikle bodrum mahzenlerinin tavanlarında çıplak bir şekilde görülürken, zemin kat tavan kirişlerinin arası bağdadi çıtalarla kapatılmış olup üzerine sıva ve boya uygulanmıştır. Bağdadi örgü sistemleri konutlarda iç mekân bölücü duvarlarında ve tavanlarda da kullanılmaktadır. Geleneksel Osmanlı evlerindeki bağdadi duvarlarda kullanılan ahşap çıtalar dikey ve yatay olarak örülürken, Rus mimarisi ürünü yapılardaki bağdadi çıtalar çapraz olarak örülüp aynı şekilde horasan harcı veya kireç harcıyla sabitlenir. Bağdadi duvarların kalınlığı genellikle 25 cm'yi geçmemektedir.

Gelişen yapım teknikleri ve endüstrileşmenin bölgede uygulamasının artmasıyla yapı unsuru olan döşemelerde farklı sistemler kullanılmaya başlanmıştır (Çiftçi, 2000). Çoğunlukla I veya yay profil olan demir taşıyıcı kirişler arasına beton dökülmesi veya putrelli volta döşeme olarak da bilinen, profiller arasına içbükey yassı tuğla dizilmesi şeklinde elde edilen yöntemlerden biri uygulanır.

5. TOPÇU EVİ ÖRNEKLEMİ

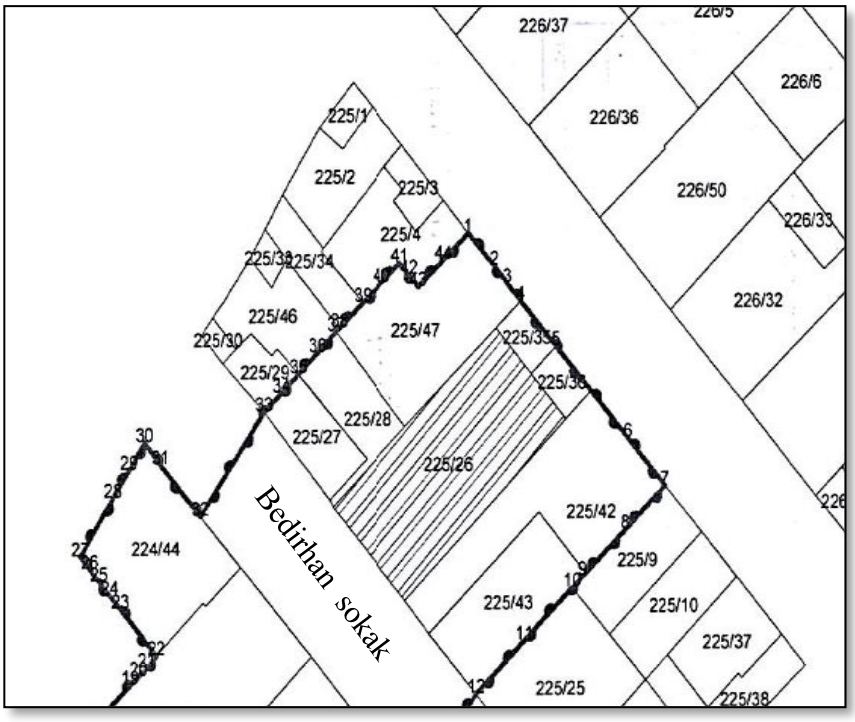
5.1. Konumu

Topçu Evi Kars ili, merkez ilçesi, Yeni Mahalle, Bedirhan Sokak üzerinde bulunmaktadır (Şekil 5.1). Kadastral olarak 225 ada 26 parselde bulunan yapı bulunduğu konum itibariyle herhangi bir sit alanı sınırında değildir.

Şekil 5.1: Kars Topçu Evi konumu.

Bedirhan Sokak kuzeydoğu- güneybatı aksında bulunmaktadır ve parsel de sokağa paralel bir şekilde konumlanmıştır (Şekil 5.2).

Şekil 5.2: Aplikasyon krokisi-225 ADA 26 PARSEL (Koruma Bölge Kurulu).

Bedirhan Sokak'ın paralelinde bulunan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Caddesi Rus egemenliği döneminden bu yana önemli bir tarihi aks olmuştur. Tren istasyonuna yakınlığı ve şehrin giriş güzergahlarından birinde bulunduğundan konum olarak aktif olarak kullanılan bir akstadır.

5.2. Tarihçesi

Topçu Evi'nin yapım tarihi 1908 yılına dayanmaktadır. Rusların egemenliği döneminde, bürokratik yapılar Ruslar tarafından, konut yapıları genellikle Ermeniler ve Rumlar tarafından inşa edilmiştir (Badem, Eylül, 2018). Topçu Evi'nin de Ermeni bir tüccar tarafından bu tarihte inşa edildiği avlu kapısındaki kemerin kilit taşında işlenmiştir. Yapımının 3 yıl sürdüğü bilinmektedir (Topçu, 2019)

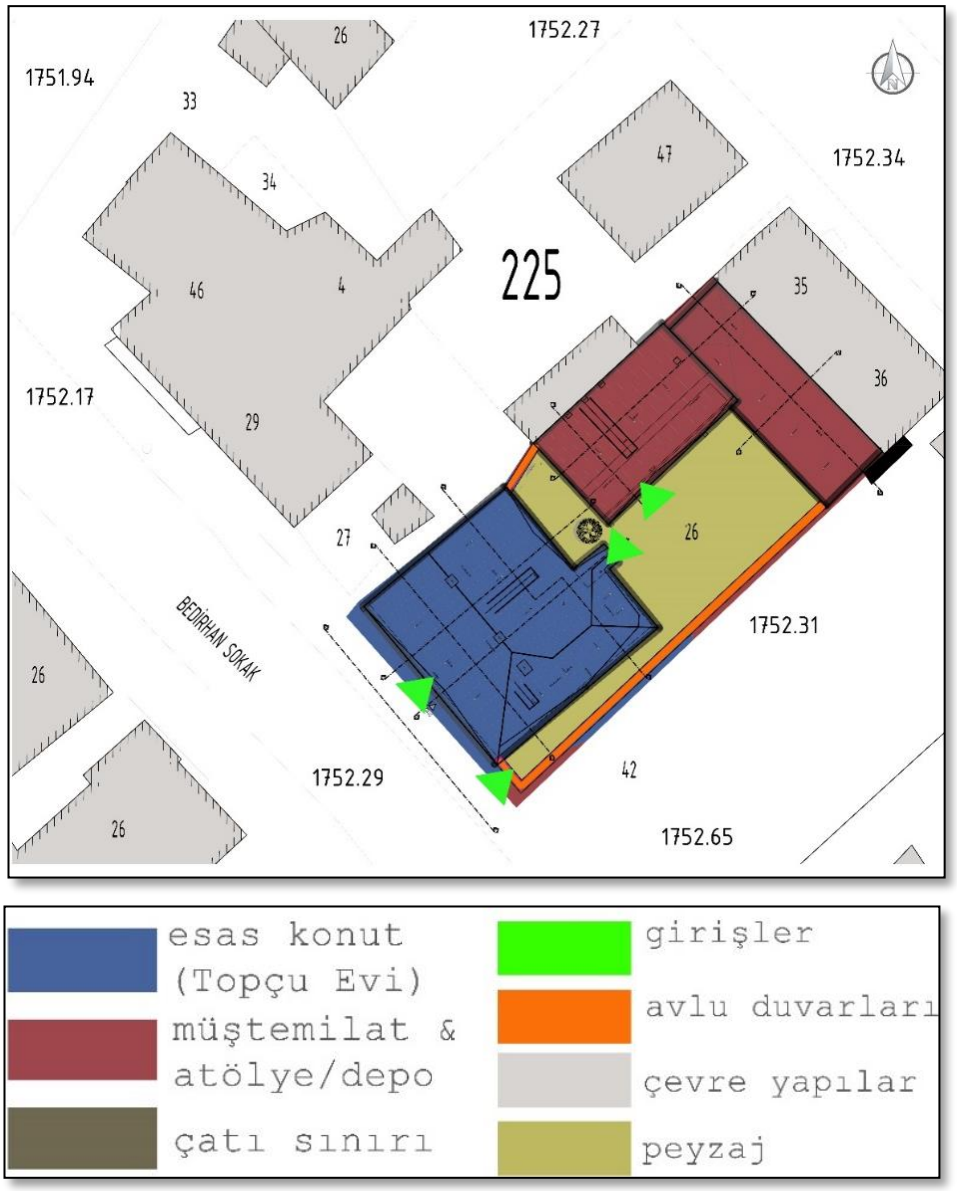
1905'te başlandığı, 1908'de tamamlanmış olduğu bilinen yapı, 1915 yılında terkedilmiş ve Cumhuriyet'in ilanına kadar âtıl bırakılmıştır. Daha sonraki tarihlerde Topçu ailesinin özel mülkü olmuştur. Günümüzde kullanılmayan yapı 2022 yılında yeniden değiştirmiştir (Topçu, 2019).

5.3. Mimari Özellikleri

1908 yılında Rus egemenliğindeyken yapılmış olan yapı Rus mimari tarzının dönem özelliklerini taşıyan tek katlı sivil mimarlık örneğidir. Güneybatı yönündeki ön cephesinde, pencere üstlerindeki çiçek motifleri, çörten, avluya giden büyük kemerli kapısı, iç mekanların tavanına ve duvarlarına işlenmiş freskleri ve geleneksel ısıtma sistemi olan peçleri yapının en belirgin mimari özellikleridir.

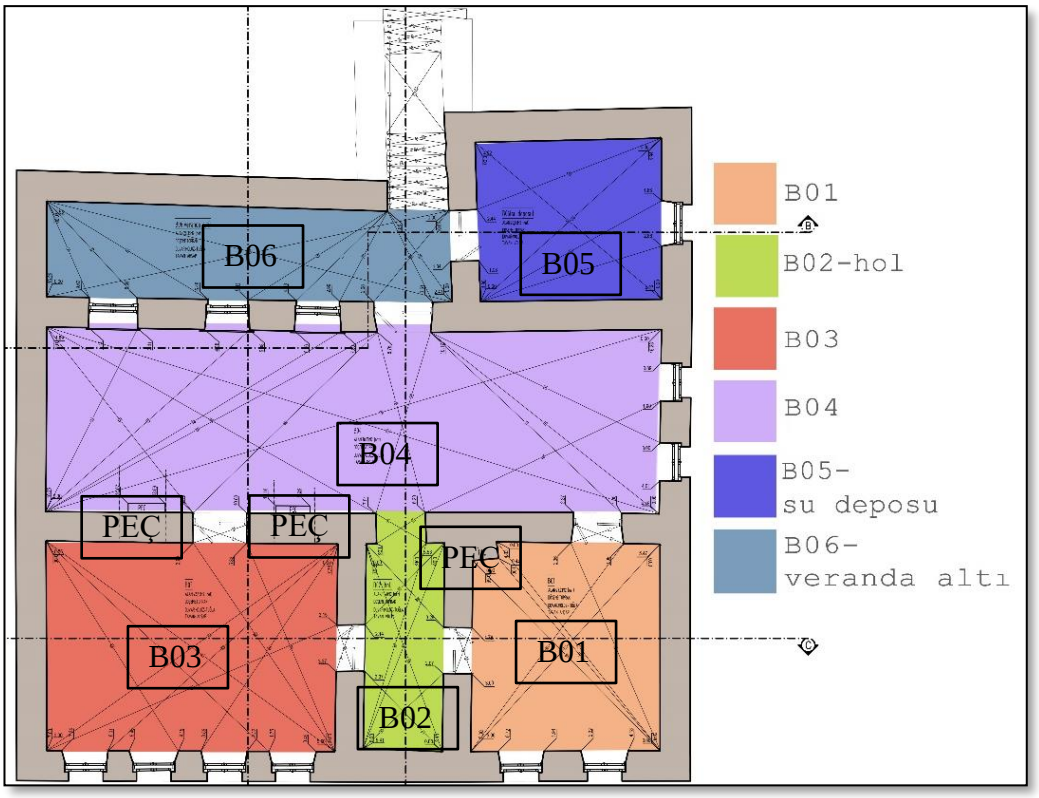
5.3.1. Planlama Anlayışı

Topçu Evi'nde Rus geleneksel konut mimarisinin nitelikli planlama anlayışlarına uyulmuştur. Bedirhan Sokak'a açılan bir ev kapısı ve hayata açılan bir avlu kapısı bulunmaktadır (Şekil 5.3). Yani hem dışarıdaki dünyaya bir kapı aralanmıştır, hem de avlu içerisindeki hayat oldukça hareketli ve mahremdir. Öyle ki, Topçu Evi, müştemilat ve depo/atölye kısmının bulunduğu parsel yığma moloz duvarlarla, sokaktan izole edilmiştir. Topçu Evi 4.1.1 bölümünde Şekil 4.1'deki plan tipolojilerinden avlu geçişinin yapının bir kenarında olduğu kategoriye dahil edilebilmektedir. Bunlara ek olarak yapının iç planlama özelliklerinde de bölgedeki genel Rus konut mimarisindeki anlayış hakimdir. Bilindiği üzere hol Rus mimarisi konut tipolojilerinde büyük bir öneme sahiptir. Topçu Evi'nin planlama anlayışında da birbirine geçişi olan holler bulunmaktadır (Şekil 5.4, 5.5, 5.6 ve 5.7). Fakat müştemilatta durum bu şekilde değildir (Şekil 5.8). Daha küçük bir alana sahip olduğundan tek hol yeterli görülmüştür. Rus dönemi evlerinin belirgin özelliklerinden bir diğeri de evlerin en büyük odalarında veya büyük salonlarında tavan ve/veya duvar bezemelerinin bulunmasıdır. Fakat bu durum o dönemde inşa edilen her yapıda geçerli değildir. Geniş evlerde oturan, ekonomik durumu daha güçlü olduğu düşünülen ailelerin evlerinde daha sık görülmektedir. Bu tür bezemelere Topçu Evi'nde Z02 kodlu salonda da rastlanmaktadır.

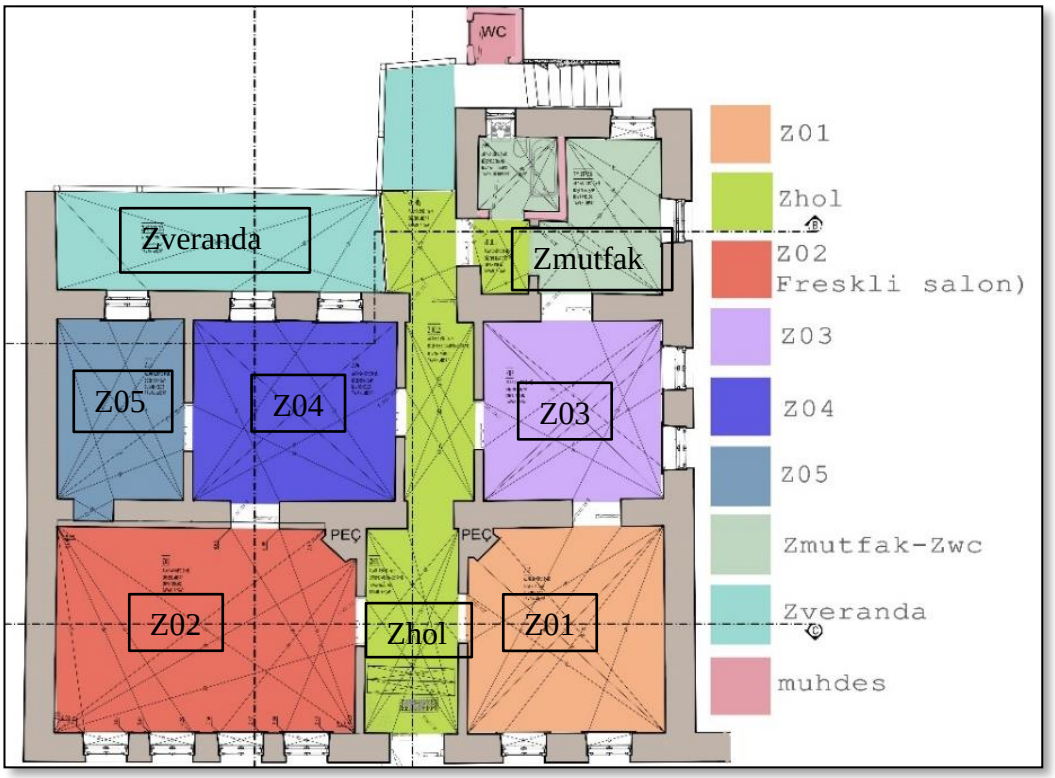

Şekil 5.3: a) 225 Ada- 26 Parsel şematik vaziyet planı, b) Vaziyet planı lejantı.

Bu yapılarda dikkat edilmesi gereken temel mimari detaylardan birisi de bütün odaların kapılarının birbiri içine açılıyor oluşudur. Bu da aslında odaları kendi içinde yarı geçirgen kılmaktadır. Hem içe dönük bir kütle hem de kendi içinde geçişleri olan bu tipolojiler Topçu Evi örnekleminde olduğu gibi o döneme ait birçok konut yapısında da görülmektedir. Her odanın bir diğer odaya açılan kapısının olmasının başka bir yorumu da odalar içerisindeki ısıyı tüm eve bu yolla yaymayı amaçlamak olabilir (Şekil 5.5).

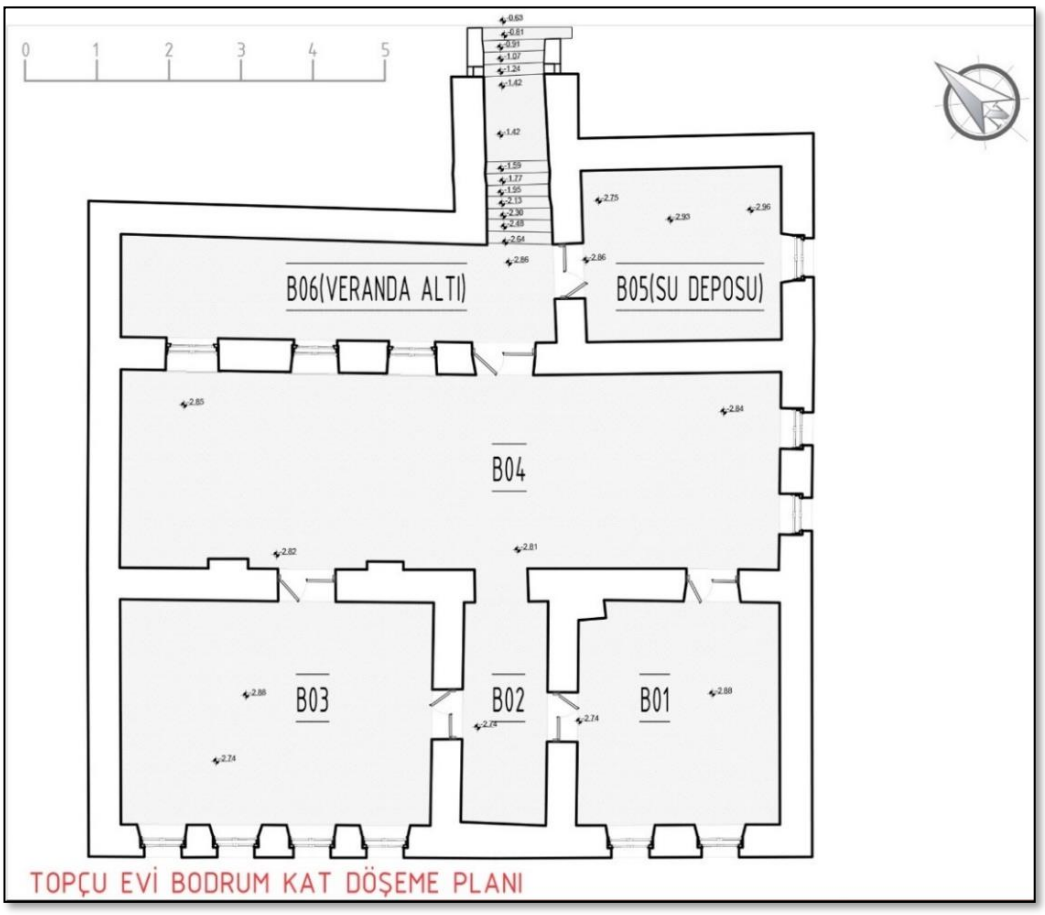

Şekil 5.4: Topçu Evi bodrum kat planı.

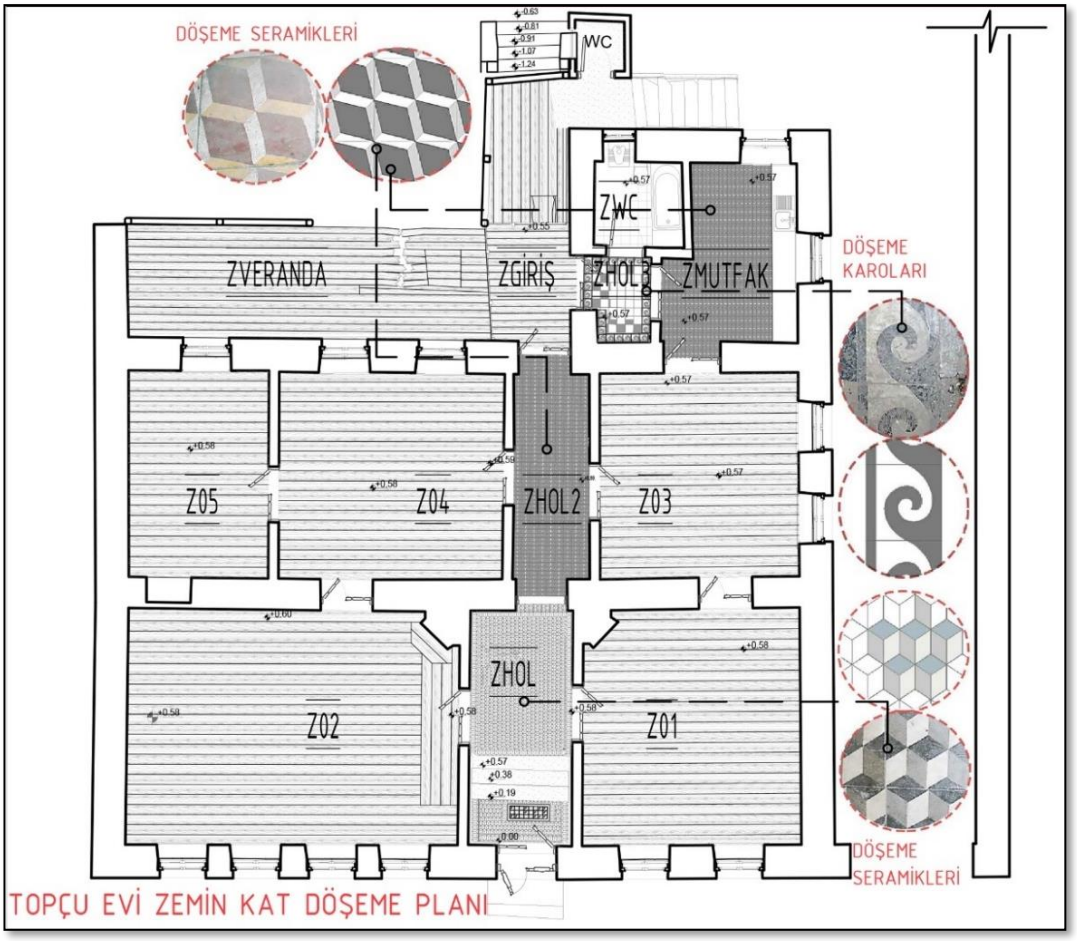
Şekil 5.5: Topçu Evi zemin kat planı.

Yapının bodrum katına avlu içinden, güneydoğu yönünden girilmektedir (Şekil 5.6). Veranda kısmının (6,21 m^2) (Şekil 5.5, 5.6) altından, üst kotu avlu olan bir merdivenle inilir. -0,63 kotundan, 12 basamak ve bir sahanlıklı 3,41 m uzunluklu yonu taşı merdivenden -2,86 kotuna inildikten sonra, sol yan tarafta, zeminde verandanın altına denk gelen B06 (26,33m^2) birimi ile karşılaşılmaktadır. Sağ yan tarafta ise günümüzde su deposu olarak kullanılan B05 (20,68 m^2) mekânı bulunmaktadır. Merdivenden inince 2,41m yine güneydoğu yönüne doğru B04 (78,33 m^2)mekanına açılan bir kapı bulunmaktadır. Bu birim zeminde hol ve odalara ayrılırken; bodrumda tek mekân olarak hizmet vermektedir. B04 biriminin batısında iki adet tuğla örgü peç bulunmaktadır (Şekil 5.6). B03 (42,48 m^2) birimine B04'teki peçlerin olduğu duvardan geçilir. Plan çizimlerine göre B04 mekânı aynı zamanda B02-HOL'e (11,40m^2) açılır. Bu birim, zemin kattaki ZHOL mahaliyle (Şekil 5.6, 5.7) aynı düşey aksta bulunmaktadır. B02-HOL mekanının doğusunda bulunan kapıdan B01 (27,21 m^2)'e geçilmektedir.

Şekil 5.6: Topçu Evi bodrum kat döşeme planı.

Yapının zemin katına kuzeydoğu cephesindeki ana giriş kapısından girilmektedir. Giriş kapısı sert iklim koşullarından korunmak için 40 cm aralıklarla iki tanedir. İçeri girildiğinde 0.00 kotundan 3 basamak (+57 cm) çıkılarak ilk hole ulaşılır. Zemin kattaki odaları birbirinden ayıran iki hol bulunmaktadır. Bu holler karşılıklı bulunan odalara geçiş için kullanılmaktadır. Zeminde beş oda, bir mutfak, bir banyo ve bu odaları birbirine bağlayan, genişlikleri farklı iki hol bulunmaktadır. Güneydoğu cephesinden girildiğinde, girişin doğu ve batı yönlerinde Z01 (28,97 m^2) ve Z02 (44,07 m^2) odalarında ısıtma sistemi olan peçler bulunmaktadır. Bu peçler bodrumdan çatıdaki bacalara kadar devam edip mekânın ısı tesisatını oluştururlar. Z01 kodlu mekân konuta girdikten sonra holde 2.5m ilerledikten sonra sağdaki ilk kapıdır. Sokağa bakan odalardan biridir. Odada Z03 (23,31) mekanına açılan bir kapı vardır. Zemini yaklaşık 25 cm genişliğinde ahşaplarla kaplanmıştır. Z01 mekanının karşısında Z02 bulunmaktadır. Bu odayı diğerlerinden ayıran en önemli özellik tavanının ve duvarlarının fresklerle bezenmiş olmasıdır. İlk holden (ZHOL: 13,84 m^2) ikincisine (ZHOL2: 8,96 m^2) geçiş, 80 cm duvar kalınlığına sahip bölücü bir duvardan sağlanır. İkinci holün (ZHOL2) doğusunda Z03 kodlu mekân, batısında ise Z04 (26,50 m^2) birim bulunmaktadır. Aynı zamanda bu hol, avlu alanına çıkmak için aktif bir sirkülasyona sahiptir. Z04 mekânının içinden Z05 (17,18 m^2) birimine geçiş bulunmaktadır. İkinci holden ZGİRİŞ (5,21 m^2) birimine varılmaktadır. Bu birim veranda (23,13 m^2) ve ıslak hacimlere geçiş sağlayan bir alandır ve Rus konut mimarisi unsurlarından olan camekanla kapatılmıştır. ZGİRİŞ mahalinin doğusundaki kapıdan girildiğinde ZHOL3 (2,66 m^2) birimi ile karşılaşılmaktadır. Bu birim kendi içinde iki alana ayrılır. Birisi ıslak hacim olarak kullanılan ZWC (4,29 m^2), öteki ise hizmet birimi olan ZMUTFAK (12,30 m^2) mahalidir (Şekil 5.7).

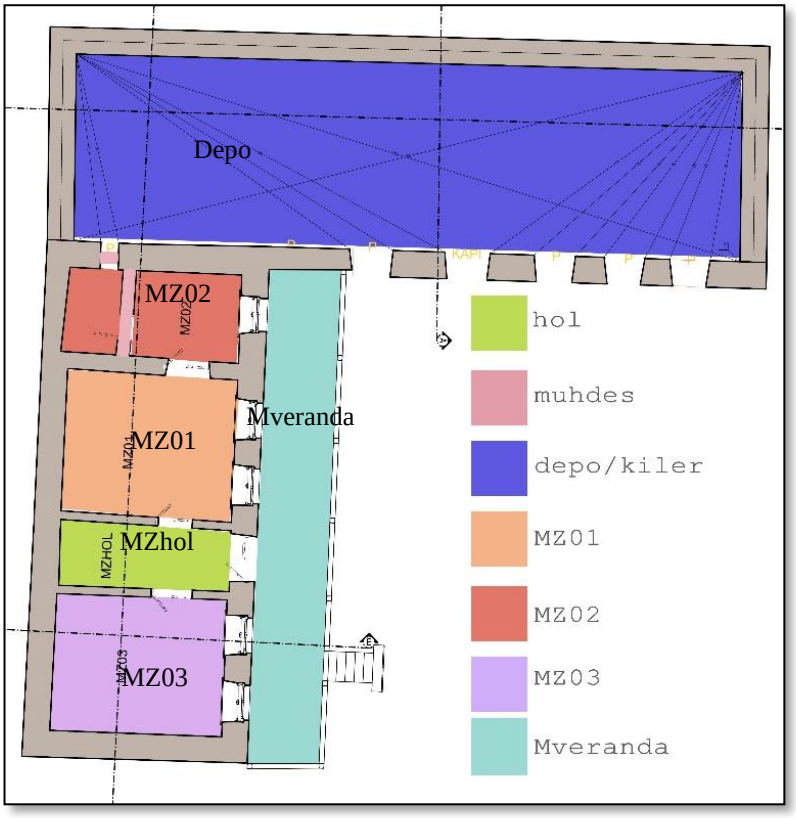

Şekil 5.7: Topçu Evi zemin kat döşeme planı.

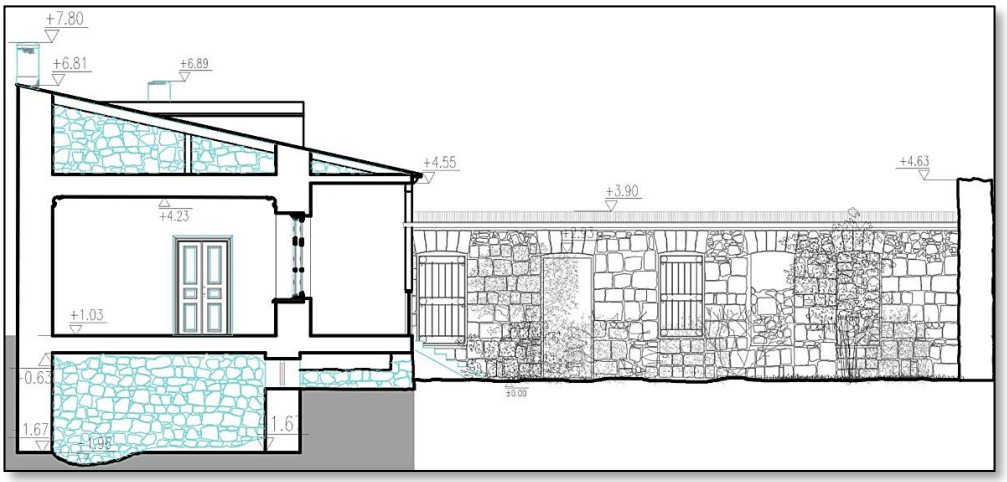
Müştemilat ve depo/atölye yapıları, esas konut olan Topçu Evi'yle avluda birbirini görecek şekilde L tipte konumlanmıştır. Parseldeki yerleşim planları bakımından Topçu Evi, müştemilat yapısı ve depo birimleri avluya bakan ve avlunun etrafında U biçiminde konumlanan üç yapıdır (Şekil 5.8).

Müştemilat yapısının verandası güneydoğu yönündedir. Verandaya (MVeranda: 32,32 m^2) 6 adet basamakla çıkılmaktadır. Bütün odaların pencereleri verandaya açılmaktadır. Diğer cepheler kör cephe olduğundan müştemilat yapısı dış mekanla bağlantıyı sadece avluya bakan kuzeybatı cephesiyle kurar ve iç mekâna da bu cephedeki giriş kapısından girer. Verandada birimlerin pencereleri (5 adet) ve giriş kapısı bulunmaktadır. Yapıda bir giriş holünün doğu ve batı yönlerinde iki adet oda, bir adet mutfak ve ıslak hacmiyle toplam 5 ayrı birim bulunmaktadır. Müştemilat girişi ortadan sağlanmıştır. MZHOL kodlu giriş holü (9,84 m^2), birbirine karşılıklı konumda olan iki adet odaya ayrılır. Holün sağındaki kapı MZ01 (22,10 m^2) birimine çıkmaktadır. Bu mekândan mutfak bölümüne (MZ02: 8,54 m^2) geçiş sağlanmaktadır.

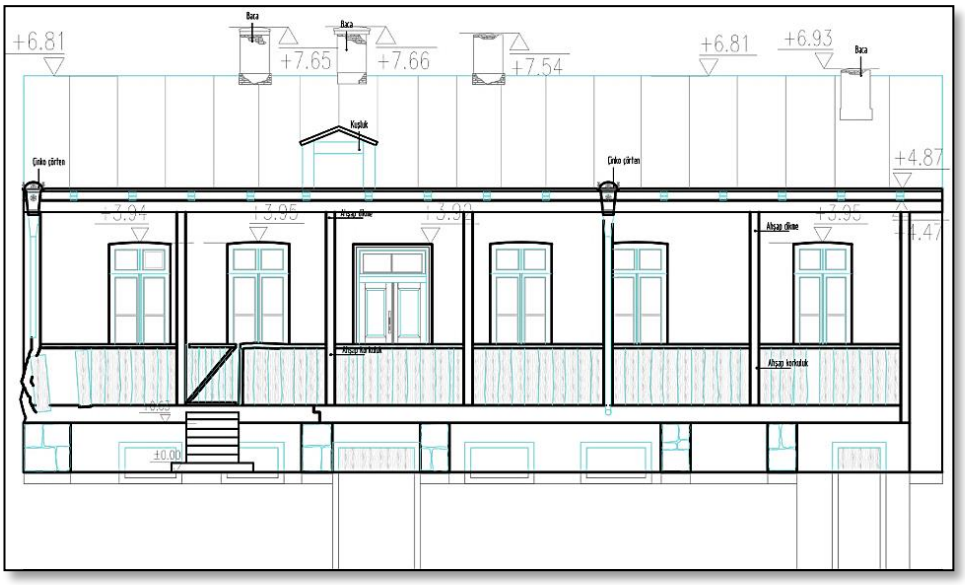
Yalnızca mutfak içinden geçişi sağlanan ve günümüzde ıslak hacme çevrilen MZ-WC (4,17 m^2) biriminin havalandırma penceresi depo yapısının içine açılmaktadır. Bu pencere özgün mimaride olmayıp, sonradan yapılan niteliksiz onarım sonrası açılmıştır (Şekil 5.8).

Şekil 5.8: Müştemilat – Depo zemin kat planı.

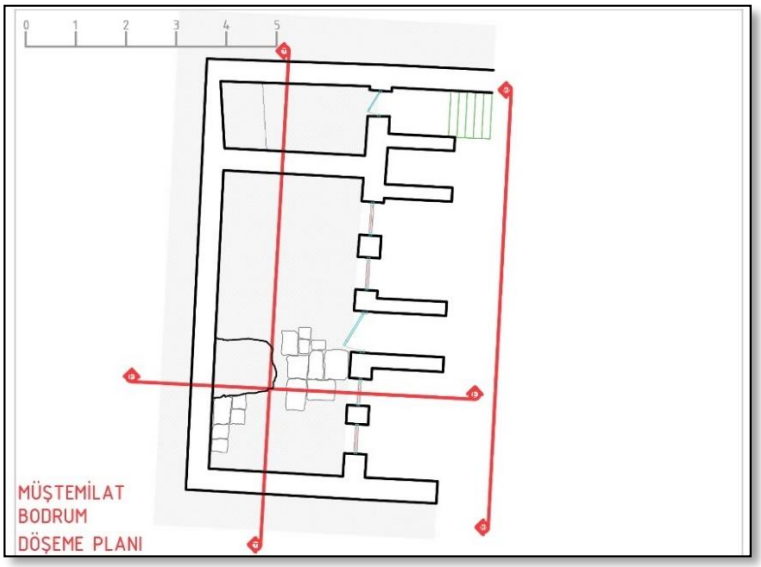

Şekil 5.9: Müştemilat kesit & Depo görünüş

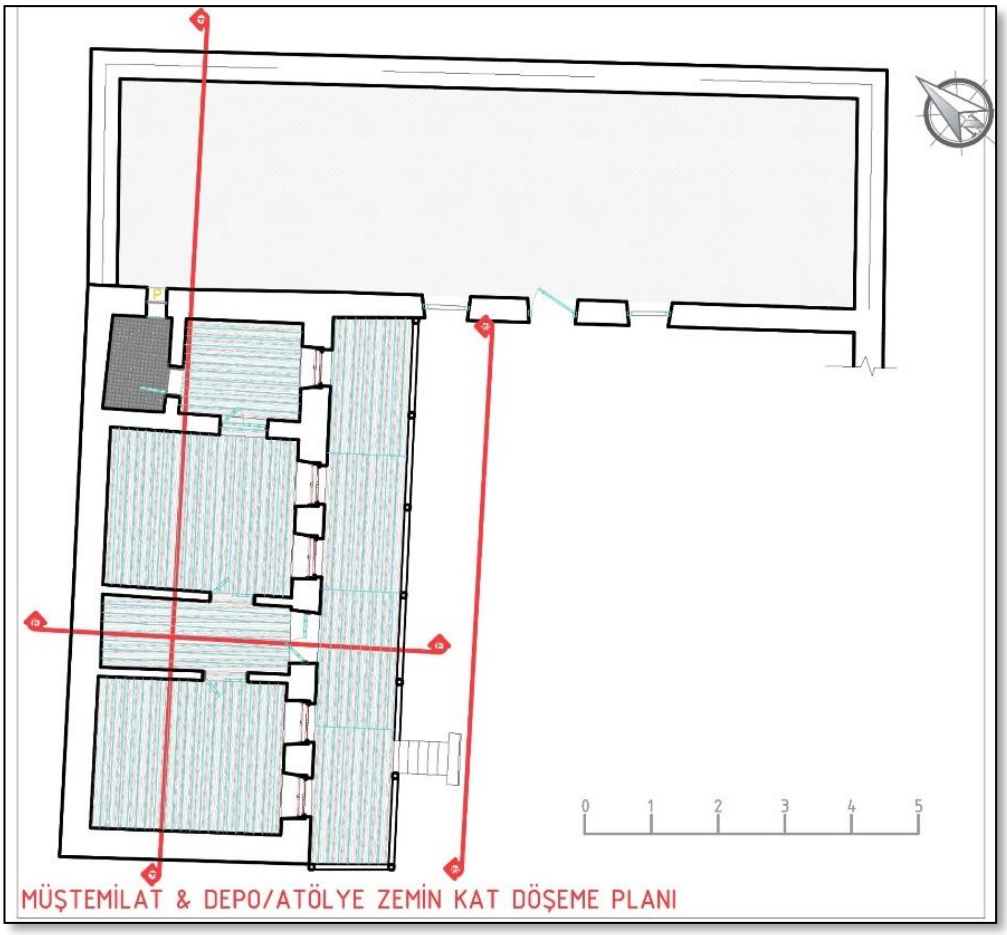

Şekil 5.10: Müştemilat güneybatı cephesi görünüşü.

Müştemilat yapısı bodrum katına iki ayrı girişle inilmektedir (Şekil 5.8). 53,65 m^2 alana sahip olan geniş mekânın özgün kullanımda ahır olduğu düşünülmektedir. Müştemilatın sağ aksında bulunan, depo birimine yakın olan ve beş adet basamakla inilen 12,90 m^2 genişlikteki birimin de kömürlük olabileceği tahmin edilmektedir. Veranda altında bulunan yarı açık kısımlar kümes hayvanlarının barınabileceği üstü korunaklı mekanlar olarak değerlendirilmiştir (Şekil 5.11).

Şekil 5.11: Müştemilat bodrum kat planı.

Şekil 5.12: Müştemilat & Depo zemin kat planları.

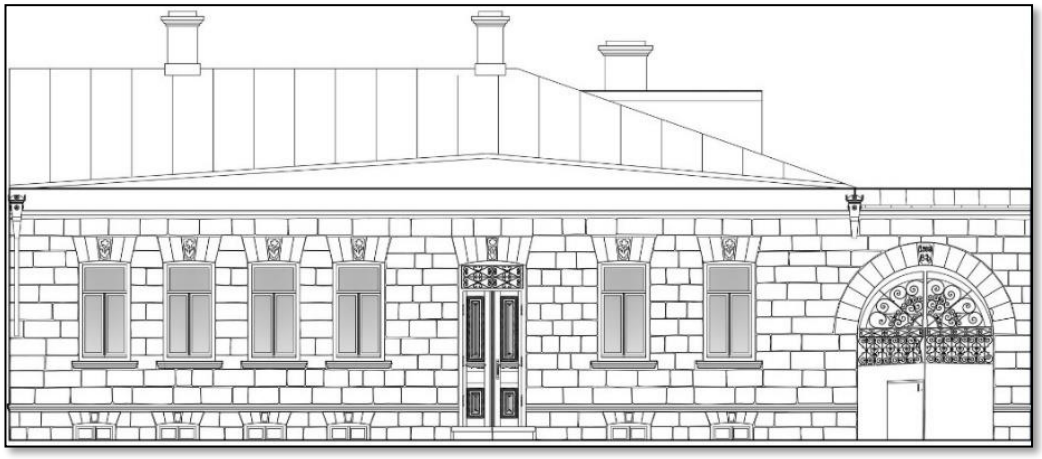
5.3.2. Cephe Özellikleri

Bölgede bulunan Rus dönemi mimarisi konut dokusu, cephe özellikleri bakımından birbiriyle benzerlik göstermektedir. Dönem cephe tipolojileri incelendiğinde Topçu Evi, 4.1.2 bölümündeki Şekil 4.10'da bahsedilen tiplerden Tip-2'nin niteliklerine sahiptir. Tip-2 (Bknz. Şekil 4.10) ana girişin orta aksta ve avlu girişinin kenarda yer aldığı tipolojidir. Cephe özelliklerinin hem kullanılan malzemelerde hem yapı elemanlarında hem de süslemelerde görülmektedir. Aynı dönem mimarisi olan Topçu Evi'nde de dış cephede yığma moloz taş duvar üzerine, bölgenin yöresel taşlarından olan kaplama olarak andezit ve bazalt taş kullanılmıştır (Şekil 5.13, 5.14).

Şekil 5.13: Topçu Evi ön cephe.

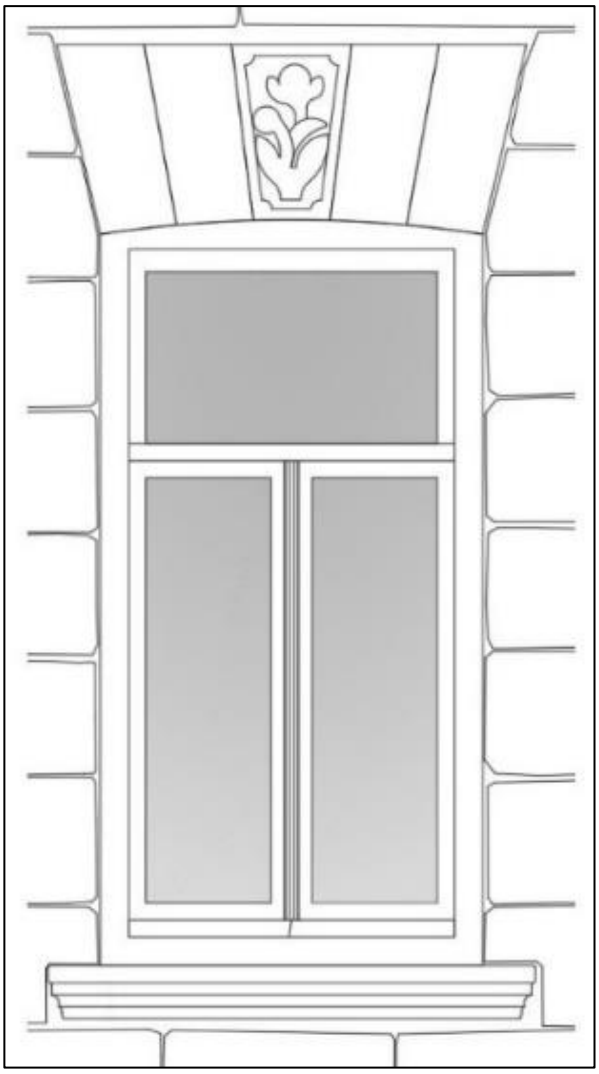
Özellikle andezit taş kolay şekil alabildiği için süsleme detaylarında tercih edilmiştir. Dış cephe genel anlamda sade bırakılmıştır. Pencerelerin ritmik düzene sahip olması, pencere üstündeki basık kemerlerin kilit taşlarındaki çiçek motifleri (Şekil 5.16), kat ve çatı silmeleri, aynı dönem mimarisinde çokça karşılaşılan öğelerden biri olan ve yapının her iki yanında bulunan çörten (Şekil 5.18, 5.20), ana giriş üzerindeki beşik saçak (sundurma), avlu kapısındaki ferforje detayları ve yine kemerli avlu kapısının üzerindeki kemer kilit taşında yapım yılı olduğu bilinen 1908 ve Ermenice -y, -f harfleri bulunmaktadır (Şekil 5.15). Bunların dışında döşeme hizasını belli eden kat silmesi ve pencere altı silmeleri mevcuttur. Özgün çatıda bulunan tuğla bacaların üst kısımlarındaki baca silmeleri de Rus mimarisinin karakteristik unsurlarındandır (Şekil 5.20). Cephe öğelerinde süs unsurları barındıran başka bir eleman ise sokağa bakan ana giriş kapısıdır. Kuzeydoğu cephesine bakan ana giriş kapısının göbeklerinde oyma desenleri mevcuttur (Şekil 5.17).

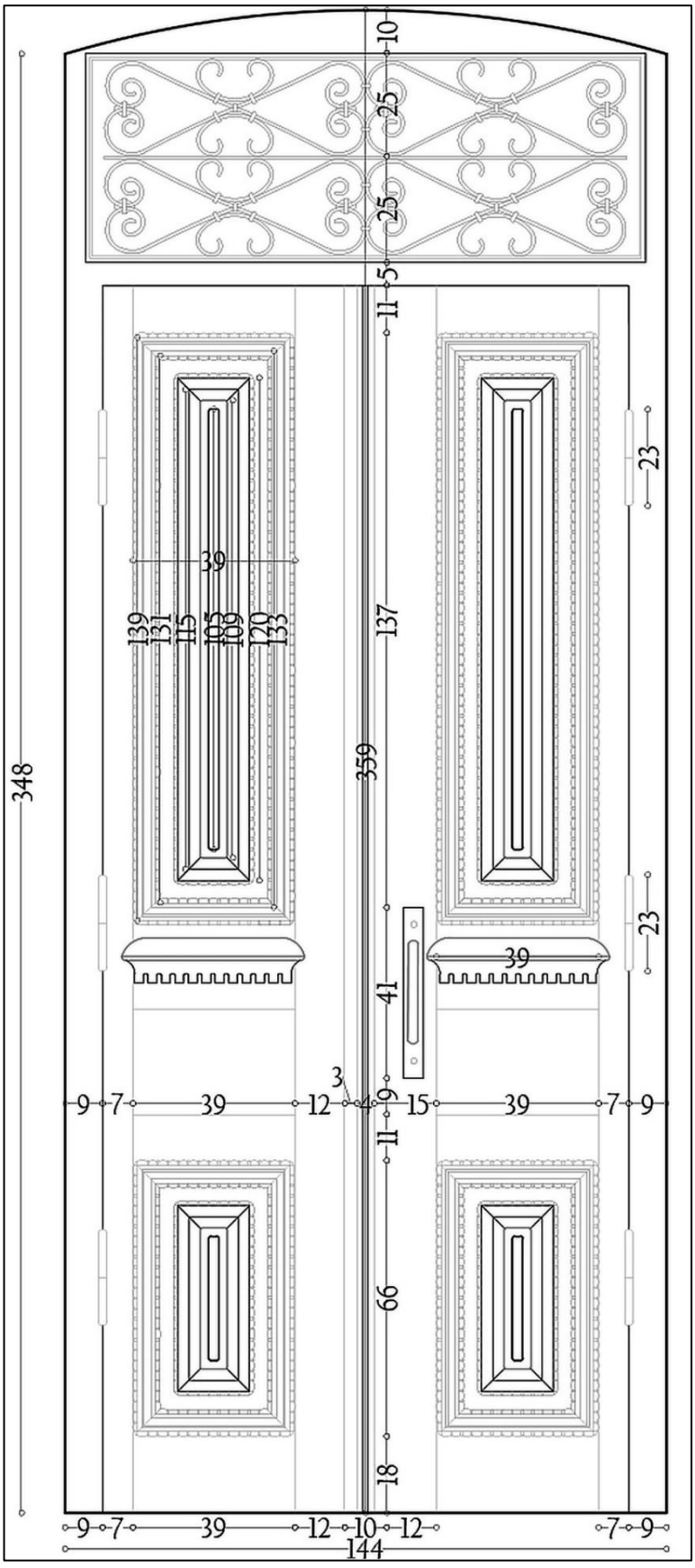
Şekil 5.14: Topçu Evi ön cephe görünüş çizimi.

Şekil 5.15: Avlu kemerli kapısı kilit taşı detayı

Şekil 5.16: Dış cephe pencere ve yassı kemerdeki çiçek motifi detayı.

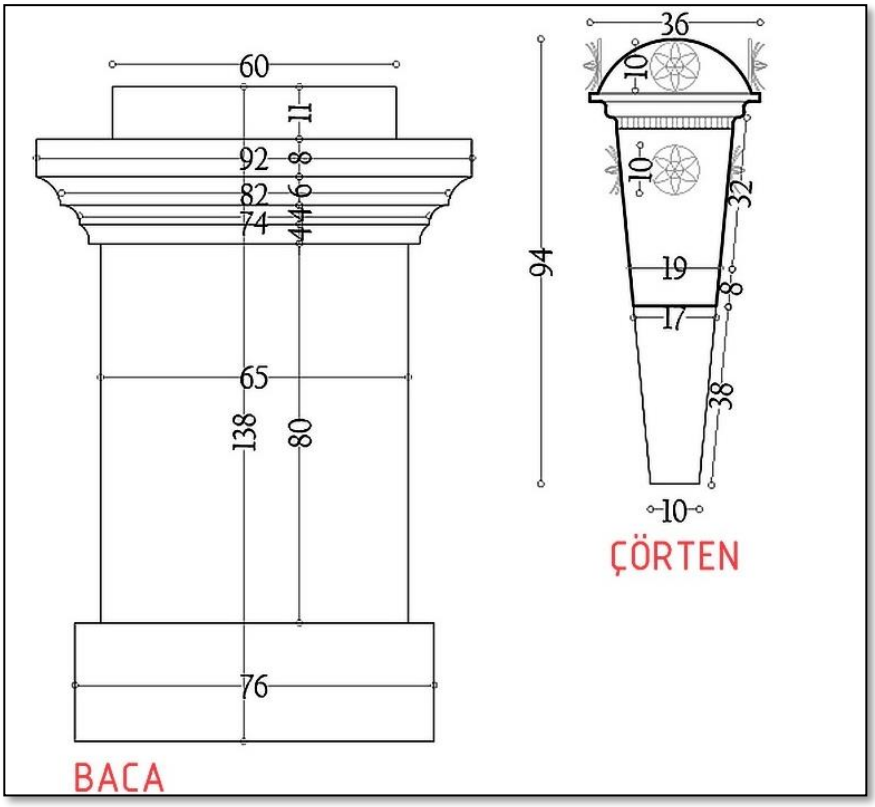
Şekil 5.17: Topçu Evi ahşap ana giriş kapısı detayı.

Şekil 5.18: Çörten detayı.

Şekil 5.19: Pencere ve kapı üstlerindeki kemerlerin kilit taşlarındaki çiçek motifleri.

Şekil 5.20: Baca ve çörten detay çizimleri.

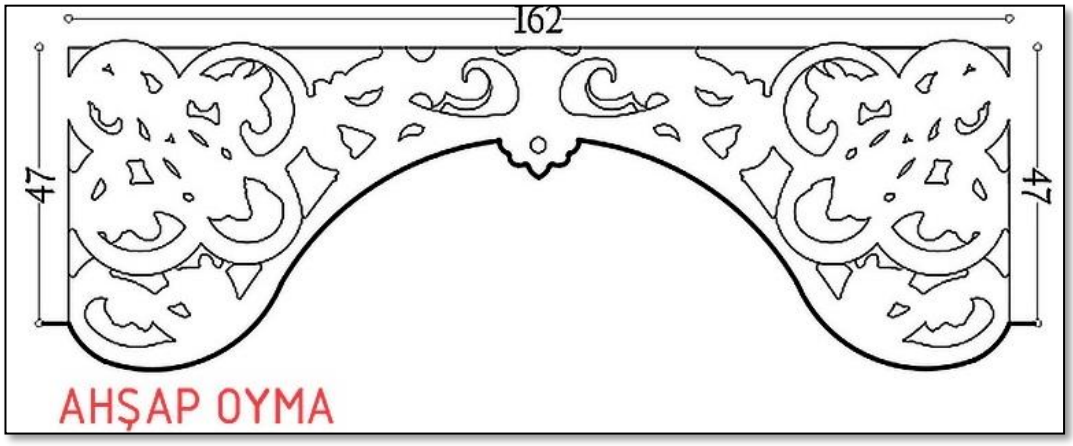
Yan duvarlar yığma moloz taş olarak bırakılmış, herhangi bir kaplama ya da süsleme yapılmamıştır. Yan bina duvarlarıyla, avluyu dışardan ayıran duvarlar aynı hattı izlemiştir ve yaklaşık olarak aynı kalınlıktadır. Güneydoğu yönüne bakan yan cephede zemin döşeme hizasının yukarısında kalan bölgeden bahçe 0 kotuna kadar bazalt taş döşenmiştir.

Avludan hayata geçişte, cephelerde farklı unsurlara rastlanmaktadır. Bu farklılığın en önemli ögesi verandalardır (Şekil 5.23). Veranda ile dışarıdan izole, fakat avluda canlı bir atmosfer sağlanmaktadır. Aynı zamanda arka cephe ön ve yan cephelerin aksine daha hareketlidir. Bunun sebebi farklı malzemelerin ve süsleme detaylarının bulunmasıdır. Arka cephe duvarı yığma moloz taş duvardır fakat ön ve yan cepheler gibi çıplak değil, boyalıdır. Günümüzde de bu cephenin boyalı olduğu görülmektedir. Buna ek olarak verandanın ahşap olması yapının arka cephesinde derinlik sağlamıştır. Topçu Evi arka cephe verandasında dikmelerde ve dikmelerin çatı saçağıyla bağlandığı yerlerde çeşitli cephe süsleri görülmektedir. Arka cephelerde de yağmur ve kar sularını engellemek amacıyla ve aynı zamanda görsel anlamda da estetik olan çörtenlerden bulunmaktadır. Veranda dikmelerinin tepe noktalarında

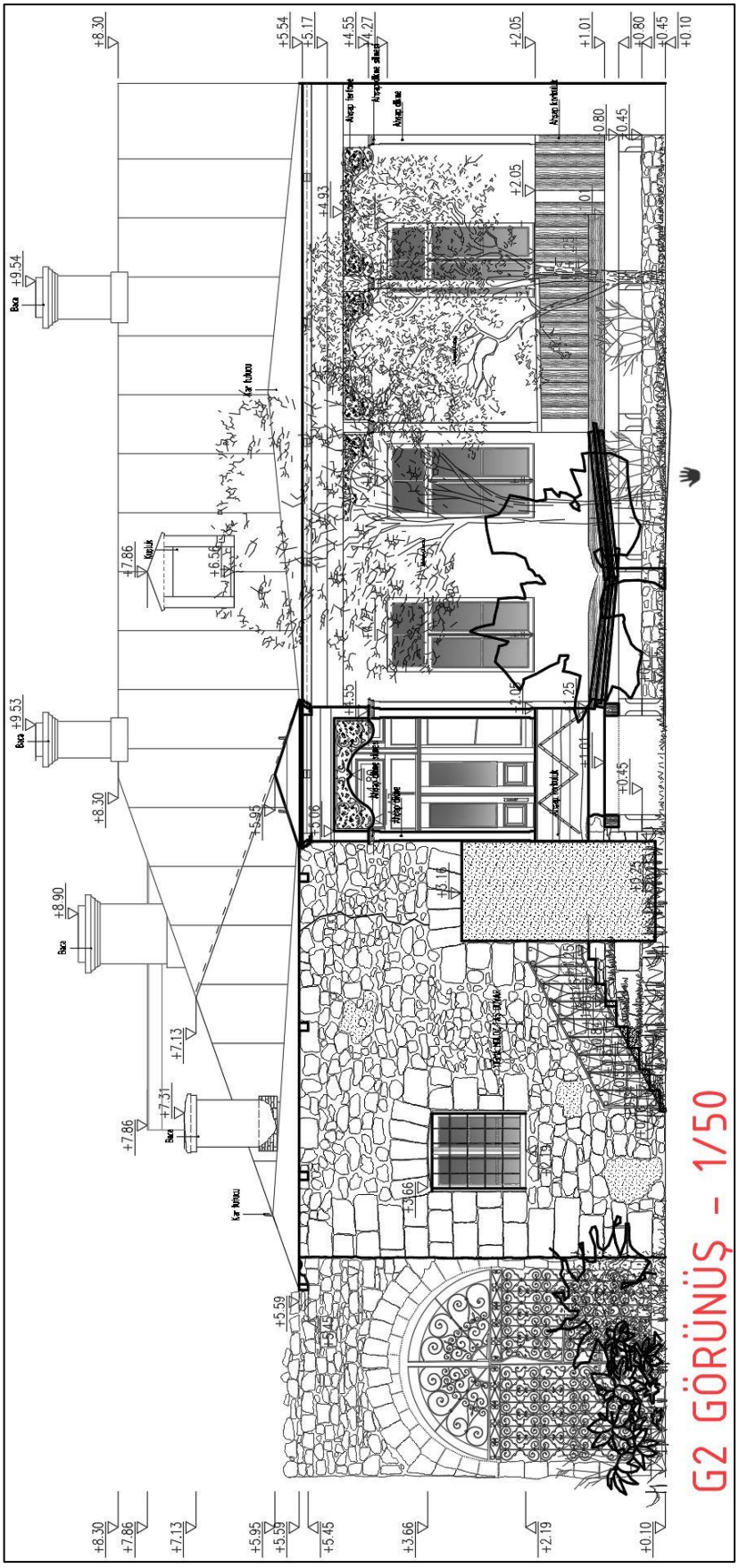
silmeler mevcuttur. Ayrıca her iki dikme arasında bulunan ahşap oyma süs elemanları, geleneksel mimari ögesi olup, cepheye hareket katmaktadır. (Şekil 5.21, 5.22).

Şekil 5.21: Topçu Evi veranda.

Şekil 5.22: Ahşap oyma detayı.

Şekil 5.23: Topçu Evi kuzeydoğu cephesi.

5.3.3. Yapım Tekniği ve Malzeme

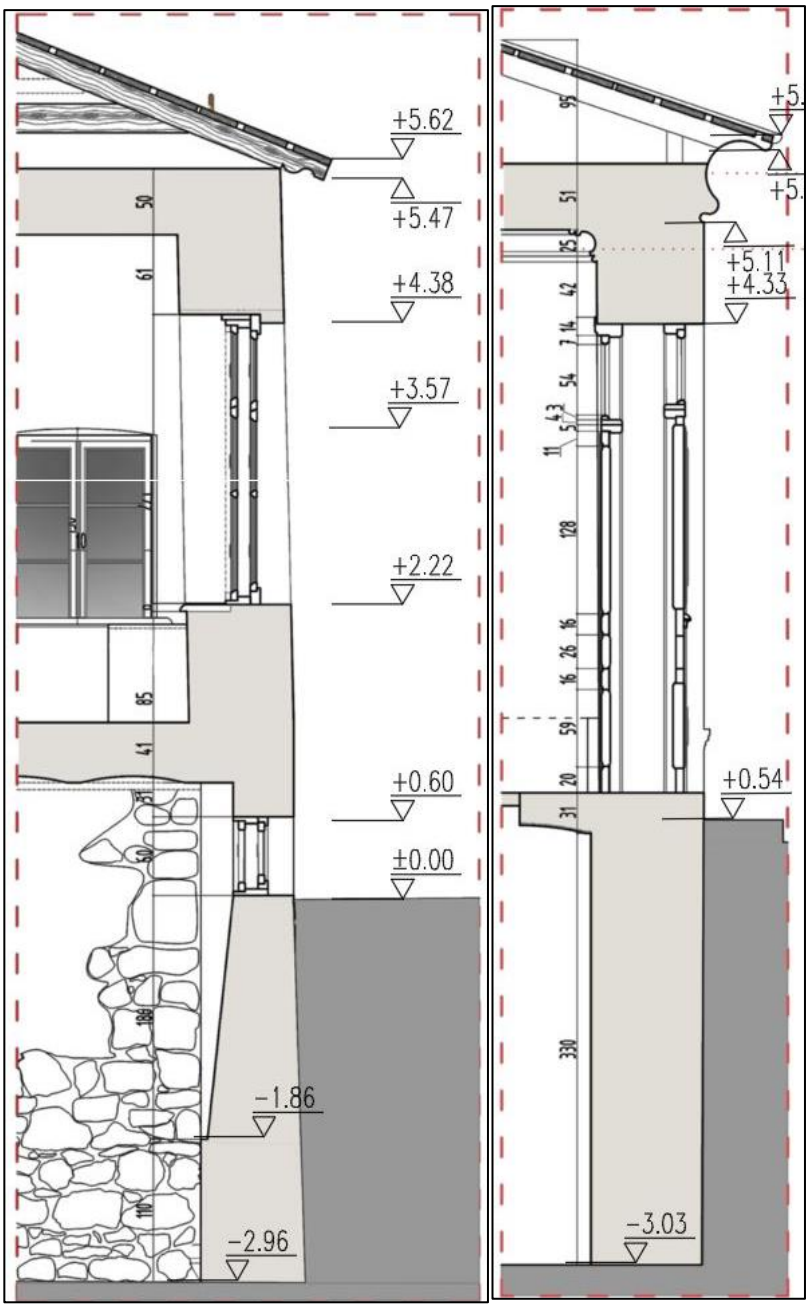
Topçu Evi yapım tekniği bölgenin geleneksel malzemeleri kullanılarak yapıldığı dönem içerisindeki üsluba ayak uyduracak şekilde kurgulanmıştır. Kars bölgesi jeolojik olarak incelendiğinde volkanik zemin özelliklerine sahiptir. Bu durum mimaride kullanılan malzemelere de olumlu olarak yansımıştır.

Aynı dönemde yapılan diğer konut yapıları gibi Topçu Evi de kalın taşıyıcı duvarlardan ve onları bölen bağdadi duvarlardan oluşmaktadır. Yapının zemin kat beden duvarları yaklaşık 80 cm kalınlığında düzgün kesme bazalt ve yığma moloz taş malzemelerinden yapılmıştır. Bodrum kat genelinde ve Bedirhan Sokak'a bakan kuzeydoğu cephe hariç diğer cephelerde kullanılan yığma moloz taş örgü, yapıda en yoğun kullanılan uygulamadır.

Beden duvarlarına oturan bölücü bağdadi duvarlar hollerde kullanılmış olup 25 cm kalınlığındadır. Osmanlı yapılarında uygulanan geleneksel bağdadi örgü sistemlerinden daha farklı olan bu teknikte, belirli aralıklarla yerleştirilen ahşap dikmelerle oluşturulan çerçevelerin arasına ateş tuğlası dizildikten sonra kireç veya horasan harcıyla birlikte sabitlenir ve üzerine çapraz örme tekniğiyle ahşap çıtalar yerleştirilir. Bu işlem harç kurumadan yapılır ki bağdadi çıtaların birbirine yapışması sağlanabilsin. Aynı işlem Topçu Evi ve müştemilatın zemin kat tavanlarında da (Şekil 5.24) ahşap kirişler arasında uygulanmıştır. Burada da ahşap kirişler arasında ahşap kaplamalar olduğu düşünülmektedir.

Şekil 5.24: Topçu Evi ZMUTFAK birimi bağdadi tavanı.

Şekil 5.25: a) Sistem detayı-1, b) Sistem detayı-2.

Topçu Evi'nde ahşap malzemenin de kullanım alanı çok geniştir. Döşemeler, kapılar, pencereler, pencere kepenkleri, veranda dikmeleri ve bazı süsleme detayları, süpürgelikler, zemin kaplamaları, çatı iskeleti gibi pek çok yapı elemanında kullanılan bu malzemenin işlemesi oldukça kolaydır. Topçu Evi döşemeleri ahşap kirişler üzerine ahşap kaplamalarla oluşturulmuştur. 30x35 cm boyutlarında kesit alanına sahip kirişler 60 ila 90 cm aralıklarla konumlanmışlardır (Şekil 5.26).

Şekil 5.26: Topçu Evi bodrum kat ahşap tavan.

Topçu Evi ve müştemilattaki zemin katlarda kullanılan kapı formları birbirinin aynısıdır. Kapı üstü camlı camsız alternatifleri olsa da temelde aynı biçimde ve ölçüde olan kapılar Rus mimarisinin özgün elemanlarındandır (Şekil 5.29, 5.30).

Şekil 5.27: Topçu Evi kuzeydoğu cephesi ana giriş kapısı oyma detayları.

Kapıların ve pencerelerin üzerinde demir kapı sürgüsü bulunmaktadır. Bu sürgüler özgün mimari elemanlar olup çift kanatlı kapının veya ahşap kepenklerin bir kenarında olup, kapı veya kepenk kapandıktan sonra diğer taraftaki kancaya geçirilir (Şekil 5.28).

Şekil 5.28: Rus mimarisi özgün demir kilit sistemi.

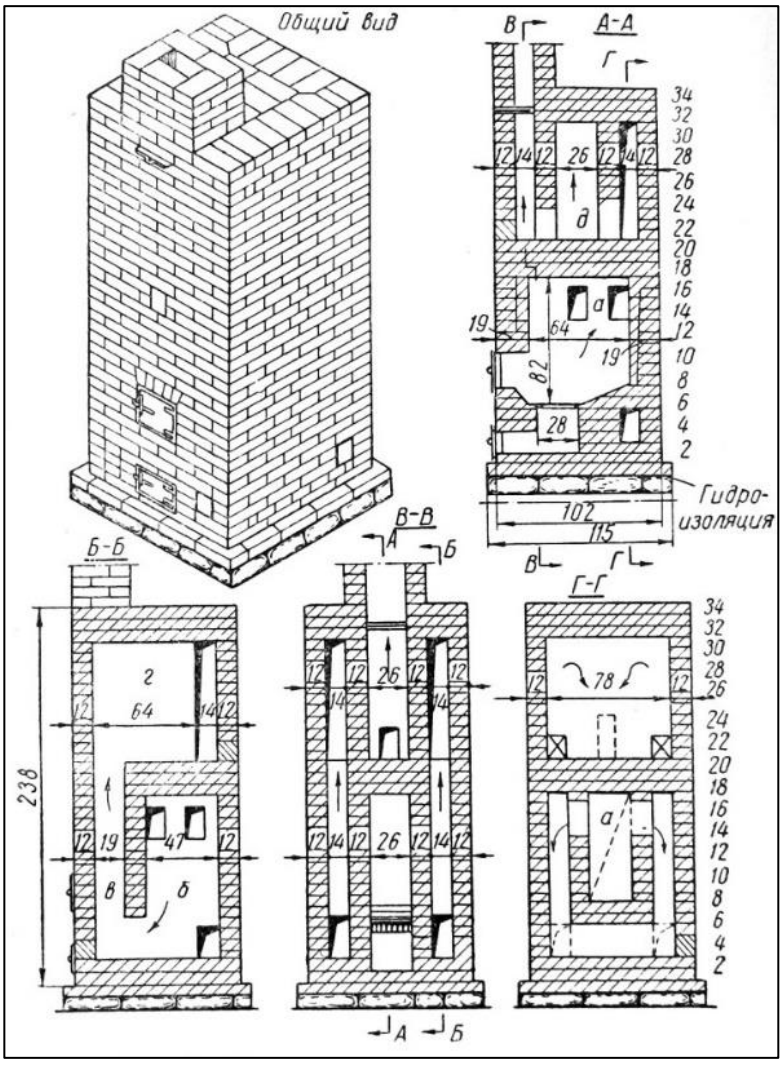
Şekil 5.29: Topçu Evi ön giriş holü ve ahşap dış kapı.

Şekil 5.30: Odaları birbirine bağlayan kapılar.

Konutlar için adeta bir gösteriş simgesi olan peçler hem ısıtma sistemi olarak hem de dekorasyon öğesi olarak kullanılmaktadırlar. Çokgen, dörtgen ve yuvarlak hatlı formlara sahip olmalarıyla beraber malzeme olarak sac, demir veya tuğladan yapılmış olmaları çeşitlerini arttırmıştır (Çiftçi, 2000). Aynı zamanda dekoratif olarak değerlendirildiklerinden dışı bezemeli, oymalı ve desenli türleri de oldukça yaygındır.

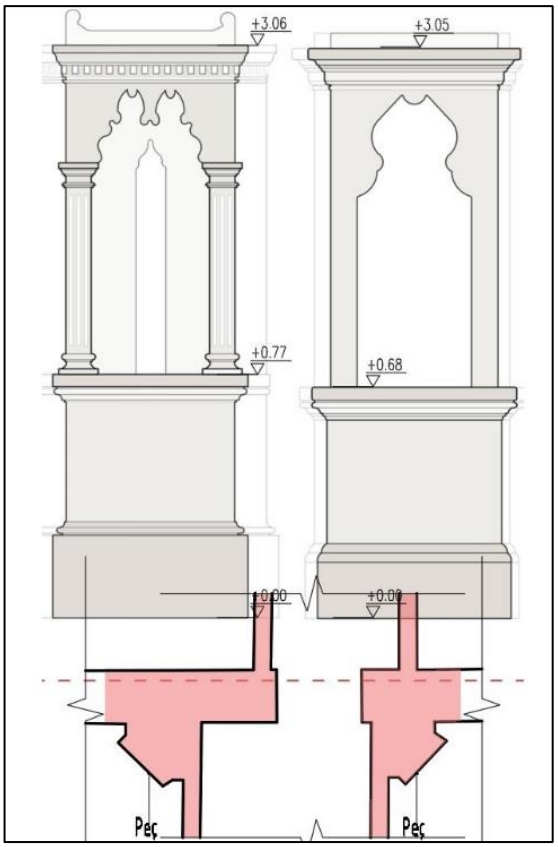
Topçu Evi'nde peçler bodrumdan çatıya taşıyıcı duvarlar üzerinden uzanan bir ısıtma sistemi halinde bulunmaktadır. Toplamda üç adet olduğu tespit edilen peçlerin ikisi zemin katta bulunup, dekoratif maksatla da yararlanılmaktadır. Birisi bezemeli salonda (Z02), diğeri karşısındaki (Z01) odadadır (Şekil 5.32). Bodrum kattaki peç ise bodrumda ve baca açıklığında kendini gösterip, zeminde duvar arasında kaybolmaktadır. Topçu Evi'nde peçlerin içinde ısı dağıtımını sağlayan tuğlaların bodrumdan bacaya devam ettiği tespit edilmiştir.

Şekil 5.31: Peç ısıtma sistemi.

Peçler odun ateşiyle yanarlar. Peçlerin işlevlerini tam yapıp her odaya ısıyı dağıtabilmesi için çok fazla odun gerekmektedir. Taş duvarların kalın oluşu ve yalıtım sağlamaları ısınan peçlerin ve duvarların uzun süre sıcak kalmasını sağlar. Bunların sonucunda iç mekân uzun süre sıcak kalmaktadır. Peçlere verilen ısı, duvar içerisinde tuğla veya taşlar aracılığıyla yayılmasının yanı sıra duvarların içinden bir labirent gibi oluşturulan sac boru sistemi de kullanılmaktadır (Denisenko, 2015).

Zemin kattaki dekoratif olan iki peç, planda çokgendir. Dış bükey ve iç bükey kenarları taşıyıcı duvarların ve odaların köşelerine tam olarak oturmaktadır (Şekil 5.32, 5.33).

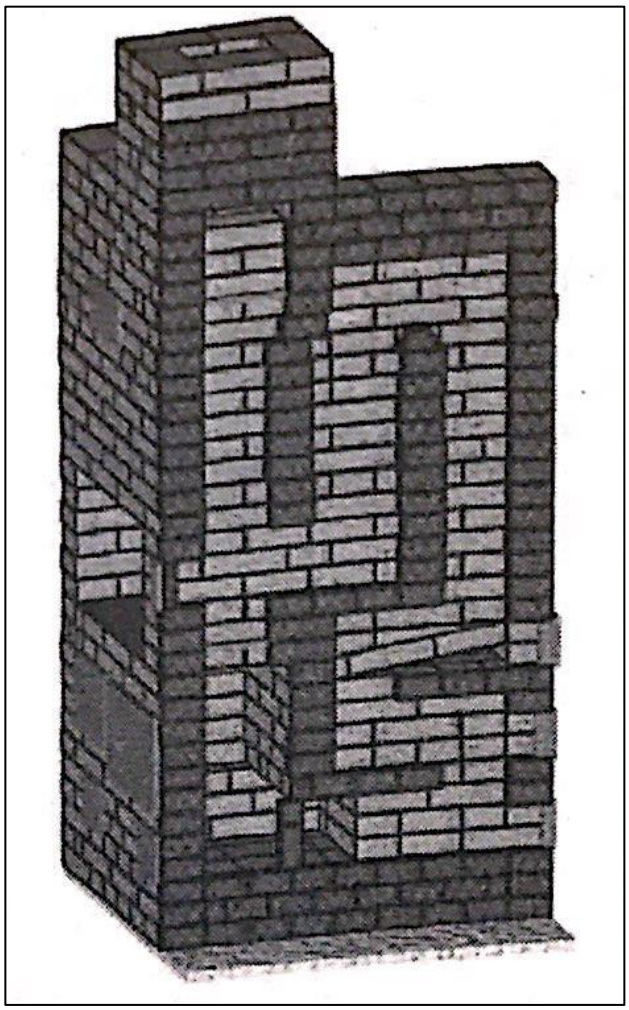

Şekil 5.32: Topçu Evi peçleri görünüş ve plan çizim detayları.

Şekil 5.33: Topçu Evi zemin kattaki peçler.

Isıtma sistemine değinilecek olursa, hamamların ısıtma sistemlerine benzer şekilde kurgulandıkları görülmektedir. Taşıyıcı duvarların kalınlıklarından yararlanılarak, peçte yakılan odunla oluşan ısının duvar içinde açılan kanallardan tüm yapıyı dolaşarak ısıtması sağlanmıştır. Bu sistemde açılan kanal vesilesiyle mekanlar uzun süre ısısını korur, fakat yeterli ısının sağlanabilmesi için çok fazla yakıt harcanması gerekmektedir (Şekil 5.34) (Çiftçi, 2000).

Şekil 5.34: Peç sisteminin strüktür içindeki anlatımları.

Peçlere yakıtların yerleştirilebilmesi ve yanan yakıtların küllerinin birikip, toplanması için üst üste iki kapak bulunmaktadır. Bu kapaklar bazı mekanlarda duvarların peçli kısımlarında, bazılarında ise peçli duvarın arka yüzünde yer alır. Topçu Evi'nde bu peçlerden birinin kapakları peçin dayandığı duvarların arka yüzünde, diğerinin kapağı ise peçin olduğu duvar yüzeyinde bulunmaktadır (Şekil 5.35).

Şekil 5.35: Peç yakacak koyma kapağı.

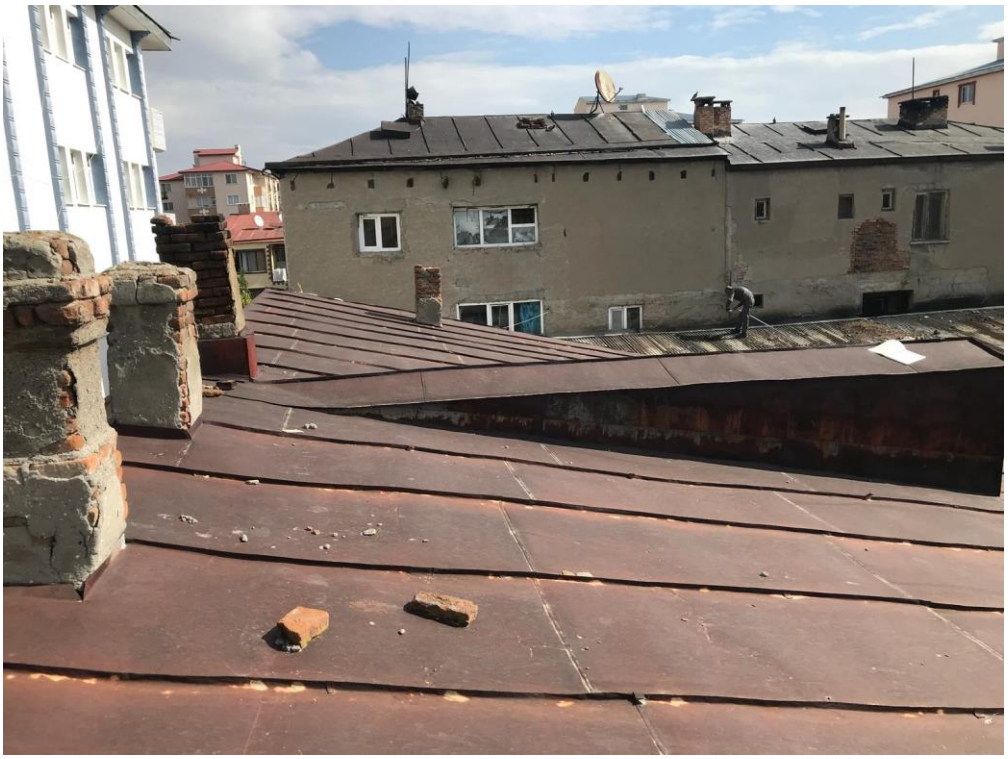
Topçu Evi çatı özellikleri açısından diğer geleneksel Rus yapılarıyla aynı unsurları barındırır. İklim koşullarının zorlu geçtiği ve yaklaşık 5-6 ay boyunca kar yağışı ve buzlanmanın olduğu kentte, çatılar eğimlidir. Çatı kaplama malzemesi olarak düz galvaniz sac kullanılmaktadır (Şekil 5.36, 5.38). Çatı sistemi olarak Topçu Evi'nde kırma çatı tercih edilmiştir. Müştemilatta ve depoda ise tek yöne eğimli çatılar yapılmıştır (Şekil 5.38). Kar ve su tahliyesi oldukça önemli olduğundan, o döneme ait hemen her Rus mimarisi yapısının çatısında olduğu gibi kar tutucular, dereler ve çörtenler bulunmaktadır. Çatı saçağı bulunmamaktadır. Topçu Evi çatı eğimi yaklaşık %30-40 arasındadır. Çatı içine geçişi sağlayan iki adet kuşluk, peçlerin ve mutfağın duman tahliyesini sağlayan 4 adet baca bulunmaktadır. Müştemilatta da bir adet kuşluk, dört adet baca bulunmaktadır.

Şekil 5.36: Topçu Evi çatı örtüsü.

Şekil 5.37: Topçu Evi çatı iskeleti.

Şekil 5.38: Müştemilat çatı.

5.3.4. Bezemeler

Sokağa bakan odalardan biri olan freskli salon (Z02) evin en geniş ve en özgün mekanıdır. Dörtgen olan tavana dört köşede simetrik yerleştirilen melek figürleri, tavan süslemelerinin ana hattını oluşturmaktadır. Bu dört aynı freski birbirinden ayıran unsurlar aynı çerçeveler içine çizilen farklı manzara resimleridir. Bu resimlerde ortak olan en belirgin özellik su öğelerinin kullanılmasıdır. Odanın özgün tavan göbeği de kabartmalı şekilde yapılmış ve üçüncü bir boyut kazanmıştır (Şekil 5.39).

Şekil 5.39: Topçu Evi freskli salon detayları.

Freskli salon Z02 biriminde tavan dışında; pencerelerin olduğu duvar hariç (Şekil 5.40) geri kalan üç duvarda tanımlı çerçeveler ve çerçevelerin içine de manzara resimlerinin olduğu görülmektedir. Aralıklı olarak resmedilen manzaraların dışında kalan boşluklar da yine süslü bir anlatımla çerçevelenmiştir.

Şekil 5.40: Topçu Evi freskli salon pencereli cephe.

İç mekânda bezemelerin bulunduğu salonda yapılan incelemeler sonucu önemli veriler elde edildi. Bezemeli salon özelinde doğru bilgi ve yorumları edinmek amacıyla Harvard Üniversitesi Mimarlık ve Sanat Tarihi Profesörü Joseph Koerner ile sağlanan e-posta yazışması sonucu şu bilgilere ulaşıldı (Koerner, 2020):

"Melekler ve ait oldukları süslemeler sadece süs amaçlıdır. Yapraklar ve spiraller belki süs kitaplarından veya şablonlardan olabilir. Popüler kaynaklardan geliyor gibi görünüyorlar (kartpostallar ve benzerleri). Manzaralar tarz ve tür olarak farklı görünüyor, ancak sembolizme dair herhangi bir şey olduğu söylenemez. Nereden geldiklerine dair hiçbir fikir olmasa da sadece pitoresk "görünüm" oldukları yorumlanabilir, şekil ve formlardan oluşturulabilir. Görünüşe göre bu odada çizim yapmak için birden fazla sanatçının varlığından söz edilebilir: biri arabeskler için, biri simetrik figürler/kadınlar için ve bir tanesi de manzaralar için. Resmin formatı Rokoko saray duvar resimlerinden geliyor olabilir. Burayı resmedenler tarafından muhtemelen bilinmeyen; Raphael ve diğer ressamlar tarafından Rönesans İtalya'sında ortaya çıkarılan ve "grotesk" olarak adlandırılan Roma duvar resmine dayanan bir süs stilidir. Ancak bunun bir sembolizm olmadığı ve ressamların bu kaynağı bilemeyeceği söylenebilir. Meleklerin çerçevelediği manzara resimleri 19. yüzyılın sonlarındaki İzlenimci manzarayı anımsatmaktadır. Bu kadar ayrıntılı bir çerçevede radikal biçimde küçültülmüş bir tablonun varlığı çok ilginç olmakla birlikte, bu çizimlerin ya bir çalışmadan, belki bir Rus tablosundan kopyalandığı ya da tipik olarak manzara çizen biri tarafından boyandığı çıkarımı yapılabilir." (Şekil 5.41, 5.42, 5.43)

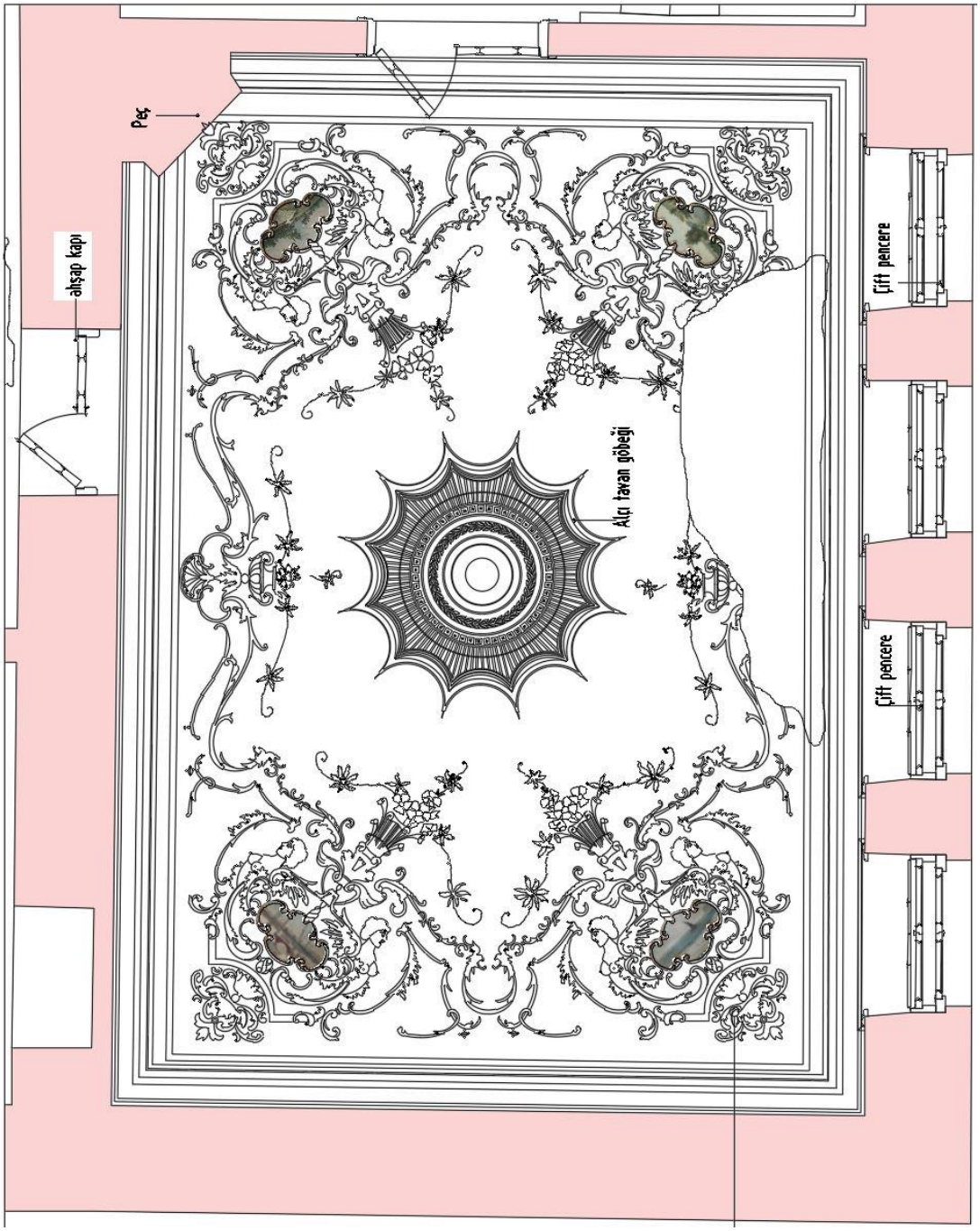
Şekil 5.41: Topçu Evi freskli salon tavan bezemeleri.

Şekil 5.42: Topçu Evi freskli salon tavan bezemeleri.

Şekil 5.43: Topçu Evi freskli salon tavan bezemeleri.

Şekil 5.44: Bezemeli salon tavan planı rölövesi.

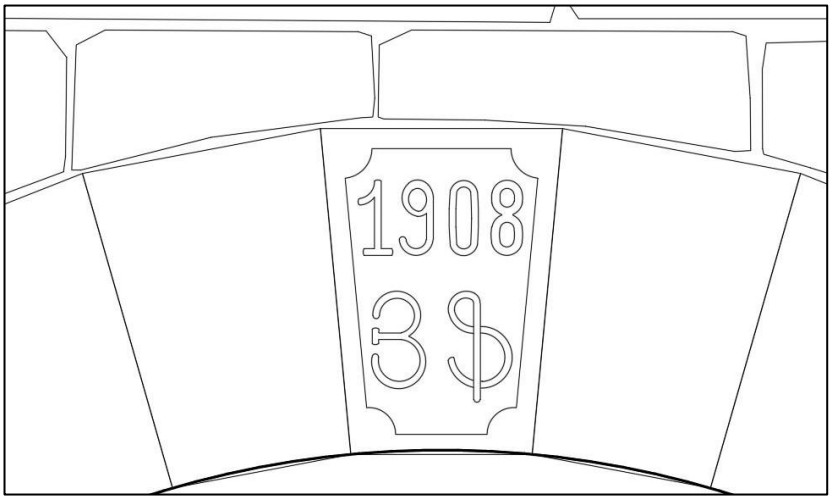
Şekil 5.45: Topçu Evi Freskli Salon.

Manzara resimleri arasında Şekil 5.46'daki köprü, Kale eteklerinde Sultan III. Murat'ın emri ile Lala Mustafa Paşa tarafından yapılan Taş Köprü olduğu yorumu çıkarılabilir. Osmanlı Dönemi'ndeki imar çalışmaları sırasında yapılan bu köprü, 1715 yılında yaşanan taşkın sırasında yıkılmış ve geriye sadece ayakları kalmıştır. Daha sonradan yeniden inşa edilen köprünün bir gözü bu manzara freskinde betimlenmiş olabilir (Şekil 5.46).

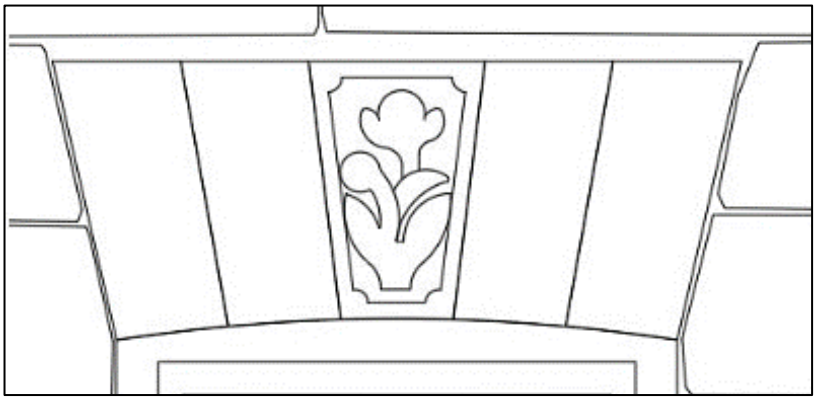

Şekil 5.46: Duvar bezemeleri – ortadaki bezemede taş köprü.

Avlu kemerindeki tarih ve Kiril alfabesinden iki harf (-y, -f) Bu harflerin de kesin olmamakla birlikte yapının sahibi olan Ermeni aileye ait olduğu ön görülmektedir (Şekil 5.47). İlk harf adın, ikincisi soyadın baş harfleri olduğu düşünülmektedir. Ön cephesi oldukça sade olan yapının ahşap oymalı bir kapısı, aynı ölçülerde cepheye ritmik olarak dağılmış pencereleri, pencerelerin üzerinde basık kemerler, kat silmeleri ve dönemin hemen her yapısında rastlanan çinko malzemeden çörtenler bulunmaktadır. Pencere üstüne andezit taştan yapılmış basık kemerlerin kilit taşlarındaki çiçek motifi (Şekil 5.48) oymalar natüralist olarak değerlendirilebilir. Avlu kapısındaki ferforje detayları yine natüralist geçişlerle ve simetrik bir düzenle sağlanmıştır.

Şekil 5.47: Kemerli avlu kapısındaki tarih ve Kiril alfabesinden harfler.

Şekil 5.48: Kilit taşlarındaki çiçek motifi.

Şekil 5.49: Topçu Evi dış cephe görünüş çizimi.

İç mekân olarak incelendiğinde Topçu Evi Kars'ta ayakta kalan en nitelikli yapılardan biridir. Bu durumda sanatsal öğelerin çok büyük bir payı vardır. Her odanın tavan göbeklerinin alçı süslemeleri ya yine doğadaki motiflerden ilham alınarak ya da belli bir ritim sağlanarak yapılmıştır.

5.4. Topçu Evi'nde Tespit Edilen Bozulmalar ve Nedenleri

Bir yapıyı doğru ilkelerle, tasarımlarla, malzemelerle ve uygulamayla inşa etmek gereklidir. Bu süreç eski eserlerde de aynı önemi taşımaktadır. Öyle ki, eski eserlerde bu durum daha da hassaslaşır. Var olan bir yapıyı özgüne bağlı kalarak onarmak, iyileştirmek, düzeltmek ve gelecekte oluşacak bozulmaların önüne geçmek gereklidir.

Topçu Evi; planlama, yapım tekniği ve bezeme özellikleri bakımından geleneksel dokuya ait karakteristik unsurlar sergilemektedir. Bu unsurlar geleneksel tekniklerle uygulanmış ve bir asrı geçen süre içinde günümüze kadar ulaşabilmiştir. Ancak insan kaynaklı ve çevresel faktörlerin zaman içerisinde yapıda oluşturduğu tahribat, bu özgün sivil mimarlık örneğini büyük ölçüde yıpratmıştır.

Gerekli belgeleme, analiz ve tespitlerin yapıldığı Topçu Evi birçok koruma sorunu bulunan terk edilmiş bir yapıdır. Burada karşılaşılan koruma sorunları ve mevcut rölöve çizimlerinin üzerinde bu bozulmaların tespiti, restitüsyon esaslı müdahale kararlarının doğru alınması adına önemli bir aşamadır. Bozulma paftasında kat planları ve kesitler üzerinde yapılan çalışmada yapı elemanlarındaki kısmi tahribatları irdelenmiştir (Şekil 5.50).

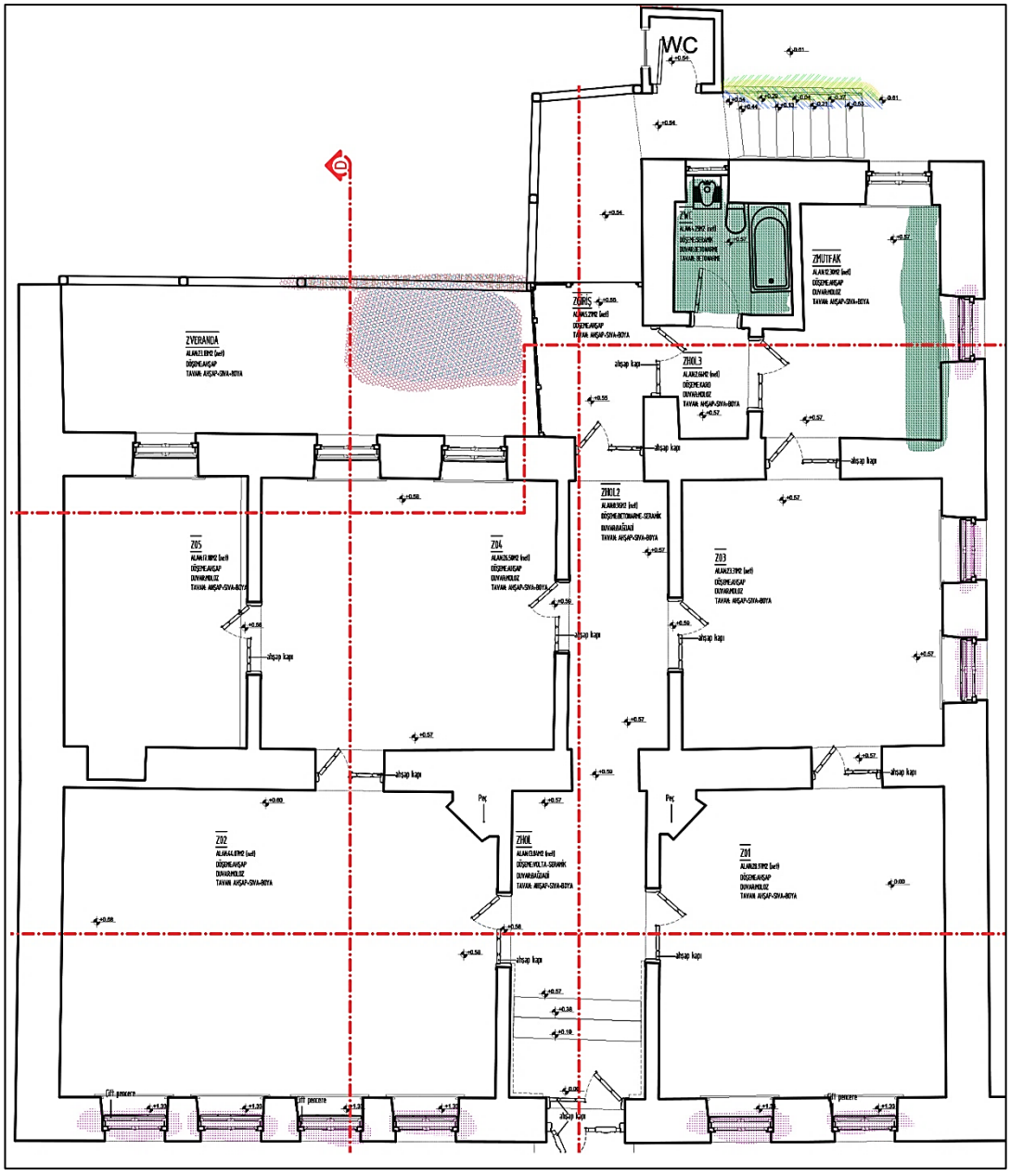

Şekil 5.50: Topçu Evi mevcut rölöve çizimleri üzerine işlenen bozulma analizi lejantları.

Bozulma analizi yapı elemanları, malzemeler ve yapım tekniği ele alınarak oluşturulmuştur. Konut genelinde tespit edilen bozulmalar ve sebep olan faktörler gruplandırılmıştır. Esas konut olan Topçu Evi dışında müştemilat yapısı ve depo/atölye için de yapılan bozulma paftaları, kat planları, tavan planları, kesit ve görünüşleri de içeren kapsamlı bir çalışmadır (Şekil 5.51, 5.56, 5.59, 5.60).

Topçu Evi zemin katında görülen bozulmalar genel hatlarıyla pencerelerde, ıslak hacimlerde ve verandada kendini göstermektedir (Şekil 5.51). Pencerelerin çerçeveleri özgün halleriyle bugüne geldiğinden birtakım fiziksel yıpranmalar ve biyolojik oluşumlar mevcuttur. Pencerelerin cam kısımları neredeyse tüm bina genelinde kırıldığı için yapı dışarıdan gelen olumsuz etkilere karşı savunmasız bir haldedir (Şekil 5.52). Rus mimarisi konut dokusu yapı elemanlarından olan ahşap kepenkler Topçu Evi'nde de mevcuttur. Zemin kat pencereleri aracılığıyla iç mekânda bozulmaya sebep

olan unsurları dışarıda tutmak için ahşap kepenklere önemli görevler düşmektedir. Günümüzde kullanılmayan Topçu Evi'ndeki ahşap kepenkler yapıyı koruma işlevini hala sürdürmesine rağmen çok büyük hasarlar almamıştır (Şekil 5.53).

Şekil 5.51: Topçu Evi zemin kat planı bozulma analizi.

Şekil 5.52: Topçu Evi ahşap pencerelerinde görülen bozulmalar.

Şekil 5.53: Rus mimarisi geleneksel yapı elemanlarından ahşap kepenk.

Zemin kat planında asıl dikkate alınması gereken ve yapı için büyük oranda tehdit oluşturan kısım verandada bulunmaktadır. Verandanın aldığı hasar mevsim geçişleri, sert iklim koşulları gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bakımsızlık ve yapı terkinin de etkilerinin görüldüğü arka bahçede kontrolsüzce büyüyen otlar,

budanmamış ve kendi kendine kurumuş ağaçlar verandada yapısal hasara sebep olmuşlardır. Bunlara ek olarak çatı yalıtımının kar yüküne ve buzlanmaya bağlı olarak ahşabın çürümesine sebep olması veranda dikmelerindeki direnci düşürmüştür. Kopan dikmeler ahşap veranda zemininde de büyük oranda hasara sebep olmuştur (Şekil 5.54).

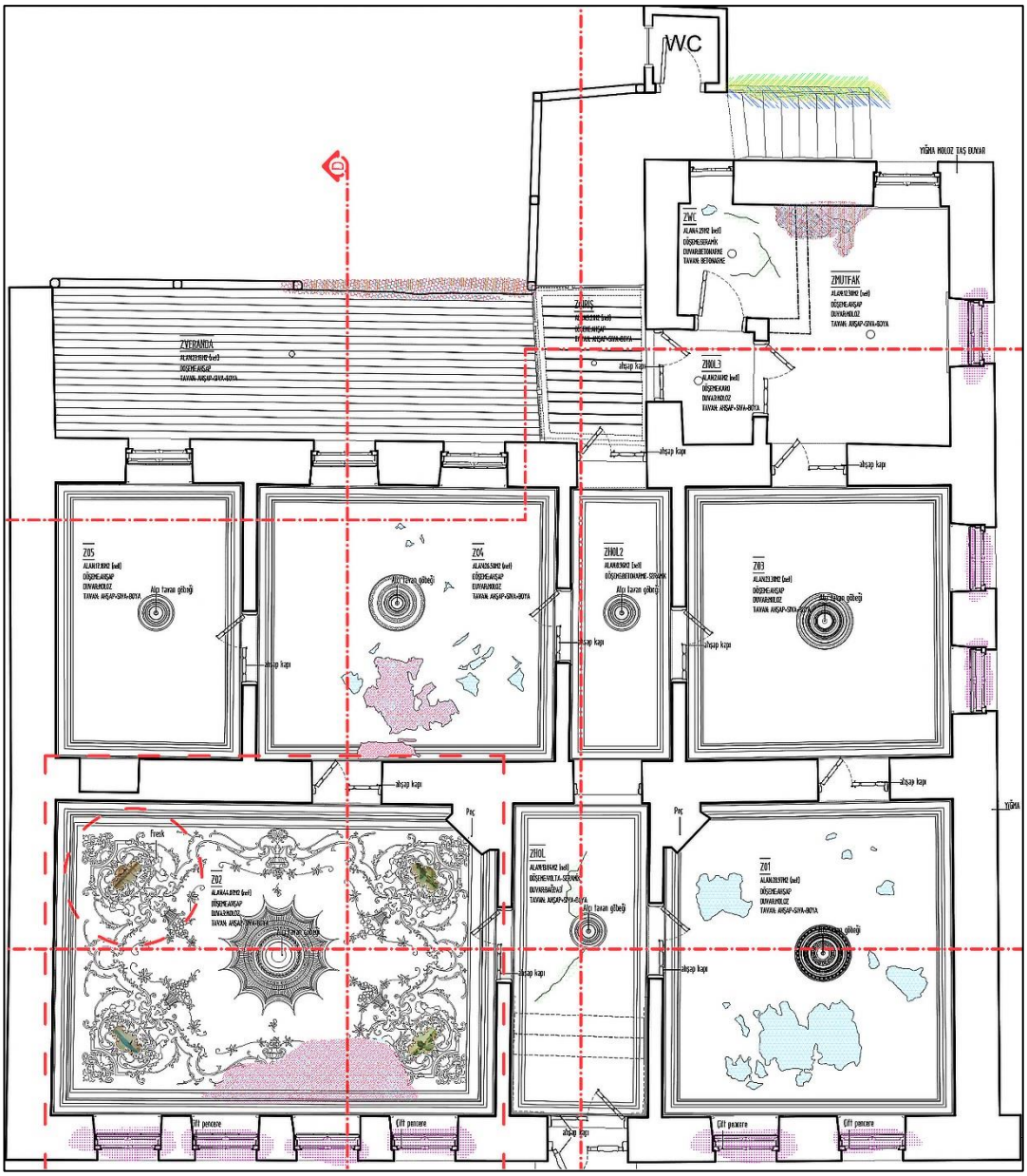
Şekil 5.54: Topçu Evi verandasındaki hasar.

Zemin kat planında göze çarpan diğer bozulmalar da ıslak hacimde ve hizmet biriminde görülen niteliksiz onarımlardır. Bunların haricinde yapının güneybatı cephesindeki arka giriş merdivenlerinin korkuluklarında korozyon görülürken, basamak diplerinde bitki oluşumları tespit edilmiştir (Şekil 5.55).

Şekil 5.55: a) Topçu Evi güneybatı cephesindeki merdivenlerde görülen bitki oluşumları, b) Korkuluklardaki korozyon.

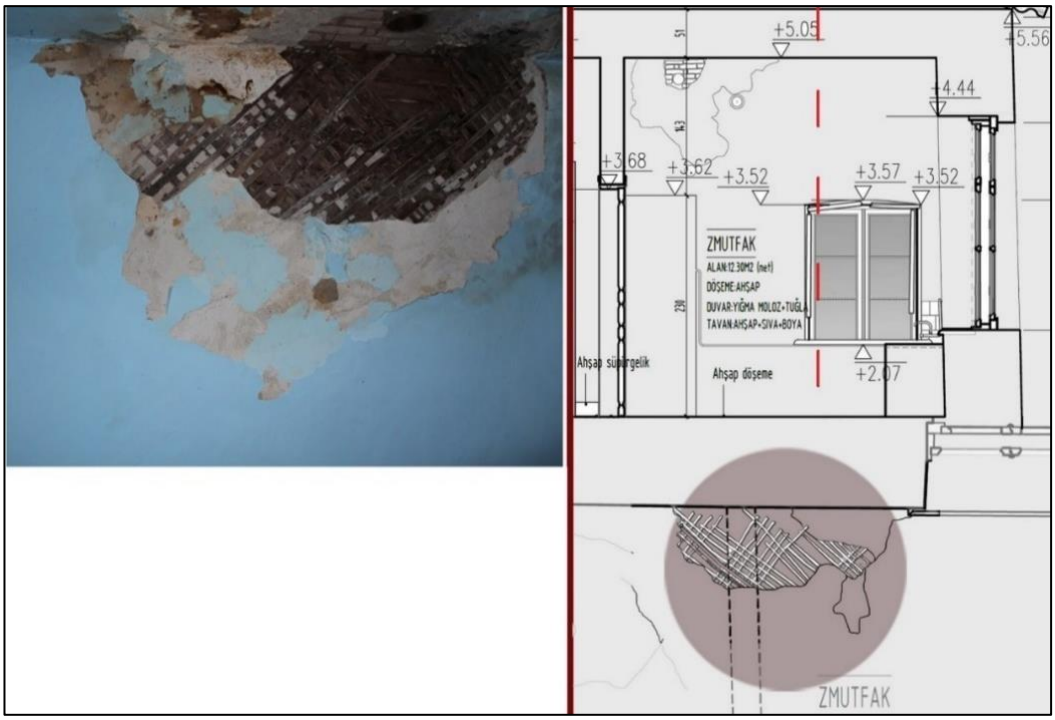
Zemin kat tavan planında tespit edilen bozulmalar genellikle mekânın havasız kalmasından kaynaklı sıva- boya dökülmeleri ve çatıdaki yalıtım problemlerinden kaynaklanan tavan sehimleri, ahşap malzeme kayıpları ve çürümeler şeklinde alt başlıklara ayrılabilir (Şekil 5.56). Zemin kat tavan planında en ciddi problemler Z02 bezemeli salonda ve ZMUTFAK hizmet biriminde görülmektedir. Z02 birimi yapının en karakteristik mekanlarındandır. Tavanındaki bezemelerin korunmasına dair herhangi bir kalıcı iyileştirme yapılmadığından yalıtım problemi, tavandaki sağlam olan kısımları da tehdit etmektedir (Şekil 5.57). Çatı yalıtım sorununun çözülmemesi durumunda ZMUTFAK birimindeki halihazırda çürüyen ahşap tavan ve bağdadi çıtalar da daha geniş alanda hasara sebep olacaktır (Şekil 5.58).

Şekil 5.56: Topçu Evi zemin kat tavan planı bozulma analizi.

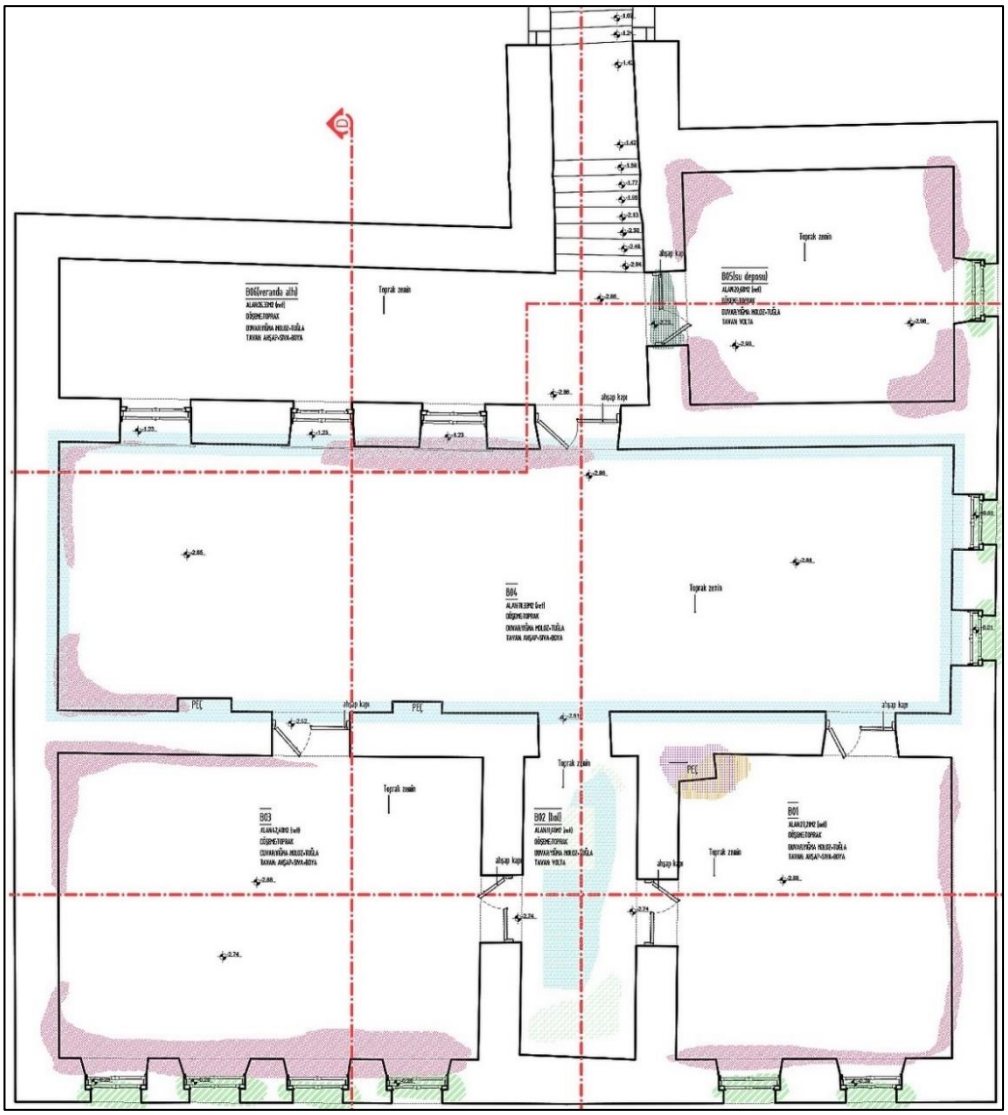

Şekil 5.57: Z02 birimindeki yalıtım sorunu.

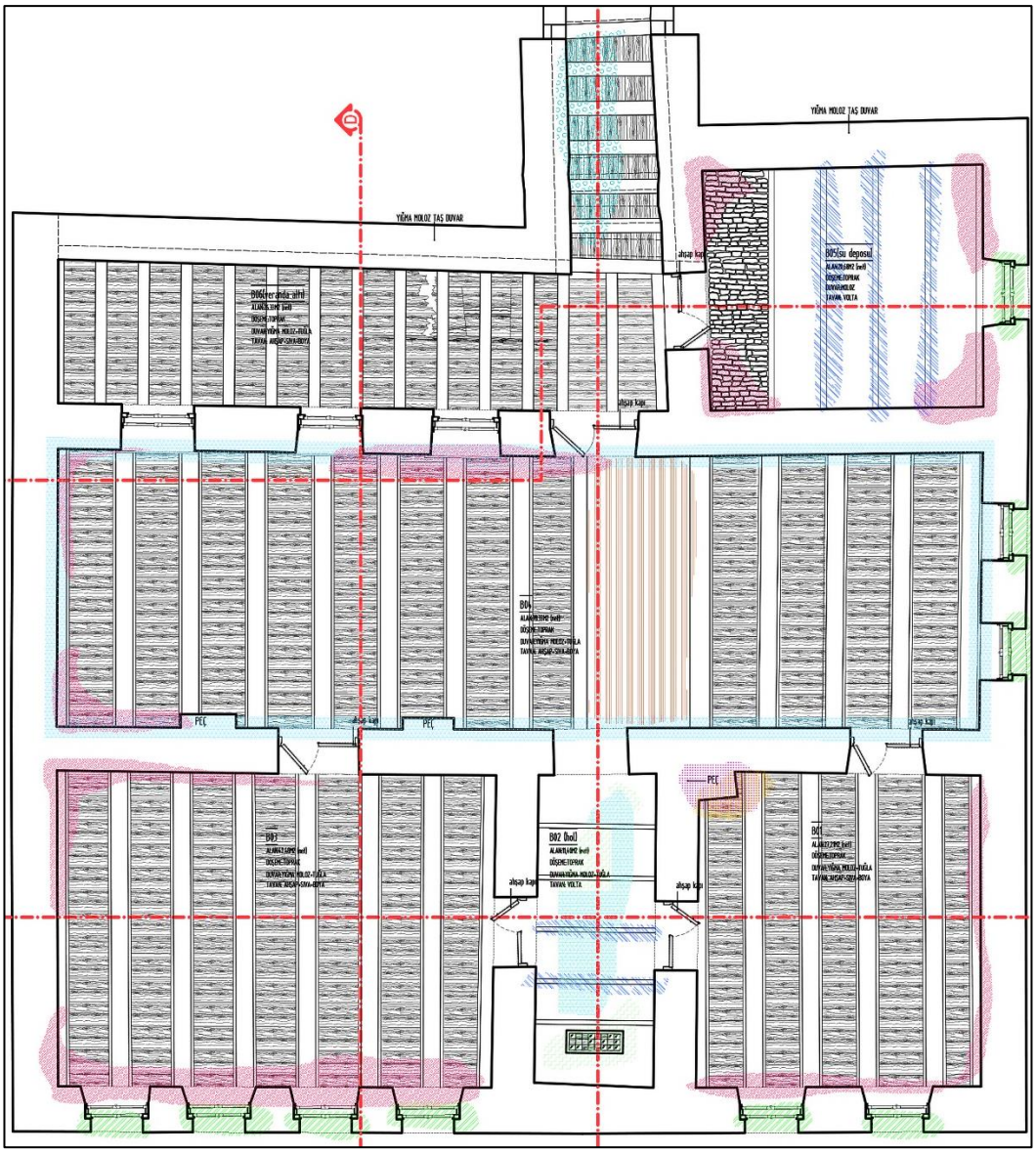
Şekil 5.58: a) Topçu Evi mutfak birimi bağdadi örgüsünde görülen hasar, b) Çizim detayı.

Topçu evi bodrum kat tavan ve döşeme planlarındaki sorunların geneli rutubet kaynaklıdır. Bu durum ahşap malzemelerde kısmi çürümelere, biyolojik oluşumlara, tuğlalarda nem kaynaklı malzeme kaybına, demir profillerde korozyona sebep olmaktadır (Şekil 5.59).

Şekil 5.59: Bodrum kat planı bozulma analizi.

Bodrum pencerelerinin camlarının kırık olması ve mülk sahiplerinin pencereleri önlem amaçlı naylonla kaplaması uzun vadede karşılaşılan sorunlara çözüm olamamıştır. Kaldırım seviyesindeki bodrum pencereleri, yağmur ve kar sularının içeri girmesine sebep olduğundan, bu katta rutubet seviyesi oldukça yüksektir. Rutubetin, moloz taş duvarların derzlerine de ciddi zarar verdiği tespit edilmiştir (Şekil 5.60).

Şekil 5.60: Topçu Evi bodrum kat tavan planı bozulma analizi.

5.4.1. İnsan Kaynaklı Bozulmalar

Büyük kaynak ve emek harcayarak yapıyı yaratan insan, hatalı kullanım, kirlilik, vandalizm, terk, savaş gibi etkenlerle onun bozulmasında yine büyük bir rol oynamaktadır (Eyüpgiller & Zakar, 2018) r. Her ne kadar tarihi yapıların bir süre sonra kullanılmaması o yapıya zarar vermekteyse, insanlar tarafından kötü kullanımı da büyük zararlar vermektedir.

5.4.1.1. Bakımsızlık-Terk

Tarih boyunca devletler arasında pek çok kez el değiştiren ve savaşlara maruz kalan Kars kenti bu süreç boyunca meydana gelen göçlerle ve değişen kültürlerle beraber yıkımlara ve yeniden yapımlara gebe olmuştur. 40 yıllık Çarlık hakimiyeti döneminde yapılan birçok konut yapısı, 1918 yılından sonraki savaş ve birkaç belirsiz yılda ilk terk sürecini yaşamıştır. Daha sonrasında âtıl kalan konutlar, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kente göç eden halkın barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla yeniden kullanılır duruma gelmiştir. Sanayileşme ve endüstrinin Kars'ta yoğun olduğu 1900lü yılların son dönemlerinde, köyden kente göçün arttığı bir ortam oluşmuştur. Bunların yanı sıra açılan üniversite ve sağlanan imkanların artmasıyla kent cazip bir yer haline gelmiştir. Bütün bunlar konut ihtiyacını doğurmuştur. Bu dönemlerde gelişen teknoloji ve endüstriyle beraber, geleneksel konutlardansa yeni modern apartmanlar daha cazip gelmeye başlamıştır. Bu da beraberinde ya tescillenmemiş parseldeki eski eseri yıkıp yerine yeni yapım sistemlerinin kullanıldığı bir konut inşa etmeyi ya da yapı terkini getirmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Topçu ailesinin mülkü olan ve 1990ların sonu 2000lerin başına kadar kullanıldığı bilinen ve sonrasında âtıl kalan konutta, yukarıda bahsedilen durumlara rastlanmıştır. Günümüzde kullanılmayan parsel, bazı mülk sahiplerinin çeşitli sebeplerden dolayı ilgisiz kalması sonucu, satılığa çıkarılmıştır. Bakımsızlık ve yapı terkinin en belirgin sonuçları arasında avluda yetişen bitkiler ve ağaçların yapının hem çatısına hem de temeline zararıdır. Bu sorun yapının tüm cephelerinde tespit edilmiştir (Şekil 5.61).

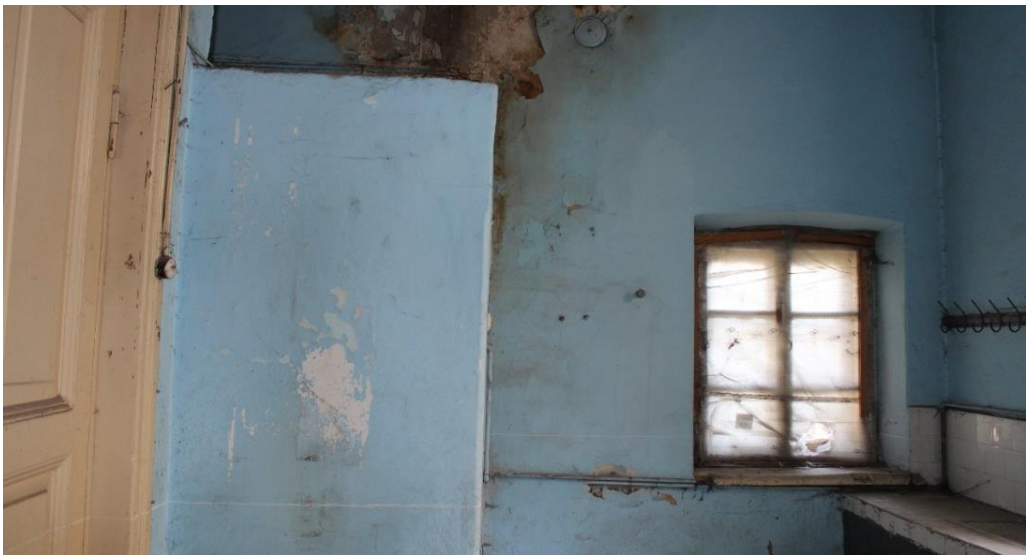

Şekil 5.61: Topçu Evi'nin oturduğu parseldeki bakımsızlık sonucu âtıl durumda olan depo.

Bakımsızlık ve yapı terkinin getirdiği bir diğer olumsuz sonuç ise sert iklim koşullarının yarattığı tahribatın yıllar içerisinde yapıya ciddi zararlar vermesidir. Topçu Evi örnekleminde bunun en belirgini çatıdan alınan kar sularının, çatı içerisindeki yalıtımı zaman içinde tahrip ederek zemin kat bağdadi tavanını çürütmeye başlamasıdır. Yapının kullanılması durumunda bu sorunların periyodik bakımlar sayesinde yaşanmayacağı düşünülmektedir (Şekil 5.62).

Şekil 5.62: Freskli salon-Çatıdan alınan kar suyunun bezemeli tavanı çürütmesi.

Şekil 5.63: Bakımsızlık & yapı terki.

Topçu Evi verandasının çatısında görülen ciddi tahribat veranda tavanını, ahşap dikmeleri, ahşap korkulukları, süsleme öğelerini ve döşemeyi onarılamaz hale getirmiştir. Buna çatının yalıtım problemlerine ek olarak bahçede zaman içerisinde yetişen bitkilerin ve kuru ağaç dallarının yine bakımsızlık sonucu verdiği hasarın sebep olduğu öngörülebilir (Şekil 5.64).

Şekil 5.64: Topçu Evi veranda.

Yapı temelinde oluşan yoğun nem, iklimsel faktörlerden ve yalıtım problemlerinden kaynaklanmaktadır. Topçu Evi'nde ve müştemilat yapısında toprak zeminin su alması sonucu oluşan hasar kılcallık etkisi ile zeminden duvarlara kadar çıkmıştır. Bu sorun bodrum katlardaki hemen her mekânı etkilemiş vaziyettedir (Şekil 5.65).

Şekil 5.65: Topçu Evi bodrum kat- toprak zemin suyu, rutubet ve neme bağlı sorunlar.

5.4.1.2. Vandalizm

Özellikle aynı dönem konut mimarisinde karşılaşılan bir sorun olan vandalizm, Topçu Evi'nde de görülmektedir. Birkaç özel noktaya bilinçli olarak yapılan tahribatın o noktalardaki bozulma sebepleri hakkında çıkarım yapmayı da beraberinde getirmiştir. Yapıldığı dönemde bu konutlarda yaşayan insanlar, çıkan çatışmalar ve savaşlar sonucu bu yapıları terk etmişlerdir. Dolayısıyla burada yaşayanların bir gün dönme umuduyla yaptıkları evlerde eşyalarını, paralarını ve hatta değerli hazinelerini bıraktıkları bilinmektedir. Değerli hazinelerini sakladıkları yerler arasında peçlerin odun koydukları kapakların içlerinin de olduğu tahmin edilmektedir. Bu bölgelerde yapılan tahriplere "bilinçli tahrip" denmesinin altında yatan başlıca sebeplerden en önemlisi budur. Topçu Evi'nin de akıbeti bu şekilde geliştiğinden, değerli eşyalarını koydukları noktalar olarak tahmin edilen yerler yani peçleri oluşturan tuğlalar

yerinden sökülmüştür. Bu durum, özellikle bodrum katlarda büyük zarara sebep olmuştur (Şekil 5.66). İç mekandaki tahribatın yanı sıra kuzeydoğu yönündeki Bedirhan Sokak'a bakan ön cephede de sprey boya gibi çeşitli kimyasallarla yapının dış cephesine bilinçli şekilde zarar verilmiştir (Şekil 5.67).

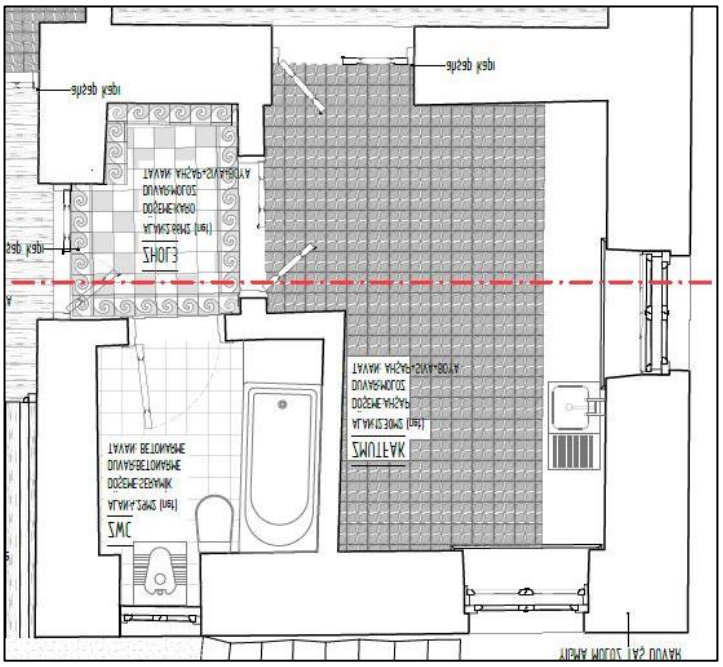
Şekil 5.66: Bodrumda peç içinde vandalizm.

Şekil 5.67: Topçu Evi dış cephede sprey boya ile yapılan tahribat.

5.4.1.3. Niteliksiz Onarımlar

Topçu Evi, yapıldığı tarihten bu yana çok fazla değişikliğe uğramayan ve çok büyük ölçüde niteliksiz onarımların sonucu özgünlüğünü yitirmeyen nadir yapılar arasındadır. Ayrıca zaman içinde ihtiyacın doğurduğu belli başlı ekler yapılmış ve yeni mekanlar elde edilmiştir. Yapıldığı dönemde geleneksel bir yaşam süren konut sakinleri yapıyla ilgili her detayı dönemin koşullarında olması gerektiği ölçüde eksiksiz bir şekilde tamamlamışlardır. Fakat yakın geçmişte gelişen endüstrileşme ve insanın değişen yaşayış şekli ve kültürünün de getirdiği farklı konfor arayışları yaşadıkları mekânlarda değişiklikler yapmalarına sebep olmaktadır. Bu değişiklikler Topçu Evi örnekleminden incelenecek olursa, bilinçsiz eklenen eklerin ve yapılan yanlış, yüzeysel onarımların ihtiyaç doğrultusunda geliştiğini gözlemlemek mümkündür. Yapıldığı yıllarda, diğer geleneksel Rus mimarisi eserlerinde olduğu gibi, Topçu Evi'nde de tuvaletler evin içinde yer almamaktaydı. Buna bağlı olarak daha sonraki kullanımlarda ihtiyaç dahilinde mutfak kısmına kat yüksekliğinin altında duvar örülmüş ve bu bölmenin tuvalet olarak ayrıldığı tespit edilmiştir (Şekil 5.68, 5.69). Bu onarımdan önce de arka giriş basamakları üst kotuna günümüzde kullanılan malzemelerle muhdes bir tuvalet ve buna bağlı bir kanalizasyon sistemi yapılmıştır.

Şekil 5.68: Topçu Evi ıslak hacim plan.

Şekil 5.69: Topçu Evi ıslak hacim.

O yüzden müştemilat yapısında da mutfak olarak ayrılan mekân ikiye bölünmüş ve bir tarafı tuvalet olarak kullanılıp depo bölümüne açılan bir tuvalet penceresiyle havalandırma sağlanması amaçlanmıştır. Duvar yüksekliği normal kat yüksekliğinin altında kaldığından dolayı, arada kalan mesafe de su deposu olarak değerlendirilmiştir.

Bu tür muhdes eklerin dışında, freskli odada çatıdan yapıya sızan su kaynaklı oluşan sehim ve bunun sonucunda tavan bezemelerinde görülen çürümeler ve malzeme kayıpları, çatıdaki yalıtım problemi çözülmeden rutubetli bezeme yüzeyine boyayla niteliksiz bir şekilde yapılan onarım, varolan soruna kalıcı bir çözüm üretememiştir.

5.4.2. Çevresel Faktörlere Bağlı Bozulmalar

Yapılarda uzun yıllar doğanın çeşitli etkileri altında yıpranır ve sürekli bakım sağlanmazsa, ciddi hasarlar gözlenir. Sıcak yaz günlerinde aşırı sıcak karşısında genleşen malzemeler, soğuk kış günlerinde dona maruz kalır; ısı farkları, donma çözünme döngüleriyle malzemeler yorulur, yıpranır. Zeminden yükselen nem strüktürü ıslatarak taşıyıcı sisteme gelen yükü fazlalaştırdığı gibi, ayrıca içinde taşıdığı

tuzların duvar yüzeyinde buharlaşması sonucu çiçeklenmelere, duvarın fiziksel ve kimyasal yapısını bozucu etkilere neden olabilmektedir (Ahunbay Z., 1996). Topçu Evi örneğinde de çevresel faktörlere ve iklim koşullarına bağlı bozulmalar görülmektedir (Şekil 5.70). Çevresel sorunlar yapı beden duvarlarındaki yüzeysel çatlakların oluşumuna sebep olurken, bu çatlakların derinleşip strüktürel çatlaklara dönüşmesi yapıyı tehdit eden önemli unsurlardandır. Yapı genelinde kısmi olarak görülen bu durum avlu giriş kapısının kemerlerinde de kendini göstermektedir. Kışın kar yükünün çok fazla olduğu çatı ve kemerli avlu geçişleri, bu yükün ve getirdiği problemlerin neticesiyle; derzlerin aşınması, erimesi ve taşların arasında boşluklar oluşması gibi strüktürel sorunlara maruz kalmıştır.

Şekil 5.70: Çatıdan alınan kar suyunun zemin kat bağdadi tavanında oluşturduğu tahribat.

Yağmur ve kar sularının bozulan bir çatı kaplaması veya deresinden dolayı binadan hızla uzaklaştırılamaması, yosun ve otların gelişmesine uygun ortam hazırladığı gibi çiçeklenmeler ve rutubetin dışında ahşap çatı ve döşemelerde mantar oluşumuna sebep olur. Ciddi hasarların başlangıcı olabilecek bu bozulmaların sürekli bakımla giderilmesi gerekir.

Kars gibi sert iklim koşullarına sahip bölgelerde kar yükü faktörü ve çatıdan tahliyesi için gerekli eğim, malzeme ve yükü hafifletici elemanların bir arada bulunması çok önemlidir. Bunlara rağmen oluşan kar yükünün geleneksel döşemeleri

çürüttüğü ve yapıda içsel kalıcı hasarlara sebep olduğu görülmektedir. Topçu Evi'nde de bu durum yaşanmaktadır. Çörten ve olukların suyu iyi drene edememesine bağlı sızıntılar oluşmuştur. Kar tutucuların fazla kar yükünü taşıyamamasının neticesinde freskli salonda 8 santimetrelik bir sehim meydana gelmiştir (Şekil 5.71). Mekânda dışbükey bir şişme oluşmuştur ve toprak zeminli çatıda, ahşap döşemenin kar suyunu çekmesinden kaynaklı bir çürüme görülmektedir. Bu durum yılın büyük çoğunluğunun karlı ve yağışlı geçtiği bu iklimde her geçen yıl daha da tehlikeli bir hal almaktadır.

Şekil 5.71: Freskli salondaki yalıtım problemi kaynaklı sehim.

5.5. Restitüsyon Kararları

Restitüsyon kararları doğrultusunda yapılan incelemelerde, eski belgelerin yanı sıra, aynı dönemde inşa edilmiş diğer konutların incelendiği analoji çalışmasından yola çıkılarak, yapının hangi tür kategoriye yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu kategoriler plan tipolojisi ve giriş kapısı yönüne bağlı olarak iki ana grupta incelenmiştir. Plan tipolojisinde, hollerin konumu oldukça önemlidir. Topçu Evi giriş holünün ortada olduğu plan tipi olarak belirlenmiştir. Kemerli avlu girişinin bulunduğu yapıda hayat kısmına geçiş kuzeydoğuya bakan ön cephenin kenarından sağlanmaktadır. Oluşturulan analoji çalışması ve Topçu Evi'ndeki tespitler karşılaştırıldığında, yapının

4.1.2 bölümünde bahsedilen cephe tipolojilerinden Şekil 4.10'daki TİP-2 ye uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Topçu Evi ve 40 yıllık Çarlık Rusya'sı egemenliğinde kalan kentteki diğer konut yapıları benzer karakteristik özelliklere ve plan tipolojilerine sahiptir. Bu özellikler o günün ihtiyaçlarını ve kültürünü yansıttığı için günümüzde çeşitli değişimlere maruz kalmıştır. Bu değişimlerin büyük çoğunluğu ihtiyaç doğrultusunda gelişmiştir.

Rus konut mimarisinde konut içinde bulunmayan ıslak hacimler günümüz koşullarında konut içlerine eklenerek ya kapsamlı ya da yüzeysel onarımlarla değişime uğramıştır. Bugünkü yapı içerisindeki ıslak hacmin kiler/depo fonksiyonuyla özgün kullanıma sahip olduğu bilinmektedir. Mutfak biriminin de bugünkü konumunda olduğu tespit edilmiştir. Rus mimarisi geleneksel konut dokusu tipolojilerinde görülen hizmet odalarının avluya bakan cephelerde olması durumunu da Topçu Evi'nde yapılan tespitlerle çıkarmak mümkündür.

Topçu Evi özelinde bu birimlerde benzer değişimler olduğu tespit edilmiştir. Öncelikle ıslak hacmin geleneksel Rus mimari özelliklerine göre konut içinde değil avluda, konut yapısından bağımsız bir mekân olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra evin verandaya çıkan arka giriş kapısının, bahçeye inen merdivenlerinin olduğu kısımda, 1,5 m² betonarme olarak yapılmış bir ıslak hacim bulunmaktadır. Bu ıslak hacim konutun sonraki sahipleri tarafından yapılmıştır (Şekil 5.72, 5.73, 5.74, 5.75).

Şekil 5.72: Topçu Evi'nin bugünkü sahipleri tarafından yapılan ıslak hacim.

Şekil 5.73: Rölöve Çizimi- sonradan eklenen wc.

Şekil 5.74: Restitüsyon kararları dahilinde yapılan çizim-sonradan eklenen ıslak hacmin restitüsyon çalışmasında bulunmaması.

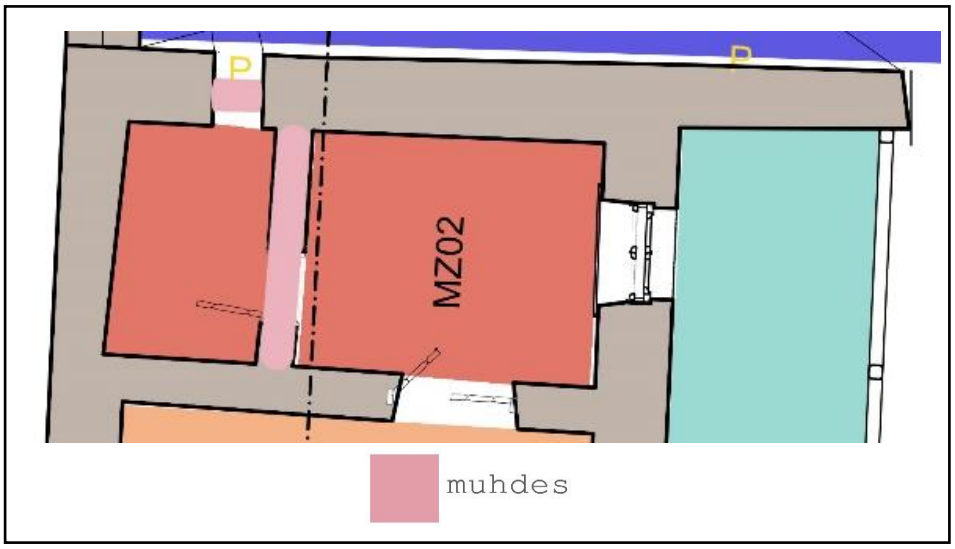
Şekil 5.75: Arka verandadaki ıslak hacim.

Topçu Evi'nde kuzeydoğuya bakan ön cephede ana giriş kapısının üzerinde bulunan metal saçak strüktürü, yapıldığı dönemden bugüne kadar gelebilmiş özgün parçalardandır (Şekil 5.76).

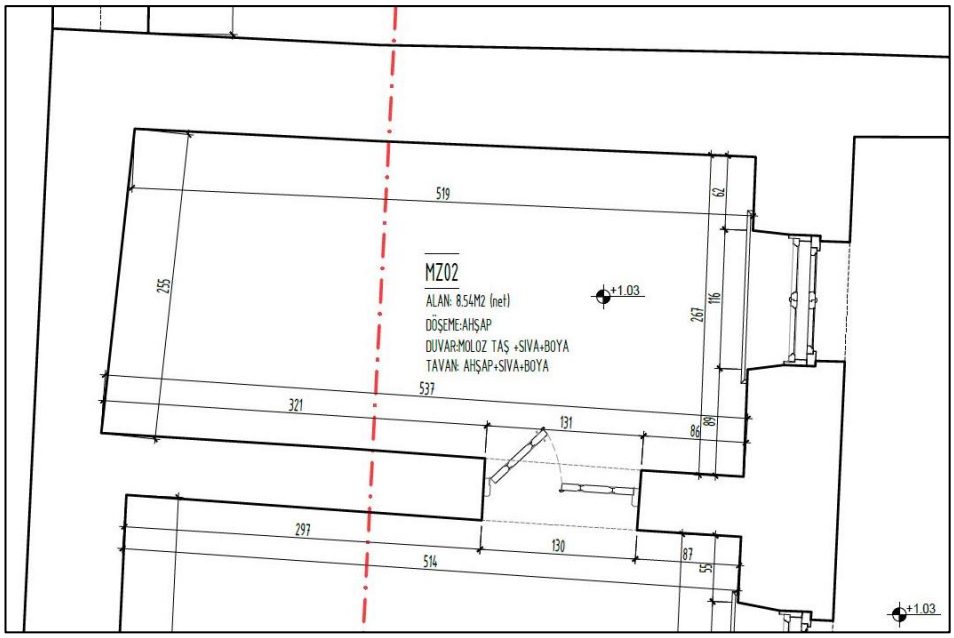

Şekil 5.76: Kuzeydoğu cephedeki ana girişin üzerinde bulunan metal saçak strüktürü.

Müştemilat yapısında görülen ıslak hacmin yapıya sonradan eklendiği yerinde yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Özgün kullanım biçiminde tek mekân olan mutfak birimi (Şekil 5.78), Cumhuriyet sonrasına denk gelen zaman aralığında, örülen duvarla ikiye ayrılmış ve yarısı ıslak hacim olarak hizmet vermeye başlamıştır. Örülen duvar yapının yüksekliği olan 4,35 m'den aşağıda kalmış olup 3,45 m yükseklikte örülmüştür. Bu durumda üstte kalan açıklık su deposu olarak kullanılmıştır (Şekil 5.79). Islak hacmin havalandırması ise aynı parseldeki depo birimine açılan pencereyle sağlanmaktadır (Şekil 5.77)

Şekil 5.77: Muhdes eklerin şematik gösterimi.

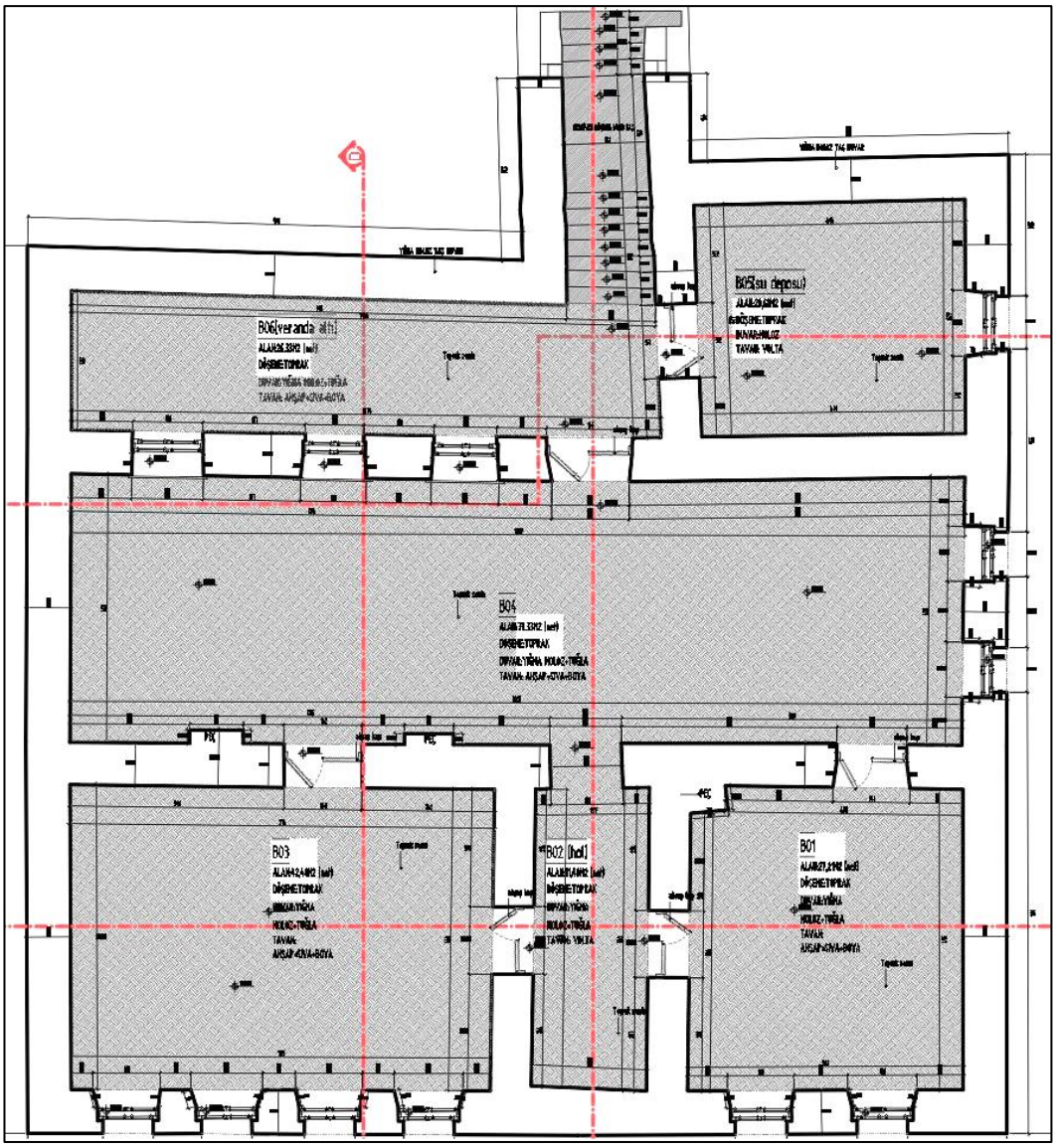

Şekil 5.78: MZ02 (ıslak hacim birimleri) restitüsyon çizimi.

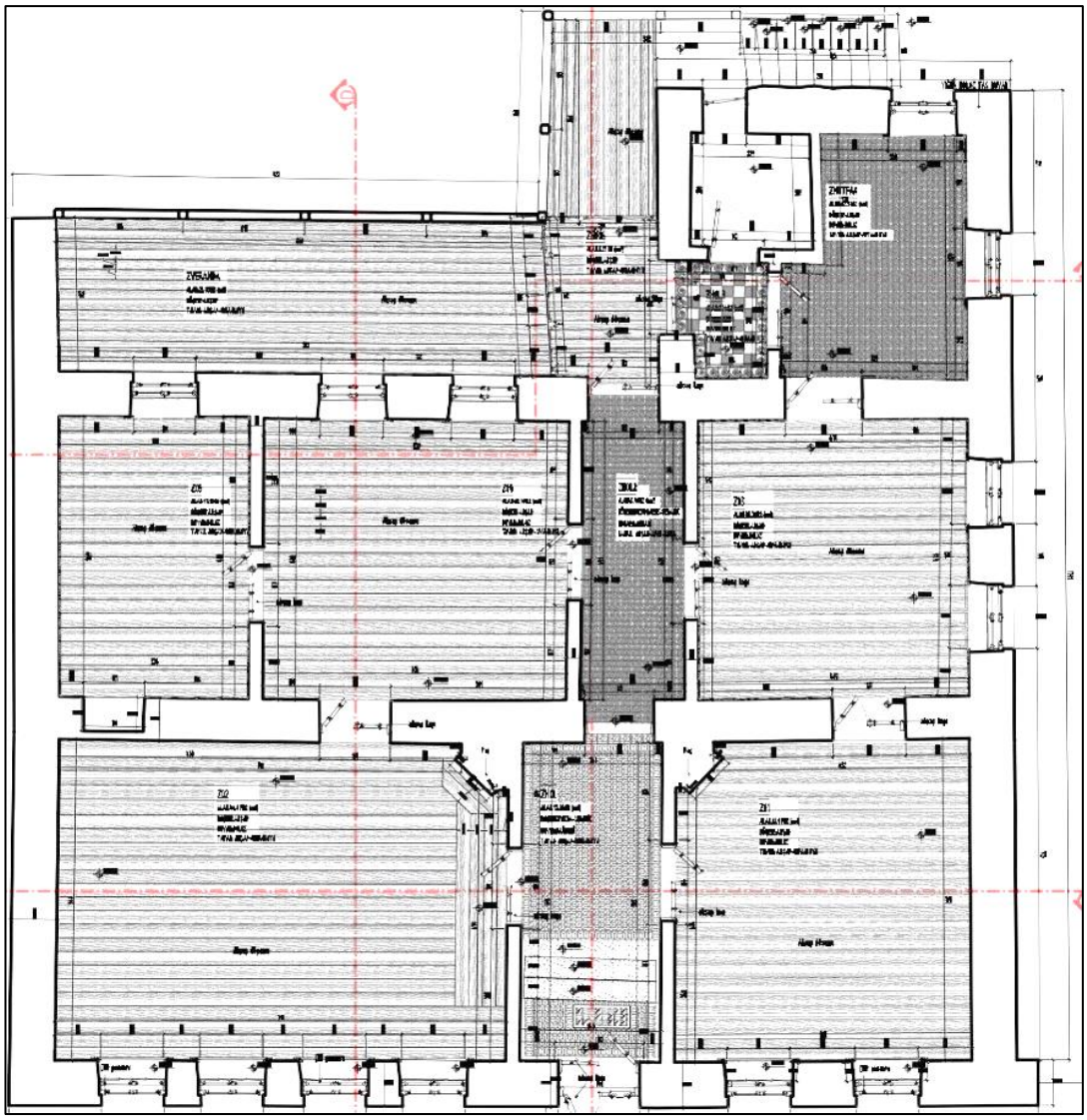

Şekil 5.79: Müştemilat muhdes ekler.

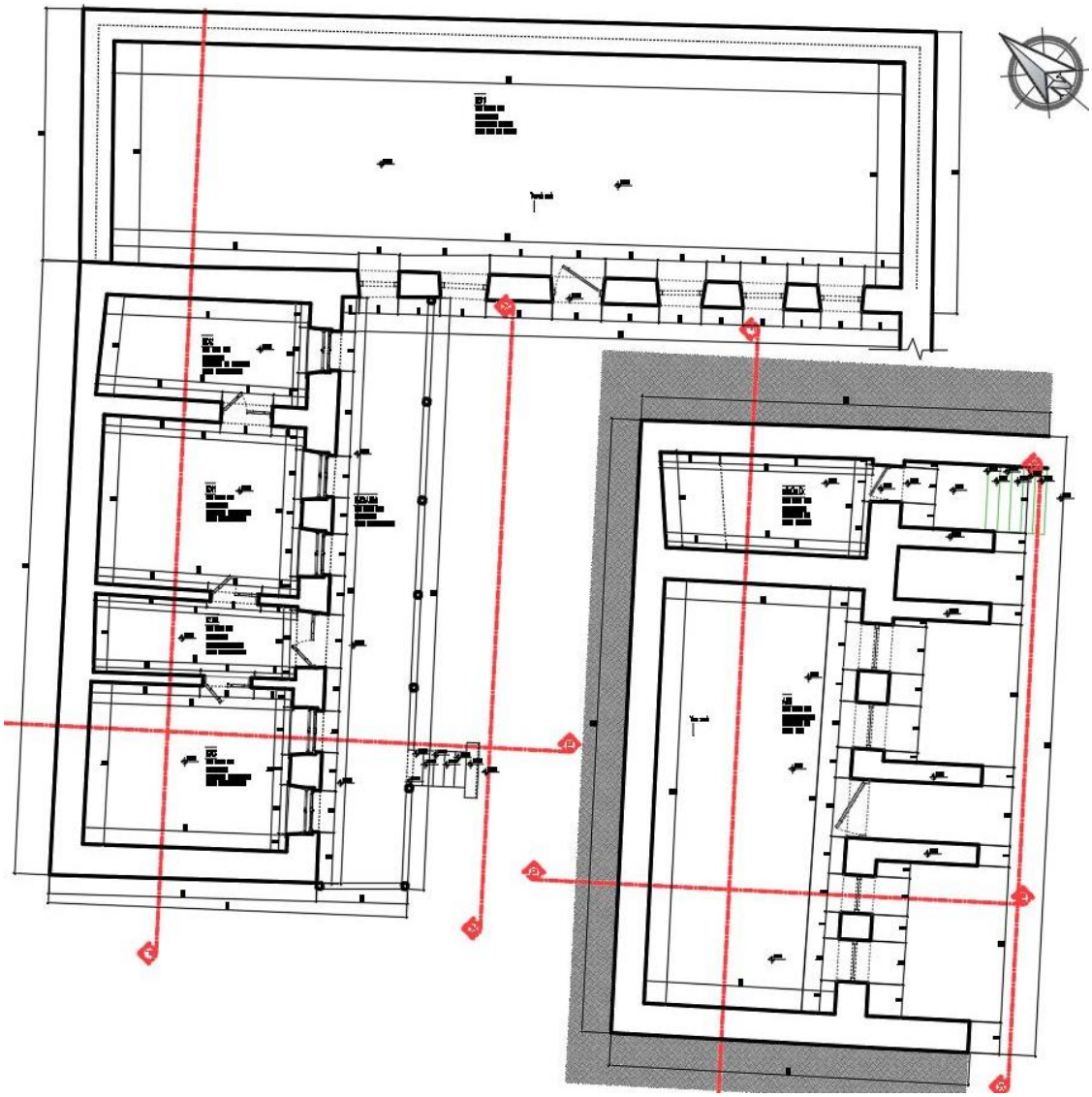
Topçu Evi ve müştemilatı restitüsyon esasları ve dönem konutlarının analizleri doğrultusunda yapılan tespitler Şekil 5.80, 5.81 ve 5.82'de sunulmuştur.

Şekil 5.80: Topçu Evi bodrum kat döşeme planı- Restitüsyon.

Şekil 5.81: Topçu Evi zemin kat döşeme planı- Restitüsyon.

Şekil 5.82: Topçu Evi zemin ve bodrum kat planları- Restitüsyon.

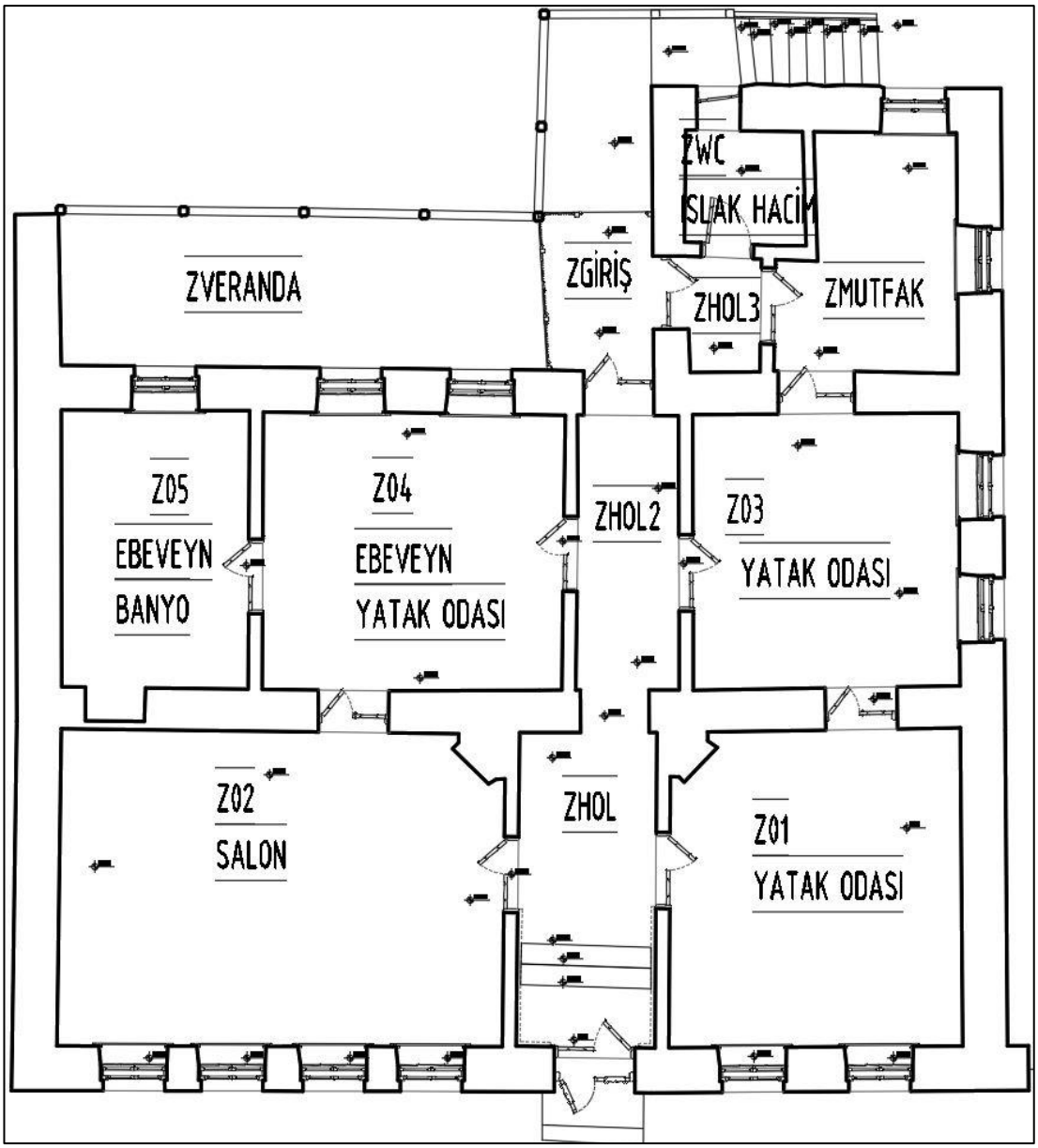
6. TOPÇU EVİ KORUMA VE MÜDAHALE KARARLARI

Topçu Evi'nin, restitüsyon kararları dahilinde, çağdaş hayata ayak uydurması için kapsamlı bir restorasyon süreci gereklidir. Koruma sorunlarının malzemelere ve yapının taşıyıcılığına olumsuz etkisinin sonucu olarak belli doğrultularda yeni işlev ve müdahale kararları alınmalıdır. Müdahale kararları ana hatlarıyla sağlamlaştırma, bütünleme ve yenileme olarak değerlendirilebilir.

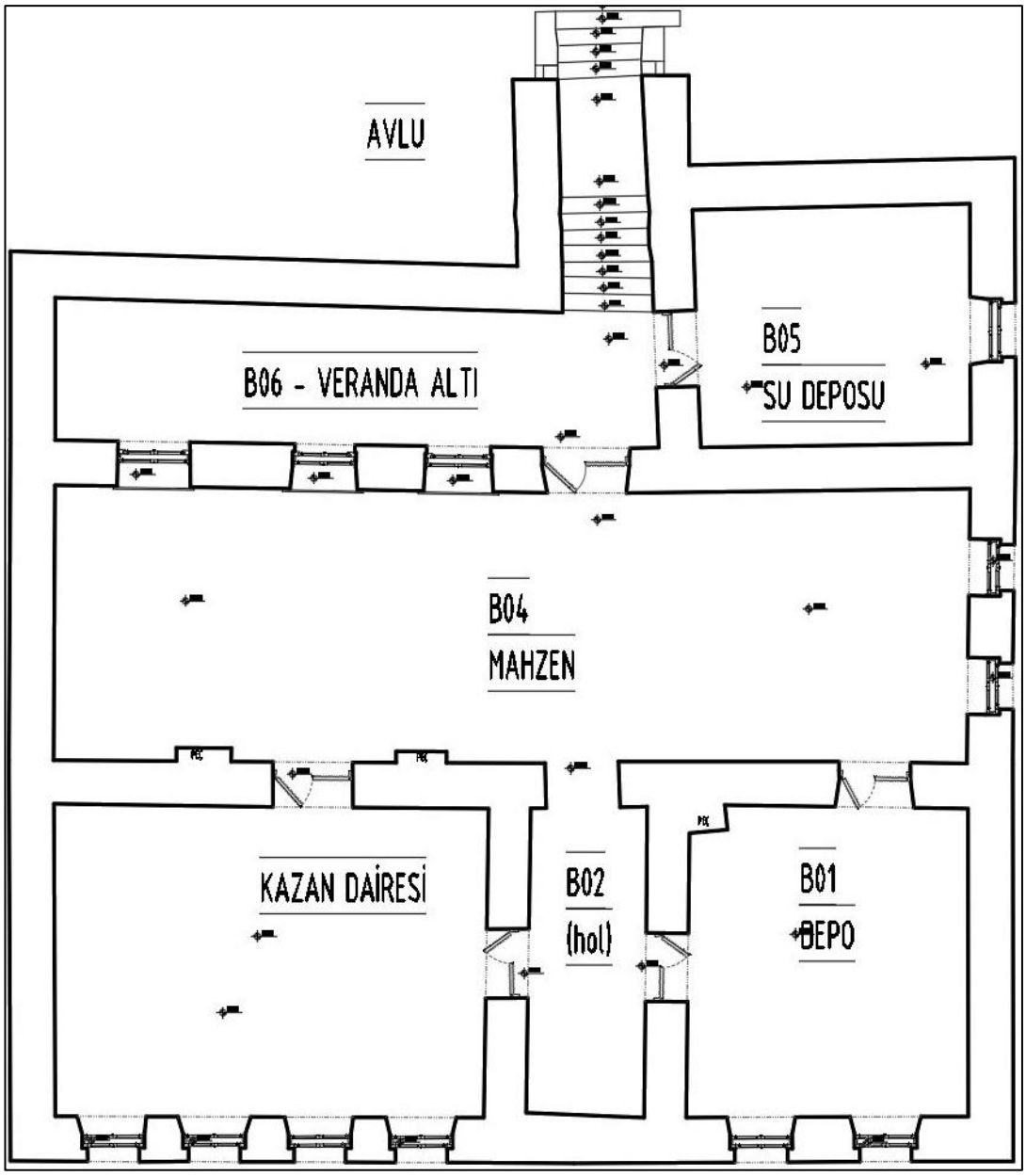
Restitüsyon çalışması üzerinden oluşturulan planimetrik düzende inşa edildiği dönemden bu yana yapıda çok fazla değişiklik yapılmadığı tespit edildiğinden, özgüne bağlı kalarak mevcut izler doğrultusunda onarımların yapılması gerekmektedir. Plan ve tipolojide geleneksel bir yapıya sahip olan Kars'taki Rus dönemi konut yapılarından Topçu Evi, özgünlüğünü makul miktarda korumuş olsa da yapılan değişiklikler ve maruz kaldığı bozulmalar uzun vadede yapı bütünlüğüne ciddi zararlar vermektedir. Bu noktada Topçu Evi'ndeki bozulmaların birkaç alt başlıkta çeşitli yöntemlerle önlenmesi mümkündür. Bunlar yeni işlev kararları ve restitüsyon esaslı müdahale kararlarıdır. Müdahale kararları da kendi içerisinde; sağlamlaştırma, bütünleme ve yenileme alt başlıklarında ele alınmıştır.

6.1. Yeni İşlev Kararları

Restitüsyon esaslı müdahaleler doğrultusunda Topçu Evi'nin onarımının sağlanması ve konut olarak yeniden kullanılması önerilen işlevler arasındadır (Şekil 6.1, 6.2). Üç yatak odalı olması ve bezemeli salonun özgün işlevinde kalması alınan önemli işlev kararlarındandır. Bunların yanı sıra özgün halde mutfak olarak kullanılan birimin aynı işlevi sürdürmesi ve sonradan ıslak hacme dönüştürülen kilerin yine ıslak hacim işlevini kazanması düşünülmektedir (Şekil 6.1). Bodrum katta ise tesisat, mekanik ve depo birimleri öngörülebilmektedir (Şekil 6.2).

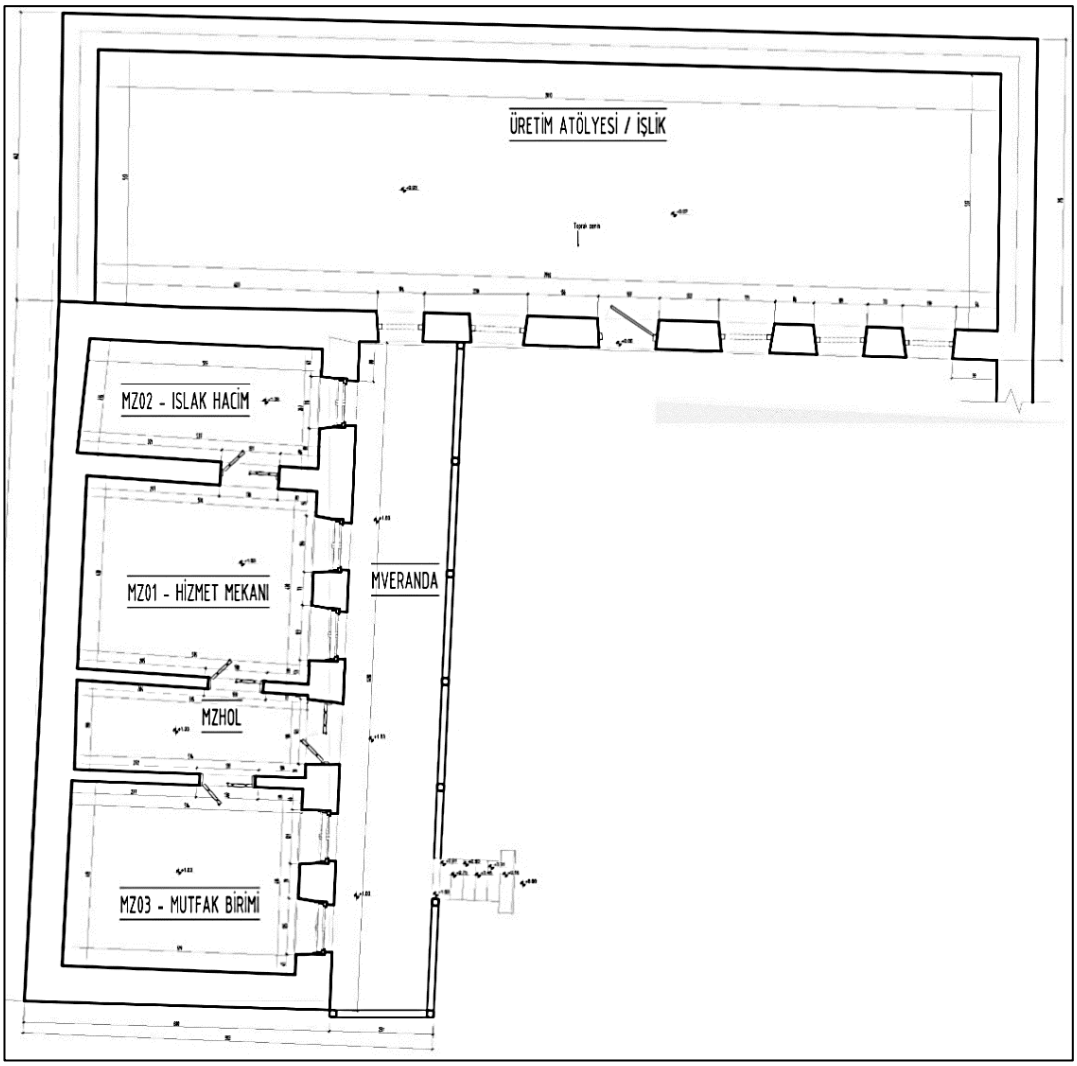

Şekil 6.1: Topçu Evi zemin kat restorasyonu ve işlevleri.

Şekil 6.2: Topçu Evi bodrum kat restorasyonu ve işlevleri.

Özgün kullanımı konut olan bir diğer yapı ise müştemilattır. Bu yapıya verilecek yeni işlevle birlikte, Topçu Evi'nin bulunduğu parsel yeniden canlı ve yaşayan bir mekân haline gelebilir. Avluya geçiş ile ulaşılan müştemilat yapısının, depo/atölye ile paralel çalışan bir hizmet mekanına dönüşebileceği düşünülmektedir. Bu dönüşüm Kars'ın geleneksel ve tarihi değerlerini kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Bugünkü kullanımı depo olan 114 m^2 lik birimde, Kars yöresel ürünlerinin üretildiği, ziyarete açık bir atölye/ işlik düşünülmektedir. Burada üretilen ürünlerin sergilendiği, aynı zamanda da yeme içme mekânı olan müştemilat, avludaki sirkülasyonu yeniden canlandıracaktır (Şekil 6.3).

Şekil 6.3: Müştemilat ve depo/atölye birimlerinin restorasyonu ve işlevleri.

6.2. Müdahale Kararları

Tez çalışması kapsamında ele alınan Topçu Evi ile ilgili gerekli bozulmalar tespit edilmiş, bu doğrultuda analizler oluşturulmuş, yapının yıllar içerisinde geçirdiği değişiklikler ve yapılan müdahaleler incelenmiştir. Yapıdaki bozulmaların nedenleri araştırılarak, yapılabilecek müdahaleler için yöntemler belirlenmiştir. Hazırlanan restorasyon projesi ile yapının bozulma analizleri doğrultusunda müdahale paftaları hazırlanmıştır. Yapının onarımına yönelik müdahaleler, özgün niteliğini koruyacak şekilde hazırlanmıştır. Çağdaş hayatın gereksinimi doğrultusunda ıslak hacim vb. gibi mekanlar önerilmiştir. Analizler doğrultusunda alınan müdahale kararları sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme ve yeni ek ana başlıklarında incelenmiştir.

Doğru teknik ve yöntemlerle her malzemenin uğradığı hasarların önlenmesi konusunda öneriler geliştirilmiştir.

6.2.1. Sağlamlaştırma

Ciddi malzeme kayıplarının olmadığı yapı elemanlarında uygulanacak olan bu onarım türü, yapı genelinde tespit edilen hasarlar, her malzeme için uygun sağlamlaştırma tekniğiyle düşünülmelidir.

Moloz taş duvarlarda görülen tehlikeler Topçu Evi'ndeki bazalt taş duvarda aynı yoğunlukta görülmese de onarım gerektiren ve önlem alınmazsa büyüyebilecek hasarlara yol açan durumlar tespit edilmiştir. Bunlardan ilki çatıdaki kar tutucuların ve çörtenlerin olduğu kısımlarda yoğun olarak görülen yalıtım sorunlarının, duvarları nemlendirmesidir (Şekil 6.7).

Buna çözüm olarak çatı yalıtımının doğru bir şekilde sıfırdan yapılması ve çatı zemininin su, nem, rutubet öğelerinden arındırılması ilk aşama olarak ele alınır. Tavan (çatı döşemesi), bağdadi örgünün üstüne ahşap kirişler, kaplama tahtası ve en üstte toprak olacak şekildedir. Bazı yerlerdeki çürümeler çatı zemininden başlayıp zemin kat tavanındaki ve duvarlarındaki boyaların çürümesine sebep olurken, duvar örgüsündeki derzlerin erimelerine de sebep olmuştur. Bu noktada, yalıtımdan sonra, derzleri boşalan yerler tespit edilerek enjeksiyon yöntemiyle özgün harç malzemesi yeniden doldurulur. Bu işlem öncesi boyası çürüyen duvarlar dahil olmak üzere mekanik ve kimyasal temizlik yapılmalıdır. Genel anlamda yapıda karşılaşılan ve sağlamlaştırma gerektiren sorunlara geçici çözümler üretilse de yapının bodrum kat beden duvarlarında ağırlıklı olmak üzere, çatı yalıtımı problemi kaynaklı zemin kat tavanlarının genelinde görülen rutubet problemi tespit edilmiştir. İç mekanların bodrum kat beden duvarları ve zemin kat tavan kaplamalarında çok yoğun görülen rutubet problemi, dış mekanlarda da çatı saçak altlarındaki taş örgülerde ve avlu kemer üstünde de kendini göstermektedir. Bu kısmi bozulmaların temeli, bakımsızlığa ek olarak sert iklim koşullarının yapıyı olumsuz etkilemesine dayanmaktadır. Şekil 6.4'te görüldüğü üzere Topçu Evi'nin güneybatı cephesindeki bazalt malzemeden yığma molozların arasında oluşan çatlağın, yukarıda bahsedilen bozulma sebeplerinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir (Şekil 6.4, 6.5, 6.6).

Şekil 6.4: Topçu Evi güneybatı cephesindeki duvar çatlağı & derz erimesi.

Şekil 6.5: Topçu Evi güneybatı cephesindeki duvar çatlağı & derz erimesi rölöve çizimi.

Şekil 6.6: Topçu Evi güneybatı cephesindeki duvar çatlağı & derz erimesi sağlamlaştırma sonrası.

Beden duvarında görülen bu derz boşalmasının akabinde taşların arasında oluşan boşluk, bir yol izleyerek, çatı saçak diplerinden aşağıya doğru inmektedir. Var olan çatlağın 80 cm olan beden duvarlarının taşıyıcılığına bir zararı olmasa da bölüm 5.4.2'de Şekil 5.70'te bahsedildiği üzere ZMUTFAK biriminin tavanındaki bağdadiden başlayan ve duvara inen rutubetin ahşap malzemede zaman içerisinde ilerleyeceği düşünülmektedir.

Bu sorunlara öneri çözümü için en doğru yöntem derz enjeksiyonudur. Fakat enjeksiyon uygulamasından önce asıl sorun olan çatı yalıtımına mümkün olacak en kalıcı çözüm sağlanmalıdır. Çatı döşemesinin yaklaşık 15-20 cm civarındaki sıkıştırılmış kıtıklı toprak ile örtülü yalıtımı, iklim koşullarına bağlı olumsuz etkiler nedeniyle günümüzde dayanımını yitirmiştir. Çatının bütüncül olarak ele alınması, çatı içinde kendini gösteren tuğla bacaların derzlerindeki kısmi aşınmaların özgün harçla ve enjeksiyon yoluyla doldurulması gerekmektedir.

Zaman zaman uzun kış aylarında ve yağmurlu bahar aylarında görülen toprak zemindeki su yükselmeleri neme bağlı rutubet oluşumunu arttırmıştır. Bu durum toprak zeminin suyu tutmasıyla pekişince özellikle bodrum katlarda görülen derz aşınmaları, tuz kristalleri, ıslak yüzey, biyolojik oluşumlar vb. duvarların taşıyıcılığını büyük ölçüde tehlikeye sokmaktadır (Şekil 6.7). Bu unsurlara ek olarak bodrum kattaki

pencerelerin camlarında oluşan tahribat sonucu kar ve yağmur sularına ek olarak rüzgâr ve toz gibi etkenler, pencerelerin ahşap çerçevesinin ciddi ölçüde tahrip olmasına ve buna bağlı olarak duvarların sağlamlığını ve korunumunu tehlikeye sokmuştur.

Şekil 6.7: Rutubet kaynaklı yüzey nemlenmeleri.

Özellikle bodrum katta görülen koruma sorunlarına çözüm olacak en temel müdahale yaklaşımı birçok yolla iç mekâna giren ve ileri boyutta rutubete sebep olan suyun drenajının sağlanmasıdır. Su tahliye işlemi çok başarılı yapıldığında yapıyı hayati zararlardan/ bozulmalardan uzun süreli kurtarabilecek bir işlemdir. Bu işlemde öncelikli hedef yeraltında yılın belli dönemleri seviyesi yükselen suyun tahliyesidir. Bu tahliyede amaç yapıya basınç yapan suyun basıncını azaltmaktır. Topçu Evi'nde duvar kalınlığı fazla olmasına rağmen bodrum kat bu basınca fazlasıyla maruz kalmıştır. Drenaj uygulamasının tek başına -uzun vadede- yeterli olmayacağı tespit edildiğinden drenaj işlemini su yalıtımı uygulaması takip etmelidir.

Drenajlar, yapının konumuna, arazi koşullarına, topografya ve iklime, zemin geçirimliliğine ve yeraltı su seviyesine göre planlandıktan sonra uygulanmaya başlanır. Çeşitli drenaj yöntemleri arasında Topçu Evi için uygun olanı çevresel drenaj sistemidir. Bunun sebebi yeraltı su seviyesinin fazla olmasıyla ilişkilendirilir. Bu durum basıncın fazla olduğu ve yapının bu basınca daha yoğun maruz kaldığı anlamına gelmektedir. Bu yöntemde yapının çevresi boyunca oluşturulan drenaj hattı zemin boyunca akan veya biriken suların drenaj boruları vasıtasıyla toplanıp tahliyesinin sağlanması amaçlanır. Drenaj borularının tıkanmaması amacıyla etrafına çakıl taşları

yerleştirilir. İşlem tamamlandıktan sonra ısı ve su yalıtımı ile su kesin olarak drene edilir (Eyüpgiller & Zakar, 2018).

Suyun tahliyesinden sonraki aşama bodrum kat özelinde rutubetten arındırma ve temizlik işlemidir. Çoğunlukla mekanik yollarla yapılan fiziksel bir temizliktir ve bu süreçte moloz duvarlar üzerinde neme bağlı oluşan mantarlar ve benzeri organik oluşumlarla beraber kir ve toz da temizlenir. Bilinçli kirliliğin getirdiği havasızlıkta bu şekilde giderilir. Mekanik temizliğin bir parçası olan kumlama tekniği, özgüne zarar vermeden taşların üzerini hassas bir şekilde temizler. Pencereler özgüne uygun şekilde onarılır veya yenilenir. Böylelikle dış faktörlerin olumsuz etkileri de (çevresel-iklimsel) iç mekân duvarlarından tahliye edilir. Mekanik yollarla rutubet kurutması sağlanır. Boşalan derzlere derinliğine göre yüzey veya yatak derzlerine uygulanan çeşitli enjeksiyon uygulamaları yapılır (Eyüpgiller & Zakar, 2018). Kısmi malzeme kaybı olan bölgelere özgüne uygun tamamlamalar yapılır. Son olarak tamamen kuruyan ve rutubetten arındırılan mekanlarda su itici kullanılır. Su itici iç mekanlar komple nemden arındırılınca kullanılabilir.

Sağlamlaştırma esaslı onarımlar arasında kritik olan bir başka sorun da kemerli avlu geçiş kapısındadır. Avlu kapısının üzerindeki kemer taşlarının zamanla çeşitli çevresel faktörler sonucu dengelerini kaybedip kaymaya başlamalarını ve zaman içerisinde daha tehlikeli bir hal almalarını önlemek için doğru şekilde müdahale etmek gerekmektedir (Şekil 6.8, 6.9).

Kemer, tonoz, kubbe gibi sistemlerin onarımında payandalarla destekleme, gergilerle ve çelik donatılarla güçlendirme gibi yöntemler kullanılmaktadır (Eyüpgiller & Zakar, 2018). Bu durumda hasarın büyüklüğüne göre güçlendirme ve onarım yollarından en uygun olanı seçilir. Yapıdaki hasarın boyutu incelendiğinde en uygun güçlendirme yöntemi çelik donatılarla yapılan güçlendirmedir.

Şekil 6.8: Dış cepheden görülen kemer bozulması.

Şekil 6.9: Avlu iç kapısından görülen kemer bozulması.

Bu güçlendirme tekniğinde, kemerde, belli bölgelere yerleştirilen çelik donatılar ile ikinci bir taşıyıcı sistem oluşturulur. Çelik donatılar ile ikinci bir taşıyıcı sistem oluşturulur. Çelik donatılarla güçlendirmenin amacı kemerdeki statik dengesizliği ortadan kaldırmak ve aktarılan yükleri eşit bir biçimde dağıtmaktır. Yükleri dağıtırken aynı zamanda güçlendirip sağlamlaştırmayı da hedefler (Eyüpgiller & Zakar, 2018). Bu çelik çubuklar farklı boyutlarda olabildiği gibi çeşitli doğrultularda da olabilmektedir. Donatıların taş içerisine kolay kaynaması ve dayanımının güçlü olması için epoksi bazlı yapıştırıcılar kullanılmaktadır.

Şekil 6.10: Kemer taşlarındaki bozulma.

Topçu Evi'nin ve müştemilatının zemin ve çatı katı döşemeleri ahşap malzemedendir. Ahşap döşemeler, ahşap kiriş taşıyıcılar ve bu taşıyıcıların üzerine uygulanan ahşap ve seramik döşeme kaplamalarından oluşurlar (Eyüpgiller & Zakar, 2018). Topçu Evi'nde de görüldüğü üzere yetersiz havalandırma, nem miktarındaki dengesizlikler, aşırı yüklenme, aşınma gibi sebepler döşeme elamanlarında bozulmaya neden olmuşlardır. Özellikle ahşap döşeme ve duvarların birleşim noktalarındaki yetersiz havalandırmadan dolayı rutubet, çürüme, küf ve bozulma gerçekleşmiştir. Bodrum tavanında görülen ahşap kirişlerde yetersiz havalandırmadan dolayı çatlaklar ve deformasyonlar görülmektedir. Bunlara ek olarak bodrum kattaki ahşap tavan kirişlerinin hemen hepsinde ciddi oranda küf ve mantar oluşumları, şişmeler ve çürümeler görülmektedir.

Kapı ve pencerelerde kullanılan ahşap malzemelerde tespiti gerçekleştirilen bozulmalara sağlamlaştırma yöntemi düşünülmektedir (Şekil 6.11). Kapılar, pencereler ve döşemeler (Şekil 6.12) yağlı boyalarla boyandığından uygun yöntemlerle temizliği gerçekleştirilmelidir. Boya ve vernikten arındırma işlemi çeşitli yöntemlerle sağlanmaktadır. Bunlar mekanik, ısı ve kimyasal temizlik olarak üçe ayrılabilir. İlk olarak ahşaba zarar vermeyecek uygun spatulalarla kabaran ve çatlayan boyalar arındırılır. Daha sonra kalan boya kalıntıları zımparalarla temizlenir. Bu işlem yapılırken çok dikkat edilmelidir. Ahşap liflerin yönüne paralel biçimde temizlenir. Kalan boyalara ikinci arındırma yöntemi olarak ısı uygulaması yapılır. Hava tabancasıyla ısı uygulanan yüzeylerdeki boyalar yumuşadığından kazıma ve zımparalama işlemine uygun hale gelir. Son aşama olarak kimyasal sökücülere başvurulur (Zvyagintseva, Mayıs 2017). Metilen klorür, isopro-panol, ksilol, toluol, metanol gibi organik çözücüler yardımıyla ve bazı durumlarda ısı yönteminin de katkısıyla boyalar yüzeyden yumuşatılır. Sonrasında yumuşayan boyalar zımpara ve spatulayla kazınarak yüzeyden arındırılır (Zvyagintseva, Mayıs 2017). Yüzey

temizleme tamamlandıktan sonra bozulmaların yoğun görüldüğü bölgelerden olan, kilit yuvalarının sağlamlaştırmasına başlanır. Bu kısımların zaman içerisindeki kullanımına bağlı olarak, kapı kolu ve yuva mekanizmasının korozyona uğraması sonucu ahşapta büyük oranda çürüme veya kısmi malzeme kayıpları görülür (Zvyagintseva, Mayıs 2017). Böcek ve biyolojik oluşumların varlığına karşı eserin boyasız yüzeyinden su bazlı emprenye malzemesinin böcek veya çürüme kaynaklı oluşan deliklerden şırınga ile uygulanması gerekmektedir. Eserin iç yüzeyinde birikmiş olan depozitler kuru fırçalar ve vakumla mekanik olarak temizlenir. Temizlenen yüzeyler %5'lik Paraloid B72 ile birleştirilmektedir. Yoğun böcek ve biyolojik oluşumlar kaynaklı hasarın olduğu çürüyen parçalara delikler içinden enjeksiyon ile Paraloid B72 uygulanmaktadır (Zvyagintseva, Mayıs 2017).

Şekil 6.11: Topçu Evi bütünleme gerektiren kapı yuvası çürümesi.

Ahşap elemanların genel koruma yöntemleri şu şekilde sıralanabilir (Web 4, 2022):

- Uygulama yapılacak yüzey vernikli veya boyalı ise ham ahşaba kadar zımparalanmalı, kabaran, kalkan yüzeyler boya ıspatulası ile iyice temizlenmeli ve ardından zımparalanmalıdır.
- Yeni boyanacak ahşap yüzeylerde kir ve toz var ise selülozik tiner ile silinerek temizlenmelidir. Gerek görüldüğü takdirde bu işlem sonrasında da zımpara yapılmalıdır.
- Rutubet ve nem, temizlik ve onarım sürecini tehdit edeceğinden yağışlı havalarda uygulama yapılmamalı ve ortam mümkün olduğunca kuru tutulmalıdır.
- Hava sıcaklığının +5°C ile +35°C arasında olması onarım sürecinde önemlidir.
- Ahşabın rutubeti %20'nin altında tutulmalıdır.
- Böcek, mantar oluşumları sonucu ahşapta görülen bozulmalar ve çürümelerin önüne geçmek için, nefes alan esnek yapılı macun kullanılmalıdır.
- Ahşabın direnç kazanımını sağlamak için ilaçlama yapılması gereklidir.
- Ahşabın üzerine uygulanacak olan boya veya vernik homojen bir hal alana kadar bolca karıştırılmalıdır.
- Son olarak ahşap üzerine uygulanacak olan boya veya vernikler harelere ve liflere paralel yönde, fırça veya rulo yardımıyla uygulanmalıdır (Web 4, 2022).

Ahşap döşemelerde tespit edilen sorunlarla ilgili çeşitli tekniklerle özgün taşıyıcılık kapasitesine yükseltmeye yönelik sağlamlaştırma, taşıyıcı kapasiteyi arttırmaya yönelik güçlendirme ve sağlamlaştırma müdahaleleri uygulanır (Şekil 6.12).

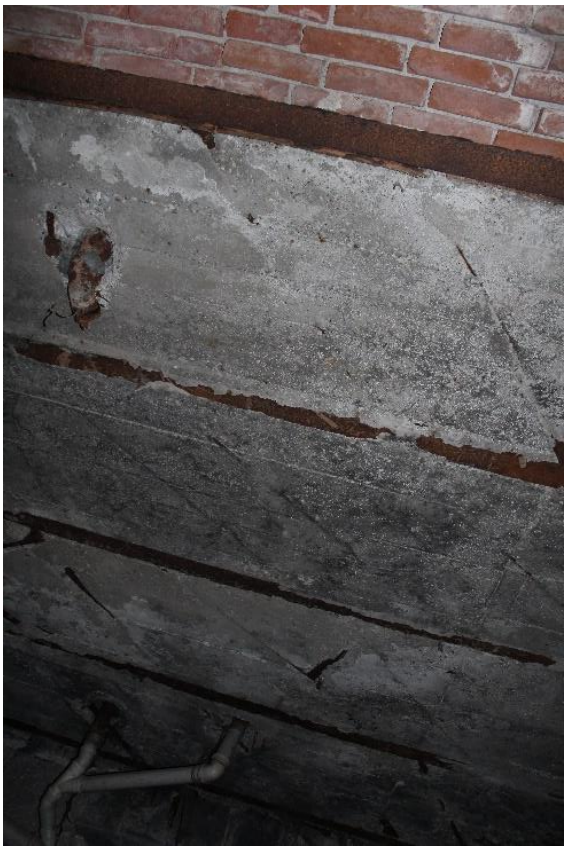

Şekil 6.12: Topçu Evi Z01 kodlu birim- ahşap döşeme.

Topçu Evi'ndeki metal elemanlar incelendiğinde, pas ve korozyon bozulmaları görülmektedir. Metal elemanlar, içeriğindeki demir elementiyle oksijenin tepkimesi sonrası oksitlenir. Bu tepkime korozyona ve pas lekesine sebep olmaktadır. Bu lekelenmelere sahip metal elemanlar, temas halinde yapıdaki başka bir malzemeyi kalıcı şekilde lekeleyebilmektedir. Bu nedenle metal elemanlar yapı üzerinde kullanılırken, hava ile direk temasını kesecek bir katman ile yüzeyinin kaplanması gerekmektedir (Eyüpgiller & Zakar, 2018). Bu katman, boya veya kimyasal bir cila olabilir. Saydamlık veya renkli olup olmaması kullanılacağı mekâna göre değişiklik gösterebilir.

Korozyona uğramış bir metal elemanı koruma ve kurtarma için;

Metal elemanlarda korozyon, kimyasal korozyon, mekanik korozyon ve galvanik korozyon olmak üzere üç tipte seyreder (Eyüpgiller & Zakar, 2018). Topçu Evi'ndeki metaller, çivi, menteşe, bodrum katta B02 ve B05 numaralı odaların volta tavanlarındaki metaller (Şekil 6.13), bodrum için oluşturulmuş doğal aydınlatma elemanı kuranglezin metal çerçevesi, dış cephedeki pencere korkuluk elemanları, kuzey cephede bulunan merdiven küpeştesi, hayat kapısı, çatı elemanı ve çörtenlerden (Şekil 6.14) oluşmaktadır.

Şekil 6.13: B05 birimindeki volta tavanda meydana gelen korozyon.

Şekil 6.14: Müştemilat verandasındaki çörtende meydana gelen korozyon.

Bu elemanlarda görülen bozulma kimyasal korozyon tipinde seyretmiştir. Günümüzde, metal elemanlar için, sağlamlaştırma, güçlendirme temizleme, kaynak, parça ekleme yama gibi yöntemlerle metal yüzeyi pas ve kirden arındırılıp eski haline getirilmesi mümkündür.

Korozyon başlangıcı itibari ile bu elemanlara müdahale etmek en doğrusudur, çünkü korozyona uğrayan elemanların yoğunluğu da artar ve üzerinde bulunduğu eleman üzerinde büyük veya küçük çaplı bozulmalara neden olabilir.

6.2.2. Bütünleme

Yapı elemanlarında, insan veya çevre kaynaklı görülen bozulmalar zamanla malzemelerin kısmi olarak zarar görmesine sebep olmaktadır. Tespitler neticesinde yapı unsurunun sağlamlığının tehdit edilmediği fakat kısmi zarar gördüğü bölgelere özgün malzeme ve tekniklerle bütünleme yöntemi uygulanabilmektedir.

Yapı elemanlarında kısmi olarak ele alınan bu yöntemde tuğla malzeme kayıplarında da bütünleme yoluna başvurulur. 5.4.1 bölümündeki İnsan Kaynaklı Bozulmaların alt başlığında bulunan 5.4.1.2 Vandalizm başlığında bahsedilen peç tuğlalarının gördüğü hasar kısmi olarak bütünlenmelidir. Burada yerlerinden çıkarılan tuğlalar, zaman içerisinde rutubetin de olumsuz etkisiyle kullanılamaz hale gelmiş veya bilinçli olarak kırılmış ve işlevini yitirmiştir. Bu durumda duvar örgüsünde eksilen ve hasar gören parçalar, özgün malzeme olan ateş tuğlası ve kireçli harçla, özgün boyutlarda (20cm x 9cm x 5cm) bütünlenmelidir (Eyüpgiller & Zakar, 2018).

6.2.3. Yenileme

Yenilemenin düşünüldüğü yapısal unsurlar, sağlamlaştırma ve bütünlemenin düzeltemeyeceği kadar hasara uğrayan elemanlardır. Yapının belirli kısımlarında dayanımı kalmayacak şekilde hasar görmüş malzemelerin yenilenmesi gerekmektedir. Topçu evinde kısmi olarak yenileme gerektiren elemanlar arasında ahşap, tuğla, alçı, boya gibi temel yapı malzemeleri de bulunmaktadır. Malzemelerin oluşturduğu yapı elemanları yenileme kapsamında incelenir. Bu yenileme kısmi olarak tavan, döşeme, pencere ve verandalarda yoğunluk göstermektedir.

Ahşap, yaşayan bir malzemedir. Zaman içerisinde neme, sıcaklık farklarına, bakımsızlığa bağlı olarak değişime en çabuk maruz kalan malzemelerden biridir. Topçu Evi'nde de bozulmalardan en yoğun tespit edileni genellikle nem kaynaklı meydana gelen tuzlanma, çürüme ve biyolojik oluşumlardır. Bahsedilen bozulmalara yapılacak müdahale yöntemlerinin başında kimyasal ve mekanik temizlik gelmektedir. Daha sonra su ve nem ile ilişkisi kesilen yapı elemanının hasarının boyutu tespit edilir. Hasarın büyük olduğu bölgelerde özgün yapı elemanlarının geleneksel yapım tekniği bağlamında yenilemesi gerçekleşir.

Topçu Evi'ndeki tuğlalar, peçlerin olduğu kısımlarda bodrumdan çatıya kadar devam etmektedir. Peçlerin yanı sıra bodrumdaki pencerelerin bazılarının alt kısımlarında da görülmektedir. Bilinçli olarak tahribata uğrayan bodrum kattaki tuğlaların çoğu kırılmış veya ezilmiş durumdadır (Şekil 6.15). 7.2.2 Bütünleme başlığında detaylı olarak değinilen tuğlalara yenileme bağlamında da yer verilmelidir. Duvar bir bütündür tuğlalar o bütünü oluşturan malzemelerdir. Sökülen fakat hasar oranı düşük olan tuğlalar duvarda bütünlenirken; eksik, kırık, yoğun hasarlı tuğlalar yenilenmelidir. Duvarın ayakta kalmasını engelleyici boyuta ulaşan hasar durumlarında yenileme tercih edilmelidir. Tuğla duvarlar yine özgün boyut (20cm x 9cm x 5cm) ve kireç harcıyla yenilenir.

Şekil 6.15: Topçu Evi bodrum kat tuğla peç.

Bezemeli salonda 8 cmlik sehime sebep olan çürüme, yalıtım gibi ciddi bir sorunla karşı karşıya kalan fresk işlemeli tavanı büyük ölçüde tehdit etmektedir. Sehimin olduğu kısımdaki freskler tamamıyla silinmiş olup, mülk sahiplerinin yüzey onarımlarıyla çürüme giderilmeye çalışılmıştır. Fakat sorun daha derinden kaynaklandığı için çatıdan başlatılacak bir yenileme söz konusudur. Kurtarılabilen freskler uygun kimyasallar yardımıyla temizlenip onarılırken, kurtarılamayanlarda da kısmi yenilemelere gidilmelidir (Şekil 6.16). Bu yenileme 6.2.1 bölümünde anlatılan

çatı sağlamlaştırmasıyla doğru şekilde sonuçlanabilir. Yalıtım problemi çözüldükten sonra tavan kaplamasının yenilenmesi gerekmektedir. Son olarak alçı sıva ve boya katmanları yenilenir.

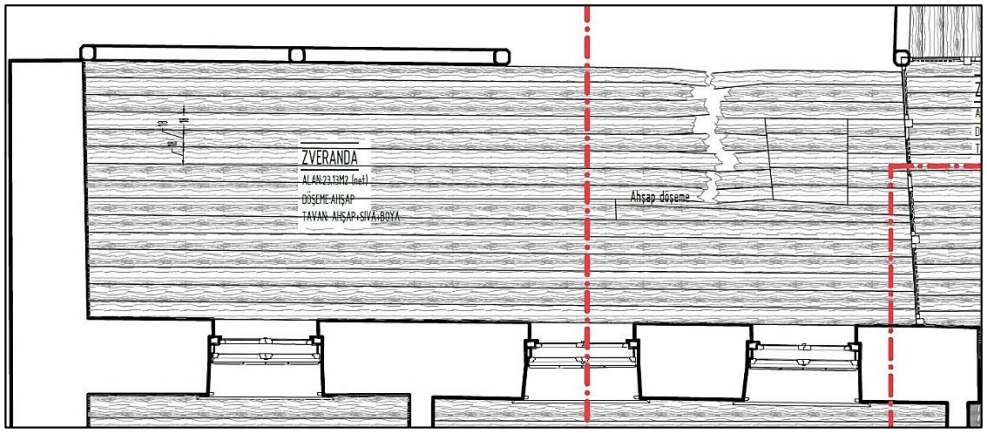

Şekil 6.16: Bezemede meydana gelen bozulmalar.

Topçu Evi'nin yenilenmesi gereken bir başka bölümü de verandadır. Avluda bakımsızlık sonucu yetişen yabani otlar ve budanmayan ağaç dallarının veranda dikmeleri ve çatı saçak diplerine doğru saplanması sonucu sağlamlığı ciddi oranda tehdit eden hasarlar meydana gelmiştir (Şekil 6.17). Bu durumda yapılabilecek tek kalıcı çözüm yenilemedir. Veranda dikmelerinin ve hasar gören ahşap oymalı süs unsurlarının özgün formlarda yenilenmesi, veranda tavanının komple yenilenmesi, kopan dikmenin düşmesiyle veranda zemininde oluşan ciddi orandaki döşeme hasarı (Şekil 6.18) sonucu döşemenin komple yenilenmesi yapılacak en önemli müdahalelerdendir.

Şekil 6.17: Topçu Evi verandasındaki hasar.

Şekil 6.18: Topçu Evi ZVERANDA kodlu mekânın döşemesindeki hasar.

Çatı içi ve zemininin rutubetten arındırılması, çürüyen ahşap elemanların, kısmi hasar gören ahşap elemanların yenilenmesi, özgün çatı yalıtımının iklim koşullarına dayanıklı olmaması nedeniyle, çağdaş çatı yalıtımının sağlanması, özgün malzeme olan düz galvaniz sac çatı kaplamasının yeniden örtülmesi, kaplama üzerine derelerin

ve kar tutucuların uygun kısımlara eklenmesi, çörten sayısının artırılması gibi yenileme yöntemleri uygulanabilmektedir.

6.2.4. Yeni Ek

Ele alınan yapı, inşa edildiği dönemin koşullarına ve ihtiyaçlarına yönelik beklentileri karşılasa da çağdaş dönemin getirdiği belli konfor arayışlarına yanıt verememektedir. Bu durum, her ne kadar Cumhuriyet Dönemi'ndeki yeni sahipleri tarafından çözülmeye çalışılsa da yapılan yeni ekler niteliksiz onarım adı altında düşünülmüş geçici çözümlerdir.

Bu bağlamda ele alınması gereken en önemli kısım ıslak hacimler ve hizmet birimleridir. Yapının geleneksel dokusuna oldukça zarar veren bu birimler niteliksiz eklerden arındırılmalıdır. Günümüzde ihtiyaç duyulan bu mekanlara özgün dokuya zarar vermeyen bir kullanımla yeni ekler düşünülmelidir. Mutfak tezgâhları ve dolapları, ıslak hacim için gerekli elemanlar başlıca düşünülen eklerdendir. Fakat bunların yanı sıra yenilenen tesisatın getirilerine ek olarak su deposu, sistem odası ve makine dairesinin yapı içerisinde çözümlenmesi ve bunlar için gerekli ekipmanların sağlanması da gerekmektedir. Bu gibi temel ihtiyaçların genellikle bodrum katlara yerleştirilmesi önem arz etmektedir (Bknz. Bölüm 6.1, Şekil 6.2).

6.2.5. Müdahale Kararları Genel Değerlendirme

Topçu Evi'nde bakımsızlık, yapı terki gibi insan kaynaklı sorunlar ile çevresel sorunlara yönelik önerilen müdahale kararları Tablo 1 ve Tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 6.1: Topçu Evi'nde tespit edilen insan kaynaklı bozulmalar ve müdahale kararları.

TOPÇU EVİ, MÜŞTEMİLATI VE DEPOSUNDA/ATÖLYESİNDE GÖRÜLEN BOZULMALARA İLİŞKİN GÖRSELLER	**BAKIMSIZLIK & YAPI TERKİ VE İNSAN KAYNAKLI SORUNLAR**	**MÜDAHALE KARARLARI**
***Vandalizm** Şekil 6.19: Bodrum kat peç tahribatı. Şekil 6.20: Dış cephede görülen boya izleri.	***Vandalizm** -Geçmişte değerli eşyaların saklandığı tahmin edilen peç yapı elemanlarındaki tuğlaların sökülmesi (Şekil 6.19) -Bedirhan Sokak'a bakan kuzeydoğu cephesindeki çeşitli kimyasal boyalarla duvar üzerinde oluşturulan tahribat (Şekil 6.20)	***Vandalizm Sorununa Yönelik Alınan Kararlar** -Yapılarda bilinçli tahribin önlenmesi için bölge halkını bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar -Bilinçli tahriple hasar gören yapı elemanlarının sökülen kısımlarının restitüsyon ve restorasyon kararlarına dayalı olarak özgün malzeme ve yapım teknikleriyle bütünlenmesi -Dış cephede mekanik temizleme yapılması

Tablo 6.1: Devam.

Şekil 6.21: kuzeybatı cephesi duvarında tespit edilen rutubet kaynaklı bozulmalar.

Şekil 6.22: Bodrum kattaki korozyon ve rutubete bağlı bozulmalar.

Şekil 6.23: Bodrum kat pencerelerinin çevresel faktörlerden etkilenmesi.

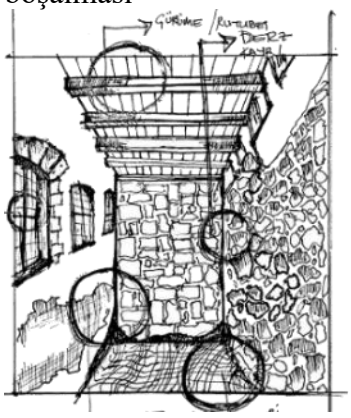
Şekil 6.24: Bodrum kat ahşap bozulmaları.

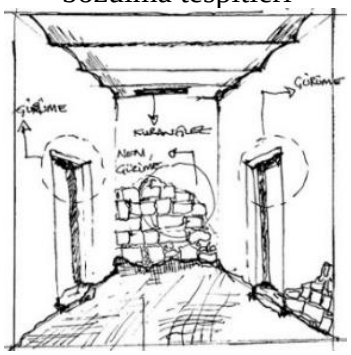
Şekil 6.25: Bodrum veranda altındaki ahşap bozulması.

****Yapı Terkine Bağlı Sorunlar**

-Yapı sınırlarında biriken kar ve yağmur sularının drene edilemeyerek bodrum katın sadece naylonla kapatılmış pencerelerinden iç mekâna sızmasıyla beden duvarları ve tavana yayılan rutubet ve bu rutubete bağlı olarak ahşap yapı elemanlarında çürüme, metal elemanlarda korozyon, bodrum kat beden duvarlarındaki yığma örgüde derz boşalması

Şekil 6.26:Topçu Evi bodrum kat veranda altı bozulma tespitleri

Şekil 6.27: Topçu Evi bodrum kat holünde görülen bozulmalar

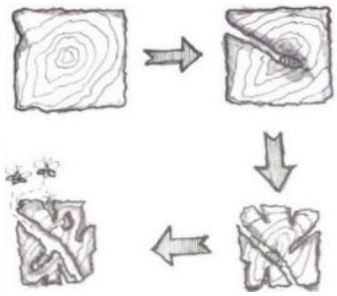
****Yapı Terkine Bağlı Gelişen Yapısal Sorunlara Yönelik Kararlar**

-Zemin etüdüne dayalı çevresel drenaj yapılması

-Bodrum kat pencere boşluklarının restitüsyon ve restorasyon kararlarına dayalı olarak uygun doğrama ve kepenk detaylarıyla yenilenmesi

-Statik açıdan kullanılabilecek durumdaki ahşap elemanların uygun sağlamlaştırılması

Kullanılamayacak durumdaki ahşap elemanların uygun malzemeyle ve özgün boyutlarında yenilenmesi

Şekil 6.28:Ahşapta böcek tahribatı evreleri

-Korozyona uğramış metal elemanların yenilenmesi

-Beden duvarlarında derz boşalması tespit edilen yerlerde derzlerin temizlenmesi, uygun harçla bütünlenmesi

Tablo 6.1: Devam.

Şekil 6.29: Topçu Evi arka giriş ıslak hacim.

Şekil 6.30: Tavan freski niteliksiz onarım.

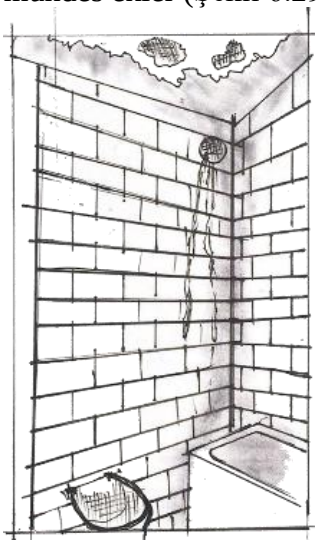
Şekil 6.31: Topçu Evi'nde ZWC ıslak hacim.

Şekil 6.32: Topçu Evi müştemilatı mutfak & WC(MZ02).

*****Niteliksiz Onarımlar**

-Tespit edilen niteliksiz onarımlar ve ihtiyaca bağlı yapılan muhdes ekler (Şekil 6.29)

Şekil 6.33:Topçu Evi-kilerden ıslak hacme çevrilen mekân

-Freskli odada bulunan tavan bezemelerinin çatıdan yapıya sızan su nedeniyle hasar görmesi ve yalıtım probleminin çözülmeden rutubetli bezeme yüzeyine boyayla niteliksiz onarım yapılması (Şekil 6.30)

-Müştemilat verandasının özgün ahşap basamaklarının beton olarak yenilenmesi (Şekil 6.33)

*****Niteliksiz Onarımlara Bağlı Gelişen Yapısal Sorunlara Yönelik Kararlar**

-Niteliksiz onarım yapılan bölgelerin; yapı elemanlarına ve malzemelerine göre ayrı ayrı ele alınıp doğru teknik ve yöntemlerle özgüne zarar vermeden Restitüsyon ve Restorasyon kararları dahilinde doğru onarım, yenileme ve bütünleme tekniklerinin uygulanması

-Ana yapının avluya bakan güneybatı cephesinde yer alan niteliksiz tuvalet biriminin uygun tekniklerle kaldırılması

-Kanalizasyon sisteminin yenilenmesi

-İhtiyaç dahilinde evin içine yapılan ıslak hacim ve mutfak birimlerinin özgün plan, cephe düzenine ve yapım tekniğine zarar vermeyecek şekilde, yenilenmesi

-Bezemelerde tespit edilen niteliksiz onarımların uygun yöntemlerle temizlenip restitüsyon ve restorasyon kararları doğrultusunda özgün teknikle bütünlenmesi

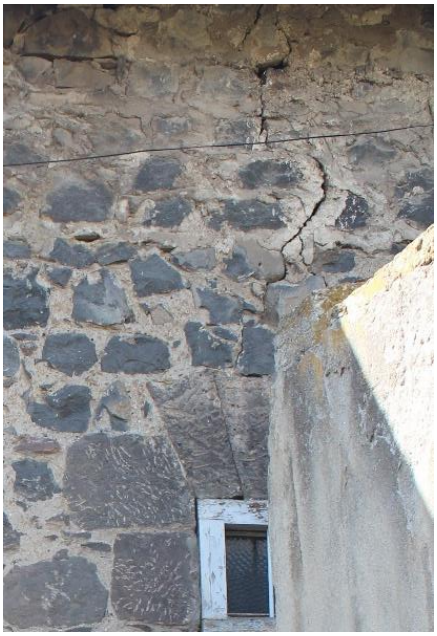
Tablo 6.1: Devam.

 Şekil 6.34: Topçu Evi müştemilat verandasının merdivenleri.	-Bedirhan Sokak'a bakan kuzeydoğu cephedeki avlu demir ferforje kapısının, 1.67 kotuna kadar metal niteliksiz bir levhayla kapatılması	-Müştemilat verandasına çıkan merdivenin Restitüsyon ve Restorasyon kararlarına uygun olarak ahşap malzemeyle yenilenmesi

Tablo 6.2: Topçu Evi'nde tespit edilen çevre kaynaklı bozulmalar ve müdahale kararları.

TOPÇU EVİ, MÜŞTEMİLATI VE DEPOSUNDA/ATÖLYESİNDE GÖRÜLEN BOZULMALARA İLİŞKİN GÖRSELLER	**ÇEVRESEL SORUNLAR**	**MÜDAHALE KARARLARI**
 Şekil 6.35: Avlu kapısındaki korozyon. Şekil 6.36: Çörtende görülen korozyon ve bitki oluşumları. Şekil 6.37: Topçu Evi ana giriş kapısının önünde bulunan basamaktaki bozulmalar.	***İklim Koşulları** -Bedirhan Sokak'a bakan kuzeydoğu cephesinde avlu kapısında bulunan 1.67 kotundaki metal levhanın ve yapıdaki metal çörtenlerin dış etkenler ve iklim koşullarının etkisiyle ciddi oranda korozyona maruz kalması (Şekil 6.35) -Çörtenlerde suyla temasından dolayı bitki oluşumlarının görülmesi (Şekil 6.36) - Topçu Evi ana giriş (kuzeydoğu yönü) kapısının önündeki yonu taşı basamakların arasındaki derzlerin boşalması ve bu durumun iklim etkisiyle bitkilenmeye sebep olması (Şekil 6.37)	*** İklim Koşullarının Sebep Olduğu Sorunlara Yönelik Alınan Kararlar** - Korozyona uğrayan yapı elemanlarının korozyondan arındırılıp antipas sürülerek temizlenmesi veya malzeme kaybı çok yoğunsa yenilenmesi - Hasara maruz kalmış bir yapı elemanının, özgün ve nitelikli değilse kaldırılması -Yapının rutubetten arındırılması ve temizlenmesi: 1. rutubetten arındırma işleminin yağışın az olduğu bahar- yaz aylarında yapılması 2. rutubete maruz kalmış bölgelerin kimyasal ve fiziksel temizlikle temizlenmesi 3.temizlenen bölgenin rutubet tahliye cihazlarıyla kurutulması

Tablo 6.2: Devam.

 Şekil 6.38: Topçu Evi güneybatı cephesinde çatıdan sızan suların neticesinde oluşan çatlaklar Şekil 6.39 : Topçu Evi Rölöve-Restitüsyon.	- Bedirhan Sokak'a bakan kuzeydoğu cephesi avlu kapısının kemerinde kar yüküne bağlı oluşan statik dengesizlik ve kemer tahribatı -Çatıdaki kar tutuculardaki biriken yoğun karın zemin kat tavanında yalıtım sorunlarına bağlı olarak meydana getirdiği tahribatlar ve beden duvarlarında oluşturduğu kılcal çatlaklar (Şekil 6.38)	*** İklim Koşullarının Sebep Olduğu Sorunlara Yönelik Alınan Kararlar** - Korozyona uğrayan yapı elemanlarının korozyondan arındırılıp antipas sürülerek temizlenmesi veya malzeme kaybı çok yoğunsa yenilenmesi - Hasara maruz kalmış bir yapı elemanının, özgün ve nitelikli değilse kaldırılması -Yapının rutubetten arındırılması ve temizlenmesi: 1. rutubetten arındırma işleminin yağışın az olduğu bahar- yaz aylarında yapılması 2. rutubete maruz kalmış bölgelerin kimyasal ve fiziksel temizlikle temizlenmesi 3.temizlenen bölgenin rutubet tahliye cihazlarıyla kurutulması 4.cephelerde simetri bozulmasına ve yapısal sorunlara sebep olmayacaksa pencerelerin artırılması

Tablo 6.2: Devam.

		-Özellikle çatıdaki kar tutucuların olduğu bölgelerde görülen ve yer yer yapı zemin kat tavanına yansıyan yalıtım problemlerinin, çatı onarımı ve yalıtımına bağlı su tahliyesinin sistematik olarak sağlanmasıyla çözümlenmesi ve yine iklim koşullarının meydana getirdiği sorunlara karşı yapı genelinde ele alınan kapsamlı yalıtım çalışmaları 1.yapıya uygun olan "çevresel drenajın uygulanması 2.rutubetten arındırılan, temizlenen ve drenajı sağlanan yapının iklim koşullarının olumsuz sonuçlarına karşı yalıtılması 3.çatı yalıtımının yapılması, ahşap çürümelerinin giderilmesi 4.yalıtım probleminin çözülmesinin ardından, çatıdan sızan kar sularının etkisiyle derzleri boşalan yerlerin tespit edilerek enjeksiyon yöntemiyle özgün harç malzemesi ile yeniden doldurulması (Eyüpgiller & Zakar, 2018)

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kars'ta kentsel sit alanı içerisinde; Kars Kalesi ve çevresindeki, günümüzde varlığını sürdüren Osmanlı yerleşimleri, bu konumlanmadaki coğrafi koşulların yapılara etkisi, sınırdaki bir garnizon kenti özelliği taşımasından dolayı kaleyi ve eteklerini çevreleyen ve askeri alan olarak değerlendirilen tabyalar, kale surları dışında gelişen Rus geleneksel mimarisi, dini yapılar, Kars Çayı, istasyon ve demiryolu mirası; planlamayı, mimariyi, peyzajı ve genel anlamda kent formunu etkileyen önemli unsurlardır. Bunlara ek olarak 2000 sonrası gelişen kent sınırlarında yer alan şeker fabrikası, çimento fabrikası, Kafkas Üniversitesi ve havaalanı kent makroformunu oluşturan ve büyümesini etkileyen diğer unsurlardır.

Kars, birinci ve üçüncü dereceden arkeolojik sit alanlarına, kentsel sit alanına ve tabyalar özelinde tarihi sit alanlarına sahip bir kenttir (Bknz. Bölüm 3, Şekil 3.7). Kars kentinin makroformu zaman içerisinde kentsel sit alanını tehlikeye sokacak şekilde büyümüştür. Tarihten beri birçok ulusa ev sahipliği yapmış olan Kars'ta, günümüzde kentsel anlamda varlığını güçlü bir biçimde sürdürebilen Çarlık Rusya'sının kentsel mirası büyük ölçüde korunmuştur. Büyüme süreci boyunca Kars, özellikle 1960 sonrası gecekondulaşmayla ve aynı yıllarda henüz tescillenmemiş olan Osmanlı ve Rus mirası eserlerinin yıkılmasıyla büyük tehdit altında kalmıştır. Bu süreci 2000 sonrası sanayileşme, kentin istasyon sınırını aşan büyüme oranı ve kontrolsüz yapılaşmalar tetiklemiştir. Osmanlı mirası özelinde Kaleiçi Mahallesi, Sukapı Mahallesi ve Bayrampaşa Mahallesi kentin tepe noktasında önemli bir silüet hattı oluşturabilecekken, bugün özellikle Sukapı Mahallesi'nde yoğun gecekondular yer almaktadır. Günümüzde Sukapı Mahallesi'nde herhangi bir dönem mimarisinin özgün örneği bulunmamakla birlikte, var olan çarpık yerleşim kent silüetini de bozmaktadır. Şekil 3.7'de belirlendiği üzere, bu yerleşim potansiyel arkeolojik sit alanı sayılabilecek bir değerdedir. Tarih boyunca savaş sahnelerine şahit olan bu muhit, dönem mimarisi ögeleri barındırmasa da eski bir yerleşim alanı olduğu için arkeolojik anlamda değerli bir bölge olarak değerlendirilir.

Topçu evinin de dahil olduğu Yeni Mahalle ve tren istasyonu hattını izleyen miras günümüzde kentsel sit alanı sınırları dışındadır. Çalışma kapsamında istasyon mirasının haricinde Yeni mahallede pek çok tek katlı tarihi Rus konutu tespit edilmiştir. Koruma kurulunca sadece Yusuf Paşa ve Orta Kapı mahallelerini kapsayan

kentsel sit alanının sınırlarının, Yeni Mahalle ve istasyon mirasını da kapsayacak şekilde genişletilmesi, bu bölgede kentsel koruma adına atılacak çok önemli bir adımdır (Bknz. Bölüm 3, Şekil 3.7). Kentsel sit alanını tehdit eden bitişik nizam yapılaşmalar tarihi Rus yapılarının bulunduğu aksların dokusunu bozmaktadır. Bu noktada KAİP yönetmeliği doğrultusunda kentsel sit alanının bütününü olumsuz etkileyecek, mevcut korunması gerekli değerleri bozacak ya da yok edecek, geleneksel kentsel doku özelliklerini olumsuz yönde değiştirecek kararların önüne geçilmelidir.

Kars, 46 adet tabyayı bünyesinde barındıran, birçok kez Safevi ve Rus saldırısına maruz kalmış bir sınır garnizon kentidir. Bugün bu tabyaların 4 tanesi sağlam bir biçimde varlığını sürdürmektedir (Bknz. Bölüm 3, Şekil 3.8). Bunlardan demiryolu mirasına yakın olan Kanlı Tabya, bugün Harp Tarihi Müzesi olarak ziyaretçilerine kapılarını aralamıştır. Kent merkezinde bulunan Süvari Tabya, günümüzde Peynir Müzesi olarak hizmet vermektedir. Bu şekilde değerlendirilen tarihi tabyalar Arap Tabya ve Karadağ Tabya için de potansiyel bir örnek teşkil etmektedir. Geçmişte kenti çevreleyen fakat günümüzde varlığını sürdürmeyen tabyalara, harp tarihi rotası oluşturulması önerilebilir.

1878-1918 yılları arasında bölgede hakimiyetlerini sürdüren Ruslar, burada geçirdikleri 40 yıllık periyotta mimari ve planlama anlamında kendi üsluplarını yansıtacakları değişim ve gelişim sürecine girmişlerdir. Geleneksel Rus üslubunu yansıttıkları yapıların büyük çoğunluğunu konutlar oluşturmaktadır. Kars'ta 93 Harbi'nden 20. yüzyılın başlarına kadar olan 40 yıllık hakimiyet sürecinde inşa edilen geleneksel Rus mimarisi etkisinde gelişen konut dokusu tipolojilerinden bir takım özgün örnekler incelenmiştir. Konut dokusu geneline değinen çalışma, Kars demiryolu mirasının ve istasyonun bulunduğu konuma, aynı zamanda Rus dönemi yapılarının bulunduğu şehir merkezine olan yakınlığıyla önemli bir lokasyonda olan Topçu Evi'nin; mimari özellikleri ve koruma sorunları irdelenmiştir. Bu sorunlara yönelik üretilen çözümler ve restitüsyon esaslı geliştirilen müdahale kararları belirtilmiştir.

Rus mimarisinin karakteristik yansıması olan konutlar, birçok ortak noktayı barındıran yapı türleridir. Günümüze kadar belli ölçülerde sağlamlığını korumaya çalışan konut dokusu, geçen zamanla birlikte çeşitli koruma sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Çeşitli faktörlerin de etkisiyle zaman içinde bozulmalara maruz kalan yapılar arasında nitelikli bir örnek olarak değerlendirilen Topçu Evi, kentte günümüze kadar varlığını sürdüren ve aynı dönemde yapılan diğer tek katlı konutlar içinde en özgün ve nitelikli örneklerden biridir. Bunun sebebi geleneksel Rus mimarisi konut

plan düzeninin yanı sıra kendine özgü yapısal ve estetik unsurlara sahip olmasıdır. Bunlar, Rus mimarisi ısıtma sistemi olan peçler, pitoresk ve groteskin yorumlanabildiği, detaylı süslemelere ve manzara resimlerine yer veren bezemeler, alçı tavan göbekleri, ahşap ve taş oymalar, ahşap kepenkler, kuranglez ışıklık, ferforje demir kapılar ve ana giriş sundurmaları gibi özgün öğeler barındırmasıdır.

40 yıllık periyodun öncesi ve sonrası sürecine de kısaca değinen çalışmanın asıl odağında Rus hakimiyeti dönemi vardır. Bu bağlamda plan ve cephe tipolojileri, yapım teknikleri, malzeme özellikleri ve Topçu Evi örneklemi üzerinde bozulmaların irdelenmesini temel almak için yürütülmüş olan bu çalışmada, tespit edilen koruma sorunları her malzeme için ayrı ayrı incelenerek, restitüsyon esaslı uygun koruma yöntemleri araştırılıp, gerekli onarım ve korumanın sağlanmasına ışık tutulmuştur. Tespit edilen bozulmaların nedeni olan insan ve çevre kaynaklı faktörler alt başlıklarında irdelenmiştir. Bakımsızlık, yapı terki, vandalizm, niteliksiz onarımlar ve sert iklim koşullarından kaynaklanan bozulmalara yönelik ele alındığı çeşitli müdahale kararları geliştirilmiştir.

Bozulmaların genelinin altında yatan sebebin bakımsızlık olduğu yerinde yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Bakımsızlığın doğurduğu sorunlar iklim koşullarının etkisiyle daha hızlı ilerlemiş ve yapının ömrünü kısaltmaya başlamıştır. Özellikle yalıtım anlamında yapılması gereken müdahalelerin, yapıdaki büyük ölçekli bozulmaların önüne geçeceği düşünülmektedir. Özellikle yapı çevresi temel seviyesine kadar açılmalı ve çevresel drenaj tekniğiyle yapının su ile bağlantısı kesilmelidir. Bu noktada yapının zarar gören beden duvarlarının da onarımı sağlanmalıdır. Yapı genelinde kısmi çatlaklar onarılmalı, bozulmaların alt başlıklarında yer alan vandalizmin bodrumdaki peç tuğlalarında doğurduğu sorunlar bütünlemeyle ve yenilenmeyle ele alınmalıdır. Yapı genelinde, iç ve dış mekanlar dahil olmak üzere verandalar ve avlu genelinde gerek görülen teknik yöntemlerle temizlik yapılmalıdır. Mevcut durum göz önüne alındığında, restitüsyon esasları doğrultusunda yapılan onarımlar neticesinde yeniden işlevlendirme ile insan sirkülasyonunun mekânı yaşanır kılması esas alınmalıdır.

Kars Topçu Evi'nin hem özgün oluşu hem de bir o kadar bakımsız oluşuna dikkat çekmek ve bunun sebeplerini araştırmak için yapılan bu çalışmada; alan araştırması, yerinde belgeleme, fotoğraf arşivleme, krokileri teknik ortama aktarma, literatür araştırması gibi çok yönlü ve kapsamlı bir çalışma süreci izlenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda yapılan bu çalışma, Topçu Evi gibi özgün bir mirasın

âtıl halde yok olmasına engel olmak amacıyla atılan ilk adımdır. Bu adımın bölgedeki diğer Rus dönemi yapılarının sorunlarına çözüm arayışı başlatacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Ahunbay Z., (1996), "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon", 9786058136694, Yem Yayınları.

Aksoy D., (2004), "XIX. yy. Kars Kent Dokusu Oluşumunda Meydana Gelen Değişmeler ve Gelişmeler", Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Alınak H., (2019), "Fotoğraf Arşivi", Kars.

Altunsoy A., (2005), "Kentsel Tarihi Çevre Koruma: Kars Üzerine Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi.

Anonim, (1991), "İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi", 3392203000046, Kars.

Anonim, (1993), "Temel Britannica", 1142110000061, Kars.

Anonim, (2006), "Kars Beyaz Uykusuz Uzakta", 9750811542, Yapıkredi Yayınları.

Anonim, (2009), "Kars İli Kültür Envanteri", 9786053781561, Kars Valiliği.

Arslan M., (2015), "Kars Demiryolu Mirasını Koruma Önerisi ve Eski Süt Tozu Fabrikası Koruma Projesi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Badem C., (2010), "Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti", 9789756158142, Birzamanlar Yayıncılık.

Badem C., (Eylül, 2018), "Çarlık Yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin", 9786052100271, Aras Yayıncılık.

Barlas T., (1990), "Kars Turizm Master Planı", Kars.

Çelebi E., (1641), "Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi", 9789750824326, Yapı Kredi Yayınları.

Çiftçi A., (2000), "Kars'ta Rus İşgali Dönemi (1878-1918) Konut Mimarisi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.

Demir M., (2013), "Kars Kent Coğrafyası" Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Denisenko L., (2015), "Böyle Bir Kars", 9786055419615, Heyamola Yayınları.

Duru O., (2014), "Kars Volkanik Platosu'nun Çıldır (Ardahan İli) Kuzeyindeki Bölümünün Volkanostratigrafisi, Petrografisi ve Magmatik Ayırımlaşma Süreçleri" İstanbul Yerbilimleri Dergisi, C.27, S.1, SS. 17-38, Y. 2014

Erdoğan S., (2018), "Baltık Mimarisi Etkisinde Kars (Batum Örnekleriyle Karşılaştırmalı)", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

Eyüpgiller K. & Zakar, L., (2018), “Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri”, 9786056541636, Ömür Matbaacılık.

Gündoğdu H., (2007), “XIX. Yüzyıl Kars Yapılarına Baltık Mimari Üslubunun Yansıması” Türk Sanatları Kongresi, Cilt 0, Sayı 18, Sayfa 79 – 99.

Gündoğdu N. T., (2005), “Batılılaşma Dönemi Kars'ın Şehir Dokusu ve Resmi Binalar” Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi- SBE.

Gündüz T., (tarih yok), “İslam Ansiklopedisi - Kars”, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 24, Sayfa 515-518.

Hamilton W. J., (2013), “Küçük Asya”, 9786056418402, Midas Kitap.

Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı, (2017), Kars.

Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müd. (2021), “Kars Sit Alanları”, Kars

Kırzıoğlu F., (1953), “Kars Tarihi”, Işıl Matbaası.

Kırzıoğlu F., (1955), “100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi”, Işıl Matbaası.

Kırzıoğlu F., (1998), “Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451–1590)”, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kocaman S., (2014), “Kars İli’nin İdari Coğrafya Analizi”, The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt 29, Sayfa 271-292.

Koerner J., (2020, Eylül 8) “koerner@fas.harvard.edu- E-posta Görüşmesi” Cambridge, Amerika Birleşik Devletleri.

Ortaylı İ., (1978), “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars”, Tarih Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayfa 343-362.

Özkan Ö., (2015), “Kars ve Çevresi Konut Mimarisinde Cephe Tezyinatı”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Özkök S., (2013), “Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Doğu Şehirleri (1641-1648)” Yüksek Lisana Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürkkan Y., “Fotoğraf Arşivi”, Kars.

Porter S. R., (1822), “Travels- Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylonia”, London.

Puşkin A., (2014), “Erzurum Yolculuğu”, 9789754583021, İş Bankası Kültür Yayınları.

Sandwith H., (1856), “The Siege of Kars”, The Middle East Enstitute.

Serbest B. & Demirci S., (-), “Kars ve Çevresinde Rus Yönetimi (Karskaya Oblast 1878-1917)”, -

Şahin Z., (2014), "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya'nın Kültürel Gelişimi ve Batıya Uyum Çabaları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Sayfa 171-191.

Şener Y. S., (2014), "Ani Şehir Surları, Korunma Sorunları ve Çözüme Yönelik Öneriler", Turkish Studies, Cilt 9, Sayı 10, Sayfa 977-990.

Topal H., (2015), "Kentler ve Taşlar 2", 3990000095784, Mimarlık Vakfı Yayınları.

Topbaşlı B. & Pajo A., (2017), "Mimarisi ve Tarihi Yerleriyle Kars", Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi (s. 43-51). Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Topçu A., (2019, Eylül), "Kişisel Görüşme", (H. Alınak, Röportaj Yapan)

Türkan S., (2017), "Kars'ta Rus Dönemi'nde (1878-1918) İnşa Edilen Yapıların Cephe Özelliklerinin Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ural S, (2011), "Geçmişten Cumhuriyete Kars Tarihi", Kafkas Üniversitesi.

Web 1, (2022), https://www.alamy.com/stock-photo-1857-plan-of-the-fortress-of-kars-asia-minor-73534155.html. (Erişim Tarihi: 31/03/2022)

Web 2, (2019), http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/ataturkkitapligi/index.php. (Erişim Tarihi 2019)

Web 3, (2019), https://pechky.ru/pechy/vidyi-pechey-pechy/otopitelnie-pechy/kladka-pechey-svoimi-rukami-shemyi/. (Erişim Tarihi: 28/07/2015)

Web 4, (2022), https://protectaqua.com/Sayfa/4/Ahsap-Bakim-Onerileri (Erişim Tarihi 2022)

Web 5, (2019), https://www.serka.gov.tr (Erişim Tarihi 2019)

Web 6, (2019), http://www.kars.gov.tr (Erişim Tarihi 2019)

Web 7, (2019), http://karskultur.gov.tr (Erişim Tarihi 2019)

Web 8, (2018), http://www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi 2018)

Web 9 (2020) https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kars/gezilecekyer/tas-kopru (Erişim Tarihi 2020)

Yavuz M. A., (Haziran 2012), "Doğukapı-Akyaka-Kars-Sarıkamış-Erzurum Eski Demiryolu Hattı ve Mimari Yapılanması" Edebiyat Fakültesi Dergisi Citl 29, Sayfa 293-312.

Yetişgin M. (2006), "Rusların Türk Toprakları Üzerinde Yayılmasının Sebepleri Üzerine Bazı Düşünceler", Cilt: 16, Sayfa 671-702, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Zvyagintseva V., (Mayıs 2017), “Ahşap Restorasyonu” Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, -

ÖZGEÇMİŞ

Gül Helin ALINAK 2012 yılında başladığı Maltepe Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İngilizce Mimarlık Bölümü'nü 2017 yılında başarıyla tamamladı. 2018 yılında yüksek lisans eğitimine Gebze Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda başladı. 2021 yılından itibaren HERA Mimarlık & Restorasyon 'da mimar olarak çalışmaktadır.

EKLER

Diğer Ekler (CD)